

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE HIFZ EĞİTİMİ
-ANKARA ÖRNEĞİ-**

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe KARAKAYA

Ankara – 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE HIFZ EĞİTİMİ
-ANKARA ÖRNEĞİ-**

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe KARAKAYA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

Ankara – 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE HIFZ EĞİTİMİ
-ANKARA ÖRNEĞİ-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

Prof. Dr. Mehmet ÜNAL

İmzası

H. Albayrak
M. Okumuş
M. Ünal

Tez Sınavı Tarihi: 15 Haziran 2017

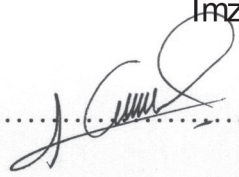
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.22...../..06...../..2017...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....Ayşe KARAKAYA.....

İmzası

....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	3
2. Araştırmanın Amacı	4
3. Araştırmanın Önemi	5
4. Araştırma Soruları / Hipotezler	6
5. Araştırmanın Yöntemi (Veri Toplama Teknikleri)	7
6. Konuyla İlgili Çalışmalar	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
KUR'AN HAFIZLIĞININ KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVESİ.....	10
1. Kavramlar	10
2. Tarihsel Çerçeve.....	13
2.1. Hafızlığın Ortaya Çıkışı	13
2.2. İlk Dönemlerde Hafızlık.....	15
2.3. Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Hafızlık.....	16
2.4. Cumhuriyet Döneminde Hafızlık	17
a) Geçiş Dönemi.....	18
b) Yakın Geçmiş Tarih.....	22
b1) 1950-1997	22
b2) 1997-2012 Dönemi	23
b3) 2012 Sonrası (Eğitimde 4+4+4 Modeli)	26
İKİNCİ BÖLÜM	28
KUR'AN HAFIZLIĞI HAKKINDA BULGULAR, ANALİZLER VE YORUMLAR.....	28
1. Hafızlık Eğitiminin Gerekliliği Hakkında Görüşler.....	28
2. Türkiye'de Uygulanan Hafızlık Eğitim Sistemi Hakkında Genel Görüşler ..	39
2.1. Hafızlık Uygulamalarının Yeterliliği ve Sonuçları Açısından Verimliliği	39
2.2. Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi Modeli.....	45
2.3. Kısmî Hafızlık	47

3. Meslekî Zaruret Olarak Hafızlık	50
4. Hafızlık Yapmak İçin İdeal Yaş ve Makul Olan Süre	55
5. Hafızlık ve Kur'an Arapçası	60
6. Hafızlık ve Kıraat-ı Aşere	66
7. Günümüz Türkiye'sinin Değerler Dünyasında Hafızlık	72
SONUÇ	75
ÖZET	80
ABSTRACT	81
BİBLİYOGRAFYA	82
EKLER	87

ÖNSÖZ

Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'in mucizevî yönlerinden biri de ezberlenebilme özelliğidir. Yeryüzünde Kur'an-ı Kerim'den başka, tamamı milyonlarca insan tarafından ezberlenen böyle hacimli başka bir kitap yoktur.

Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatabı ve sözcüsü olan Peygamber Efendimiz de, âyetleri öğrenmeye ve okumaya olduğu gibi, onları ezberlemeye Müslümanları çokça teşvik etmiş, kendisi de hayatında bizzat Kur'an ezberi fazla olan sahabîlere daima özel bir önem ve öncelik atfetmiştir.

İslam tarihinde son derece önemli bir yere sahip olan Kur'an hafızlığı ve hafızlar yazılı külliyyâtımızda, aynı yeri ve değeri bulamamıştır. İşte çeşitli vesilelerle devamlı gündemde tutulması gerektiğine inandığımız böyle önemli bir alana katkı sağlamak düşüncemiz, yeni fikir ve projelerle şekillenen bir tez çalışması ile sonuçlanmıştır.

Bu tez çalışmasının genel çerçevesini, hafızlığın günümüzde geldiği noktanın gözden geçirilmesi, mevcut yöntem ve uygulamaların değişen ve gelişen dünya şartlarına uygun olarak beklentileri karşılayıp karşılayamadığının incelenmesi oluşturmaktadır.

Çalışmamızın giriş bölümünde yapmış olduğumuz araştırmanın konusu, amacı ve yöntemleriyle ilgili bilgiler verilecek, birinci bölümde temel kavramlar ve tarihî bilgiler incelenecek, ikinci bölümde, kişisel tecrübe ve gözlemlerden, yapılan alan araştırmasından ve istatistiksel bilgilerden elde edilen verilerle hafızlığın amaç, süreç ve sonuçları bakımından durumu değerlendirilecek, sonuç bölümünde ise ortaya çıkan tablodan yola çıkarak yeni fikrî açılımlar ve çözüme yönelik öneriler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Fikrî planda on yıldan uzun bir sürecin ürünü olan bu tez çalışmasının bidayetinde danışman hocam olarak tecrübe ve fikirlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mehmet Akif Koç'a, tezin nihayete erdirilmesi aşamasında çok değerli yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Halis Albayrak hocamıza teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca çalışmanın bir tez olarak ortaya çıkmasında içerik ve teknik olarak katkı sağlayan,

hazırlamış olduğumuz anket çalışmasının uygulanmasında emeği geçen herkese ve yapmak istediğimiz mülakâtlarda görüşlerini bizimle paylaşan kıymetli hocalarımıza minnettâr olduğumu ifade etmek isterim. Özellikle büyük bir sabır ve anlayışla her türlü desteğini esirgemeyen değerli eşime ve çocuklarıma da şükranlarıma sunarım.

Ayşe KARAKAYA

Ankara 2017

GİRİŞ

Nazil olmaya başladığı andan itibaren, başta Peygamber Efendimiz olmak üzere, inananlar tarafından zihinlere ve gönüllere nakşedilmeye çalışılan Kur'an âyetleri, inzal sürecinin tamamlanması ve Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra geçirdiği evrelerle bir kitap halini almıştır. Bu kitabın ilk devirlerden itibaren sayısız Müslüman tarafından baştan sona ezberlenmesi ise "Kur'an-ı Kerim Hafızlığı" şeklinde bir geleneğe dönüşmüştür.

İlk dönemlerde inen ayetlerin ezberlenmesindeki en önemli sebeplerden biri, yazı ile kayıt altına alınan vahyin lafız olarak da, aynı Hz. Peygamber'den telakkî edildiği şekliyle muhafaza edilme çabasıydı. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in, ahkâmıyla amel edilmesi için inzal edilen Kur'an'ın ezberlenmesine de ayrı bir ehemmiyet atfetmesi ve ashâb-ı kirâm'ı bu yönde teşvik etmesi, ezberleme faaliyetinin hızla artmasında önemli bir etken olmuştur. Nitekim sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber'in bu konuyla ilgili olarak:

"Kalbinde Kur'an'dan bir miktar bulunmayan kimse harap ev gibidir."¹
buyurduğu bilinmektedir. Yine:

"Ümmetimin en şereffileri Kur'an'ı ezberleyenlerdir."²

"Kur'an'ı ezberleyerek okuyan kişinin misali, vahiy kâtibi olan değerli ve güvenilir meleklerle beraberliktir. Kendisine zor geldiği halde Kur'an okumaya devam eden kişiye iki sevap vardır."³ şeklindeki rivayetler de, Hz. Peygamber'in Kur'an'ın okunmasına ve ezberlenmesine verdiği önemi gösterir.

Bunların yanında namazda farz olan kıraatini yerine getirecek kadar Kur'an ezberinin olması her Müslüman için önemli bir sorumluluktur. Yine diğer bir husus da kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'in nesilden nesile aktarılmasında metin olarak - herhangi bir kayba ve değişime uğramadan,- vahyedildiği şekilde nakledilmesinin

¹ Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 19 (no.2913).

² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, c. XII, s. 125 (no.12662).

³ Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 14 (no.2904).

yanında, ağızdan ağıza talim metoduyla bize ulaşan doğru telaffuzun korunmasında da onu harf harf, hareke hareke ezberleyen hafızların inkâr edilemez bir rolü vardır.

Sonuç olarak, Kur'an-ı Kerim İslam tarihi boyunca lafzını muhafaza etmek, kıraat ilminin nesilden nesile tevarüs etmesini sağlamak, kaynağı Kur'an-ı Kerim olan İslamî ilimler sahasına vukûfiyetin başlıca gereksinimlerinden biri ve yine din alanında hizmet edenlerin önemli bir vasfı olarak, aynı zamanda bir sünnete ittiba etmek suretiyle ibadet olarak ve bundan büyük manevî ecirler umarak ezberlenmiştir ve günümüzde hâlâ Müslümanlar tarafından ezberlenmektedir. Günümüz itibariyle yazı vasıtalarının gelişmesi bir yana teknoloji alanındaki gelişmeler, Kur'an'dan bir âyetin yerini anında bulma, okuma ve aktarma gibi konularda doğrudan destek sağlamaktadır. Buna mukabil, gerek dinî hizmetler, gerek islamî araştırmalar alanlarına yönelecek kişilerde 'donanımlı hafızlık' ihtiyacı zaruretten olup, bu anlamda kaliteli hafızlara ve hafızlığın katkı sağlayacağı kaliteli çalışmalara ihtiyaç vardır.

Allah kelâmının uhrevî ecir ve mükâfat beklentisiyle ezberlenmesine gelince; bu ecir ve mükâfatın yalnızca Kur'an'ı baştan sona ezberleyenlere mahsus olduğunu, bunun dereceleri olmadığını kabul etmek, hem eksik bir düşüncedir, hem de inançlı kimselerin nezdinde Kur'an-ı Kerim'den mümkün olduğu kadar çok ezber yapma düşünce ve çabalarının önünde bir engeldir. Memleketimizde hafızlık çok kutsal ve ulaşılmaz bir merteye olarak kabul edilirken, 'unutursak günahkâr oluruz' korkusuyla birçok insan da ezber yapmaktan kaçınmaktadır. Ancak Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesinin de, anlaşılması ve yaşantıda muhafazası için önemli bir vesile olarak, her Müslümanın hayatında önemli bir yeri vardır. Bunun örneklerini, hafızlık anlayışı Kur'an'dan bazı bölümleri unutsa da devamlı ezberlemek olan, böylece tekrar hatırlayarak bu konuyu gündeminde tutan halkı Müslüman Arap ülkelerde görmekteyiz. Hülasa, tarihinde hafızlık kurumuna büyük önem verilen ve bu alana ciddi katkılar sağlanan memleketimizde hâlihazırda çağın koşullarına ve dünya standartlarına uygun kaliteli bir hafızlık anlayışına ve toplumun her kesiminden insanın daha çok ezber yapıp Kur'an-ı Kerim'le yakınlığını sağlayacak açılımlara ihtiyaç vardır.

1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, İslam'ın ilk yıllarından itibaren çeşitli gerekçelerle Müslümanların daima gündeminde olan hafızlıktır. Ancak günümüz şartlarına göre değerlendirildiğinde hafızlık konusunda çok ciddi nitelik sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların temel sebeplerini araştırmak, konuya getirilebilecek yeni yaklaşımların ortaya konulmasını sağlayacak ve büyük emekler verilerek elde edilen hafızlığın işlevselliğinin artırılmasına katkıda bulunacaktır.

Türkiye'de hafızlık geleneği yaşatılmaya devam ederken, bu eğitim sürecinin aslında mütemmimi olan bazı eksiklikler ve uygulanan yöntemlerden kaynaklanan olumsuzluklar tespit edilerek, hafızlığa daha farklı bir bakış açısı getirmenin gerekliliğine inanıyoruz. Ezber yapma usûllerinde uygulanan yöntemlerin ve mevcut sistemin günümüzde ne derece işlerliği ve geçerliliği olduğu tartışılmaya muhtaç bir konudur. Aynı şekilde Kur'an öğretimi ve kıraat ilimlerindeki usûllerin geçmişten tevarüs edildiği şekliyle aynen devam etmesi yönündeki kültürel baskının bu alandaki gelişmelerin önünde bir engel teşkil edip etmediği de araştırılmalıdır.

Ülkemizde her yıl binlerce hafız yetişmesine rağmen, toplum içinde Kur'an-ı Kerim'i ezberlerken aynı zamanda anlamına da vâkıf olabilen kimseler yok denecek kadar azdır. Bu konu üzerine herhangi bir çalışma yapılmadığı veya varsa da yetersiz olduğu görülmektedir. Dinimizin temel kaynağını anlama yeterliliğine ulaşmanın önündeki engellerin aşılabilmesine yönelik neler yapılabileceğinin tartışılması da araştırmanın konuları arasındadır.

Devamlı değişen ve yenilenen dünya şartlarına göre ülkemizde mevcut hafızlık uygulamalarının yeterli olup olmadığının, ihtiyaç ve beklentileri tam olarak karşılayıp karşılayamadığının tartışılması, hafızlık faaliyetlerindeki verimin artmasına ve dindar kesim nezdinde Kur'an-ı Kerim'den daha çok ezber yapma alışkanlığının kazanılması ve yaygınlaşmasına vesile olacaktır.

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma ile Kur'an'ın başından sonuna kadar eksiksiz bir şekilde ezberlenmesi anlamına gelen hafızlık konusundaki anlayışların yeniden değerlendirilip, hafızlık uygulamalarının toplumun ihtiyaçlarına uygun bir şekilde kategorize edilmesinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu vesileyle daha çok insan Kur'an ezberlemeye (bütüncül hafızlık değil kastedilen) teşvik edilirken, 'donanımlı hafızlık' kategorisinde üst düzeyde hafızlar yetiştirilmesi ve hafızlığa, verilen emeğin bu dünyadaki karşılığının da tam olarak elde edilebileceği bir nitelik kazandırılması mümkün olacaktır. Bahsedilen niteliklerin en önemlisi elbette anlam bilgisidir. 600 sayfalık bir metnin tamamını, manasını anlamadan ezberlemenin farklı izahları olabilmekle beraber, ülkemizde bu uygulama bütün eksikliğine rağmen devam etmektedir. Hafızların bu anlamdaki eksikliklerinin, dil öğretimi konusundaki genel yetersizliklerin ortaya konup, neler yapılabileceğinin tartışılması ve bu sahaya katkıda bulunmak da bu araştırmanın amaçları arasındadır.

Ayrıca daha bilinçli hafızlar yetişmesi için Kur'an-ı Kerim'in niçin ezberlenmesi gerektiğinin temellendirilmesi ve bu sürecin kimler tarafından, hangi yaş döneminde yaşanmasının uygun olduğunun tespit edilmesi hedeflenmiştir.

3. Araştırmanın Önemi

Kur'an-ı Kerim her yaş grubundan, farklı zekâ düzeyindeki insanlar tarafından, muhtelif yöntemlerle ve muhtelif sürelerde bir şekilde ezberlenebilmektedir. Ancak burada asıl önemli olan Kur'an'ın tamamı ezberlendikten sonra, yapılan ezberin kalıcılığı ve işlevselliği olmalıdır.

Toplumumuzdaki yerleşik Kur'an hafızlığı anlayışından dolayı, Kur'an ezberine daima bir bütün olarak bakılmaktadır. 'Kur'an-ı Kerim'in ya tamamı ezberlenir, ya da namazlarda okuyabilecek kadar ezber yapmak yeterlidir' anlayışı hâkimdir. Bu yüzden kanaatimizce Sahibu'l- Kur'an'ın ahiretteki derecesinin, bildiği ayetler sayısınca yüksek olacağını ifade eden Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerinde zikredilen 'oku ve yüksel' sırrına mazhar olmak zorlaşmaktadır. Hadis-i şerif mealen şöyledir:

“Kur'an'ı okuyup ona sahip çıkan kimseye (ahirette) şöyle denecektir. “Oku ve yüksel! Dünyada tertil ile okuduğun gibi, burada da tertil ile oku! Senin merteben okuduğun ayetin son noktasındadır.”⁴

Tarihî süreç içinde ülkemizin, okul çağına gelen her çocuğa öncelikle Kur'an eğitimi verilen ve Kur'an-ı Kerim'in yüksek seviyede tahsili ve ezberlenmesi için ismini bu eğitimden alan özel ihtisas kurumları inşa edilen Osmanlı Devleti'nden sonra, Kur'an okumanın yasak olduğu bir dönem geçirdiği bilinmektedir. Özellikle cumhuriyetin kurulmasından sonra yaşanan siyasî sıkıntılar ve buhranlı geçiş döneminin olumsuz tesirleri din eğitimine büyük ölçüde yansımıştır. Hafızlık eğitimi de bu olumsuzluklardan etkilenmiştir. Hafızların sayısının azalması başta olmak üzere, hafızlığın Arapçadan kopması, hafızlık yapanların ezberledikleri metnin mana içeriğine vâkıf olamaması, hafızlığın meslekî bir yönü olma özelliğini kaybetmesi ve hafızların bu özelliği İslamî ilimler ihtisasında etkili bir şekilde kullanamaması Kur'an-ı Kerim ezberi ve hafızlık eğitiminde görülen eksikliklerden bazıları olabilir. Ayrıca toplumun bir kısmı tarafından Kur'an'ın tamamı ezberlenirken bir kısmının daha çok uzaklaşması bu sürecin olumsuz bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Araştırmamız bu sıkıntı ve sorunları detaylı bir şekilde inceledikten sonra giderilmesi

⁴ Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân, 19 (no.2914).

noktasında çözüm önerileri sunacaktır.

4. Araştırma Soruları / Hipotezler

Günümüz şartlarında hafızlık eğitime ne derece ihtiyaç duyuluyor? Hafızlık niçin yapılmalı?

Türkiye’de uygulanan hafızlık sistemi sonuçları açısından yeterince verimli mi?

Günümüzde hafız yetiştirme anlayışı değişmeli mi? Çok büyük emek ve zaman sarf edilerek elde edilen hafızlığa nasıl işlevsellik kazandırılabilir?

İdeal bir hafızlık hangi yaşlarda yapılmalı ve ne kadar sürede tamamlanmalıdır?

Başından sonuna kadar eksiksiz bir şekilde ilahî vahyin tamamını ezberleyen bir kimsenin ezberlediği metinlerin mana içeriğine vakıf olamaması nasıl karşılanır?

Ülkemizde uygulanan ve Kur’an’ın tamamını ezberleme şartı üzerine kurulmuş kadîm sistemin getirdiği zorluklar ve bu süreci yarıda bırakanlar için ortaya çıkardığı olumsuzluklar nelerdir?

Bu sisteme alternatif olabilecek daha etkin ezberleme metot ve usûllerinin varlığı araştırılmalı mıdır? Kur’an-ı Kerim ezberini anlam bilgisiyle geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmak yerine, manasını anlamayanlar için en ideal sistemin bu olduğu kabulünden hareketle, mevcut ezberleme sisteminin devam etmesinde ısrar edilmesi ne derece doğrudur?

Herkes Kur’an’ın tamamını ezberlemeli midir? Ezberleyemeyenler ne yapmalı, nasıl yönlendirilmelidir?

‘Donanımlı Hafızlık’ tabiriyle kastedilen mana nedir ve Türkiye’de bu hedefe ulaşılmakta mıdır?

Ülkemizde hafızlara ve genel olarak hafızlık olgusuna layık olduğu değer verilmekte midir?

5. Araştırmanın Yöntemi (Veri Toplama Teknikleri)

Yapılan araştırmada yaş, cinsiyet ve meslek ayrımı yapılmaksızın, ulaşılabilen hafızlara bir anket uygulanmış ve bu anketle hafızlığını bitirmiş kişilerin hafızlık serüvenleri, hafızlıklarının kuvveti ve hafızlık hakkındaki bazı düşünceleri ile ilgili bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Saha içerisinde edindiğimiz tecrübeler ve yapmış olduğumuz gözlemlerden de yararlanarak elde edilen veriler ve istatistiksel bilgiler değerlendirilmiştir.

Ayrıca bu alanda bilgi ve tecrübe sahibi olan hocalarımızın görüşlerinden yararlanmak için mülakatlar yapılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'in başından sonuna kadar ezberlenmesi anlamına gelen hafızlık kişinin kabiliyeti ve kişisel özelliklerine göre süresi değişebilen, ancak uzun süreli ve iyi bir disiplini gerektiren bir eğitim sürecidir. Eğitim bilimlerini de ilgilendiren bu çalışmanın tefsir alanında yapılmasının sebebi eğitim alanının gerekliliklerinden ziyade işlevsellik ve mücerred olarak hafızlık olgusunun anlamı ve günümüz şartlarındaki doğru karşılığını vurgulamak ve bu konuda değerlendirmeler yapmaktır. Hafızlıkla ilgili bu araştırma, İslamî ilimler alanında çalışanların en önemli ve özel donanımı ve en büyük yardımcısı olması sebebiyle Kur'an ilimlerinin başı olan tefsir alanında yapılmıştır.

6. Konuyla İlgili Çalışmalar

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi, hafızlık alanında yapılan çalışmaların ve yazılan eserlerin sayıları oldukça azdır. Bu alanda daha çok makale tarzında kaleme alınan çalışmalar ve alan araştırmalarının varlığı dikkatimizi çekiyor. Yayımlanmış kitaplardan Ziya Salihoğlu'nun; "Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metotları"⁵ ve "İdeal Hafızın El Kitabı"⁶ isimli eserleri mevcuttur. Ayrıca Mehmet Ünal'ın "Hafızlık ve Unutulma Nedenleri"⁷ isimli bir kitabı bulunmaktadır.

Makale ve alan araştırması olarak da Suat Cebeci'nin "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları"⁸ ve Abdullah Emin Çimen'in "Hafızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hafızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler ve Hafızlığın Sağlamaştırılmasında Bir Metot Denemesi"⁹ isimli saha çalışmasına yönelik makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca Yaşar Kurt'a ait "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi"¹⁰ yine hafızlıkla ilgili kaleme alınan makalelerdendir.

Bu alanda lisansüstü düzeyde yapılmış çalışmalardan Ökkeş Dağ'ın tezinde hafız sahabiler¹¹, Yasemin Tunç'un tezinde ise Kur'an hafızlığının müslüman yaşantısına etkisi¹² konu edilirken, Ahmet Fatih Çaylı hafızlık eğitiminin problemleri üzerine alan araştırması¹³ yapmıştır. Hatice Şahin ise Kur'an hıfzı geleneği ve günümüzdeki uygulama biçimlerini incelediği bir doktora tezi yapmıştır. Bu tez

⁵ Ziya Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metotları*, Yasin Yayinevi, İstanbul-2009

⁶ Ziya Salihoğlu, *İdeal Hafızın El Kitabı*, Yasin Yayinevi, İstanbul-2010

⁷ Mehmet Ünal, *Hafızlık ve Unutulma Nedenleri*, Ahenk Yayınları, Van-2008

⁸ Suat Cebeci, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı: 4.

⁹ Abdullah Emin Çimen, "Hafızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hafızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler Ve Hafızlığın Sağlamaştırılmasında Bir Metot Denemesi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2007, Sayı: 18, İstanbul

¹⁰ Yaşar Kurt, "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2012, Sayı: 22

¹¹ Ökkeş Dağ, *Hz. Peygamber Zamanında Kur'an'ın Ezberlenmesi ve Hafız Sahabiler*, Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri(Tefsir) Ana Bilim Dalı, Ankara, 2006.

¹² Yasemin Tunç, *Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dinî Hayatındaki Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 2008

¹³ Ahmet Fatih Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, S. D. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta-2005

sonradan kitap olarak basılmıştır.¹⁴ Bizim yapmış olduğumuz çalışmada ise hafızlık eğitiminin mevcut durumu ve problemleri değerlendirilirken, dünya üzerinde İslam dininin yaşandığı coğrafyalarda hafızlığın amaç, süreç, şekil, içerik, sonuç, yöntemler açısından karşılığının ne olduğu hususunda karşılaştırmalara yer verilerek sunulmaya çalışılacaktır.

¹⁴ Hatice Şahin, Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri, DİB Yayınları, 2015

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN HAFIZLIĞININ KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVESİ

1. Kavramlar

Araştırmamızın temel konusunu teşkil eden hafızlık, yaygın kullanımı itibariyle Kur'an-ı Kerim'in başından sonuna kadar ezberlenip hafızaya alınmasını ifade eder. Bunu başaran kimselere ise hafız denir. Bu tanımlarda geçen hafız, hafıza, hafızlık gibi terimlerin esas manasını incelediğimiz zaman, korumak anlamına gelen h-f-z kökünden türediğini, bir ilim veya kelim için kullanıldığında ise, onu iyice anlamak ve idrak etmek anlamlarına geldiğini görürüz.¹⁵ Arapça olan bu kelime hafif bir anlam kayması ve mecazla ezberlemek manasına da kullanılmaktadır. Zira yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim de ona gönül veren Müslümanlar tarafından yüzyıllar boyunca ezberlenerek lafzıyla zihinlerde koruma altına alınmaya çalışılmış, özellikle ilk devirlerde bu amaçla ezberlenmiştir. Hıfzetmek, ezberlemek; hafız da ezberleyen anlamını taşımaktadır. Burada zikretmek gereken husus, hafız kelimesinin içerdiği mana olarak "ezberleyen" bizim ülkemizde sonuç, özellikle halkı Müslüman Arap olan diğer ülkelerde süreç ifade etmektedir. Yani bizde Kur'an-ı Kerim'i başından sonuna kadar tamamını ezberleyenlere hafız denmesine mukabil, diğer ülkelerde Kur'an-ı Kerim'i ezberleme işini yapana, bu süreci yaşayana hangi aşamada olursa olsun hafız denildiğini görmekteyiz.

Kıraat: Kur'ân-ı Kerîm'in okunuş keyfiyeti, kıraat âlimlerine nisbet edilen okuyuşlar ve bunlarla ilgili ilim dalına verilen isimdir.

Karî (Kurrâ): Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan, ezberleyen ve başkalarına öğretmekle tanınmış kişilerdir. Kurra kelimesi çoğuludur, aynı manayı ifade eder.

Tilavet: Kur'ân-ı Kerîm'in okunması anlamına gelir.

Tecvid: Kur'ân-ı Kerîm'in kurallarına uygun biçimde okunmasını konu alan bilim dalıdır.

¹⁵ İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Zeyyad, Hamid Abdulkadir, Muhammed Ali, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Mısır, 1972, s. 185

Tertil: Sözü yerli yerinde, uygun, tane tane ve güzel bir şekilde söylemek demektir. Kur'an-ı Kerim'i tane tane, yavaş yavaş okumaya denir.

Sema': İlim tahsil etmenin önemli yollarından birisi olan sema' metodu, işitme ve duyma yoluyla öğrenme/öğretme metodudur. Bu usûlde hocanın okuması ve öğrencinin dinlemesi esastır. Peygamberimiz Kur'an'ı ilk defa sema' metodu ile Cebrail (a.s.) den almıştır. Ashabına da bu metotla öğretmiştir.

Arz: "Bir şeyi sunma, bildirme ve gösterme" anlamına gelen arz, Kur'an kıraatinde öğrencinin hocasına ders okuması için kullanılan bir kavramdır. Kur'an öğretiminin temel metotlarından olan bu usûlün uygulanışı da sema' gibi Peygamberimize kadar uzanır.¹⁶

Telakki: Kur'an-ı Kerim'i kaidelerine uygun olarak okumayı 'fem-i muhsin'den, yani hafız, Kur'an icazeti olan ve telaffuz keyfiyetini iyi bilen, ilim ehli arasında tanınmış, güvenilir, ehil bir öğretici hocadan öğrenmektir.

Fem-i Muhsin: Doğru telaffuzu, güzel ifadeyi ve edayı gösteren ağızdır.

Müşafehe: Kur'an-ı Kerim'in 'fem-i muhsin'den öğrenimi sırasında ağızdan ağıza talim metodunun kullanılmasıdır.¹⁷

Galat: Hata, yanlış anlamna gelir. Kur'an-ı Kerim'de bir kelime, harf veya harekenin hatalı olarak ezberlendiğini ifade etmek için kullanılır.

Ham (Çiğ): Yeni, ilk defa ezberlenecek sayfadır.

Has (Pişmiş): Daha önce ezberlenmiş, tekrar edilen sayfalara denir.

Haslama: Yapılan ezberlerin tekrar edilmesidir.

Dönüş: Kur'an-ı Kerim'in her cüzünden bir sayfa alınarak ezberlendikten sonra tekrar

¹⁶ Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 36, 85, 120, 130, 133

¹⁷ M. Ali Sarı, *Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, İFAV Yayınları, İstanbul-2013, s. 25, 33.

başa dönülmesine bir dönüş denir.¹⁸

Hafızlıkla ilgili kavramları açıklarken tezimizin odak noktalarından biri olan ülkemizde hafızlık yapma usûlü ve sisteminden de bahsetmek yerinde olacaktır. Türkiye’de hafızlık yaygın olarak, önceki nesillerden tevarüs edilen ancak hangi devirden itibaren uygulamaya başlandığı, kimler tarafından ihdas edildiği net olarak bilinmeyen bir usûlle yapılmaktadır. Buna göre hafız adayını hazırlık aşamasını tamamlayıp, yüzüne akıcı bir şekilde okuyacak kıvama geldikten sonra 30. cüzden kısa sûreler ezberler. (Yeni hafızlık eğitim programına göre bazı uzun sûrelerin ilave edilmesiyle hafız adayının hafızlığa başlamadan önce hazırlık aşamasında ezberleyeceği bölümler arttırılmıştır.) Bundan sonra 1. cüzden başlamak üzere 30. cüze doğru her cüzün son sayfasını ezberler. Bu şekilde her cüzün son sayfasının ezberlenmesine bir dönüş denir. Bu dönüş tamamlandıktan sonra tekrar başa dönülür. İlk cüzün sondan bir önceki sayfası ezberlenir. Ezberlenen yeni sayfalara ham veya çiğ, bir önceki dönüşte ezberlenip bu dönüş tekrarı yapılacak sayfalara ise has veya pişmiş denir. Yani hafızlık yapan kimse 20 sayfalık cüzün 19. sayfasını ezberler, 20. sayfasını pişirir. Dönüş sayısı arttıkça pişmişler artar ve toplam 20 dönüşte Kur’an’ın tamamının ezberlenmesi öngörülmüştür. Bu sisteme göre sayfalar cüz sonundan başına doğru ezberlenir ve temel mantık en yeni ezberin daima göz önünde olması, onun ezberlenmesinden sonra, sona doğru önceki dönüşlerde yapılan ezberlerin onun ardınca pişirilmesidir. Bu usûlün dünya üzerinde sadece bizim ülkemizde ve bazı Balkan ülkelerinde uygulandığını bilmekteyiz. Diğer Müslüman ülkelerde sayfa, cüz, sûre gibi bölümler halinde ezber uygulamaları vardır.

¹⁸ M. Ali Sarı, *Kur’an-ı Kerim’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, İFAV Yayınları, İstanbul-2013, s. 26, 28.

2. Tarihsel Çerçeve

Çalışmamızda esas olarak hafızlığın günümüzdeki durumunu ve sorunlarını ele alacağımız için kurumsallaşan bu faaliyetin tarihçesine, yani hafızlığın tarihî süreçte çıkış noktasına ve hangi aşamalardan geçtiğine çok kısa bir göz atmak yeterli olacaktır.

2.1. Hafızlığın Ortaya Çıkışı

Kur'an ezberinin tarihi, vahyin inzal sürecinin başlamasına dayanır. Peygamber Efendimiz'in Kur'an ayetlerine muhatap olduğu çağın yazı ve kültürel özelliklerine ve bizzat kendisinin ümmî bir peygamber oluşuna baktığımız zaman, ayetlerin Cibril vasıtasıyla vahyedilmesinin başlamasıyla hemen birlikte ezberleme konusunun işin tabiatından olduğu anlaşılacaktır.

Dolayısıyla Kur'an ezberleme faaliyetinin başladığı yer, ilk vahyin geldiği Hira Mağarası, ilk öğreticisi vahyi getiren Cebrail (as) ve ilk öğrenen ve ezberleyen de Hz. Muhammed (sav)'dir. Kur'an-ı Kerim'in ilk hafızı da yine bizzat Rasulullah Efendimiz'dir.

Peygamberimiz kendisine vahiy indiği zaman, vahye muhatap olmanın heyecanı ve üstlendiği sorumluluğun gereğini tam olarak yerine getirebilme düşüncesiyle, eksiksiz bir şekilde ezberlemek için acele ediyordu. Nihayet Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'i Rasûlünün göğsüne naksetmenin kendisine ait olduğunu beyan ederek onu rahatlatmış ve ezberlemek için telaş etmemesi konusunda "(Ey Muhammed!) onu (vahyi) çabucak almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir."¹⁹ ve "Sana (Kur'an'ı) okutacağız, unutmayacaksın"²⁰ âyetleri ile uyarmıştır. Bu âyetlerdeki ifadelerden anlaşıldığına göre ümmî olan bir peygamberin Kur'an'ı ezberlemesi Allah tarafından bahşedilen bir lütuf olup, onun mahiyeti, diğer insanların Kur'an'ı ezberlemesinden biraz daha farklıdır.

¹⁹ Kıyame Sûresi: 16-17. âyetler

²⁰ Âlâ Sûresi: 6. âyet

Bu şekilde Allah Teâlâ tarafından Cebrail vasıtasıyla aldığı vahiy, ezberine yerleştirilen Peygamber Efendimiz, onu öğrendiği şekliyle ashabına da öğretmeye başlamıştır. Onlar da ilahî kelâmı hem yazıya geçirmek, hem de hafızalarında tutmak suretiyle muhafaza etme gayreti içinde olmuşlardır. Dolayısıyla Kur'an'ın ilk ezberlenme çabalarının altında yatan sebep, onun satırlarda ve sadırlarda sağlam bir şekilde korunması isteği olmuştur. Bununla beraber yeni bir vahye, yeni bir şeriata muhatap olan sahabenin onu bir an önce öğrenme ve yaşamaya olan hevesleri ve heyecanları da bunda etkilidir. Ancak ashâb-ı kirâm'ın hepsi Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezbere bilmiyordu. Onlardan bir kısmı bizzat Rasulullah'ın ağzından telakkî etmek suretiyle Kur'an'ın tamamını ezberlemişlerse de, çoğu Kur'an'ın bazı kısımlarını ezbere biliyorlardı. Bugünkü bildiğimiz şekliyle hafızlar o zaman azdı. Kur'an'ı ezberleyen ve onu başkalarına öğretmekle tanınmış olan kimselere 'kurrâ' denilmiştir.²¹ Buharî'nin, ashabın kurrâsıyla ilgili kaydettiği bir rivayete göre Hz. Peygamber Kur'an'ın dört kişiden alınmasını tavsiye etmiştir. Bunlar, Abdullah b. Mesud (32/652), Ebu Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim(12/633), Muaz b. Cebel(17/638) ve Ubey b. Ka'b (30/650)'dır. Aynı yerde geçen diğer bir rivayette Enes b. Malik (93/711), Kur'an'ı cemedden sahabîlerin sayısını dört olarak vermektedir ki bunlar Ubey b. Ka'b (30/650), Muaz (17/638), Zeyd b. Sabit (45/665) ve Ebu Zeyd'dir. Kaynaklar adı geçen kişileri ashabın hafızları arasında zikreder. Zira Kur'an'ı cemetmek ile Kur'an'ın değişik kıraatlerini bilme, onu hıfz etme ve yazılı metnini elinde bulundurma kastedildiği anlaşılmaktadır.²² Ayrıca Ebu'd-Derda (33/654), Sa'd b. Ubeyd (16/637), Hz. Osman (35/656), Temim ed-Dari (40/660), Ubade b. Samit (34/654), Ebu Eyyub el-Ensari (54/674); kadınlardan ise Hz. Aîşe (58/678), Hafsa (45/665) ve Ümmü Seleme (61/680) ashabın hafızlarındandır ve bazılarının Peygamber'in vefatından sonra hafız olduğunu söyleyenler vardır.²³

Kuran eğitimi, Mekke döneminde ağırlıklı olarak, Peygamberimizin kendi evinde ve ilk davetin başladığı Safâ tepesi eteklerindeki Dâru'l-Erkam'da, hicretten sonra ise Medine'de Mescid-i Nebevî'nin yanına inşa edilen suffada devam etmiştir.²⁴

²¹ Osman Keskiöğlü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1987, s. 78

²² Nebi Bozkurt, "Hafız", *DİA*, c. 15 s. 75

²³ Nebi Bozkurt, "Hafız", *DİA*, c. 15 s. 75

²⁴ Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Bursa, 2015 s. 37-38

Hız. Peygamber'in bizzat ders verip, Kur'an âyetlerini ve İslamî hükümleri orada kalanlara öğrettiği, Kur'an'ın hıfzedilip, ahkâmının öğrenildiği suffa, bu şekilde İslam'ın ilk ciddi medresesi olma özelliği taşıır.

İslam coğrafyasının genişlemesiyle beraber, Hız. Peygamber'in yeni fethedilen yerlerde görevlendirdiği valileri aynı zamanda birer Kur'an öğretmeni olarak tayin etmesi ve onların da gittikleri yerlerde halka Kur'an'ı ve İslamî bilgileri öğretmeleri sonucu Mekke ve Medine'nin dışında da Kur'an eğitim merkezleri açılmaya başlamış oldu.²⁵

2.2. İlk Dönemlerde Hafızlık

Hız. Peygamberin vefatından sonra, dört halife devrinde de bu eğitim-öğretim faaliyetlerine aralıksız devam edilmiştir. Gerek Medine'de, gerekse yeni fetihlerle İslam'ın ulaştığı tüm bölgelerde en sıhhatli kaynak olan hafız sahabîlerin öğreticiliğini yaptığı eğitim merkezlerinde pek çok hafız yetiştirilmiştir.²⁶ Farklı lehçelere göre okuyuş tarzlarının şekillenmeye başladığı ve buradan farklı kıraatlerin ve bunları konu alan kıraat ilminin doğduğu bu dönemde Kur'an hıfzının öneminin onun asırlar sonrasına sağlıklı bir şekilde ulaştırılması noktasındaki hassasiyete dayandığı söylenebilir. Zira ilk Mushaflar esas itibarıyla Kur'an'ın tahrife uğramasını önleme maksadına yönelik olarak hazırlanmışsa da Ebu Bekir İbnul-Arabî özellikle kıraat vecihlerinin Mushaflarda değil rivayet yoluyla yani ezberden aktarılarak yaşatıldığını ancak kârifler arasında ihtilaf vukû bulması halinde mushaflara başvurulduğunu kaydeder.²⁷ İbnu'l-Cezerî (833/1429) de daha sonra "Kur'an'ın naklinde mushafların ve kitapların korumasına değil, kalplerin ve zihinlerin korumasına, ezberlemeye güvenilmiştir. Bu durum yüce Allah'ın bu ümmete nasip ettiği en değerli özelliktir." diyerek aynı hususa işaret etmiştir.²⁸

²⁵ Ziya Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Darul-Kurra," *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 34.

²⁶ Geniş bilgi için bkz. Osman Keskiöğlü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1987, s. 165-166.

²⁷ Nebi Bozkurt, "Hafız", *DİA*, c: 15 s: 76.

²⁸ Muhammed İbnul-Cezerî, *en-Neşr fi Kıraati'l-Aşr*, Darus-Sahabe, 2002, c. 1, s. 16.

Kur'an-ı Kerim'in yedi harf üzerine indirilmesi, çeşitli lehçelerle okunup rivayet edilmesine, bu da 'Kıraat İlmî'nin doğmasına sebep olmuştur. Hicrî ikinci arsin başlarından itibaren Müslümanlar aştaptan nakledilen sahih kıraatleri temsil eden 'kurrâ' etrafında toplanarak onları öğrenmeye ve ezberlemeye başlamışlardır. Böylece Kur'an'daki kelime ve ibarelerin telaffuzunun ve okunuştaki ihtilafların, nakledenlere isnad edilerek bildirildiği kıraat ilmi, camilerde veya hususî mekânlarda meşhur kurrâ etrafında teşekkül eden halkalarla tahsil edilmeye başlanmış ve sonraları Kur'an'ın hifzedildiği bu ilim, Dârul-Kur'an, Dârul-Huffâz ve Dârul-Kurrâ'ların müfredatını meydana getirmiştir.²⁹

İslam'ın ilk yıllarında Kur'an öğretimi küçük çocuklara 'küttab' adı verilen mahalle mekteplerinde, yüksek seviyede Kur'an dersleri ise yalnız camilerde verilmiştir. Camiler dışında ileri düzeyde Kur'an öğretimi için kurulan ilk müstakil medreseler ise Dâru'l-Kur'an'lar olmuştur.³⁰ Hafızlık çalışmaları sonraki asırlarda cami ve Dârul-Kurrâ'lar yanında medrese, Dârul-Huffâz, Dârul-Hadis, ribat ve türbelerde de sürdürülmüştür.³¹

2.3. Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Hafızlık

Selçuklular döneminde kıraat ilminin okutulduğu medreseler genellikle Dârul-Huffâz şeklinde adlandırılmışlardır. Çoğunluğu şahıslar tarafından yaptırılan ve çok azı zamanımıza intikal eden bu Dârul-Huffâz'ların Konya'daki sayısı otuza yakındır. Bunların bir kısmı Karamanoğulları ve Selçuklular'dan Osmanlı dönemine intikal etmiş ve uzun süre varlığını sürdürmüştür.³²

Osmanlılar'da Dârul-Huffâz şeklindeki adlandırma kısmen devam etse de, Kur'an ihtisas medreselerine genellikle Dârul-Kurrâ denilmiştir.³³ Bu Dârul-

²⁹ Cahit Baltacı, *Osmanlı Medreseleri XV-XVI. Asırlar*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976, s.14.

³⁰ Nebi Bozkurt, "Darulkurra", *DİA*, c: 8 s: 543-544

³¹ Nebi Bozkurt, "Hafız", *DİA*, c: 15 s: 76

³² Nebi Bozkurt, "Darulkurra", *DİA*, c: 8 s: 544

³³ Nebi Bozkurt, "Darulkurra", *DİA*, c: 8 s: 544

Kurrâ'ların büyük bir kısmı selâtîn, vüzerâ, âyan ve eşrâf camîlerinin bünyesinde açılmıştır. Ayrıca müstakil Dâru'l-Kurrâ'lar ve mektepler de vardı.³⁴

İslam dünyasının birçok yerinde olduğu gibi Osmanlılar'da da Kur'an hıfzına küçük yaşlarda başlanırdı. Sıbyan mektebini bitiren, yani temel eğitimini tamamlayan bir öğrenci, önce alt seviyedeki bir Dâru'l-Kurrâ'ya gider, orada hıfzını tamamlar, sonra daha yüksek bir seviyedeki Dâru'l-Kurrâ'ya devam ederdi. Bu medresede ise ilm-i kıraat ve ilm-i meharic-i huruf öğrenirdi. Bu medreseler birer ihtisas medresesi idi. Buralarda İbnu'l-Cezerî ve Şatıbî'nin eserleri okutulurdu ve eğitimin özünü kıraat-ı seb'a ve aşere-i takrib oluştururdu. Buralarda eğitim veren öğreticilere ise şeyhu'l-kurrâ denilirdi. Osmanlılar'dan önce olduğu gibi, bu dönemde de kârifler ve cami hizmetlerinde görev alan imam, müezzin, vaiz gibi görevliler bu kurumlardan yetişirdi. Ayrıca bu kurumlar tedris edilen ilimlerle alakası ve tatbika yönelik ilimler olması bakımından daha çok camiler içinde veya çevresinde tesis edilmişlerdir. Örneğin, bunların en meşhurlarından olan Bursa'daki Yıldırım Bayezid Dâru'l-Kurrâ'sı, İmam Cezerî'nin gelişiyle Ulu Cami'de açılmıştı.³⁵

Osmanlı'nın son dönemlerinde eğitimde yapılan ıslah hareketleri neticesinde bazı Dâru'l-Kurrâ'larda da değişiklikler yapılmış ve ihtisaslaştırma düşünceleri ile bir kısmı Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebâ, Medresetü'l-Müezzinin ve'l-Kurrâ, Medresetü'l-Vaizîn ve Medresetü'l-Müderrisîn olarak değiştirilmiştir. Din görevlisi yetiştirme amacıyla devam eden bu müesseselerde hafızlık ve kıraat eğitimi devam etmiştir.³⁶

2.4. Cumhuriyet Döneminde Hafızlık

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte genelde din öğretimi, özelde Kur'an ve hafızlık eğitimi alanlarında çok ciddi kırılmalar yaşanmış, din eğitimi alanındaki imkânların neredeyse yok olacak düzeyde kısıtlandığı dönemlerden

³⁴ Ziya Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Darul-Kurra," *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik* Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 38.

³⁵ Cahit Baltacı, *Osmanlı Medreseleri XV-XVI. Asırlar*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976, s.23.

³⁶ Zeki S. Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, 2002, s. 64.

geçilmiştir. Bundan dolayı tarihimizde en parlak dönemini yaşayan hafızlık ve kıraat eğitiminin günümüzdeki nitel ve nicel sorunları odaklı yaptığımız bu çalışmada bu dönemi aşamalı olarak değerlendireceğiz.

a) Geçiş Dönemi

Cumhuriyetin ilânından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti birçok konuda olduğu gibi eğitim alanında da köklü değişiklikler yaptı ve 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kanunu ile medreseler kapatılıp onların yerine yeni okullar açılması sağlandı. Bu şekilde Dârul-Kurrâ ve bu tarzda eğitim yapan diğer kurumlar da kapatılmış oldu.³⁷

Osmanlı döneminde din görevlisi yetiştiren kurumların önemli bir cüz'ü olan hafızlık eğitimine ehemmiyet verilmesi bir yana, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasından sonra din derslerinin bile örgün eğitim müfredatında bulunup bulunmayacağı uzun süreler tartışıldığı dönemler yaşanmıştır. Dolayısıyla dinî eğitimi gereksiz gören siyasî anlayışın marifetiyle her alanda eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak daha modern yeni okullar açılırken Dârul-Kurrâ'ların yerini tutacak herhangi bir okul açılmamıştır. Bunun yerine Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesinde yer alan hüküm³⁸ gereği 1924 yılında İstanbul Üniversitesi (Dârul-Funûn)'nde öğretim süresi 3 yıl olan bir İlahiyat Fakültesi açılmış ve ayrıca 1923-1924 yılları itibariyle 29 yerde ilkokula dayalı ve öğretim süreleri 4 yıl olan İmam-Hatip Mektepleri açılmıştır.³⁹ Fakat açılışından bir süre sonra çeşitli gerekçelerle tekrar kapatılan bu okullarda hafızlık eğitimi yaptırılmadığı için bu ihtiyacın farkına varan 50 milletvekili, 2 Nisan 1341 (1925) tarihinde meclise verdikleri bir tavrile Hafız-ı Kur'an yetiştirmek üzere 10 kişi için 50 bin liralık bir tahsisat konulmasını sağlamışlardır.⁴⁰ Bu şekilde hafızlık eğitimi, okul olarak olmasa da, Kur'an Kursu

³⁷ Cahit Baltacı, "Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri", *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 16.

³⁸ Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. Maddesi: "Maarifvekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Dârul-Fünun'da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniyyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir."

³⁹ Mustafa Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1998, Sayı: 7, s. 242.

⁴⁰ Cahit Baltacı, "Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri", *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 16.

şeklinde hayatını devam ettirmiştir. Tarihinde adına medreseler kurulan hafızlık eğitimi son asırda ülkemizde bağımsız bir eğitim kurumuna bile sahip olamamıştır. Kur'an Kurslarının içinde istekli öğrenci olursa diğer öğrencilerin arasında hafızlık eğitimlerine devam etmişler, böylece genelde Kur'an Kursları, özelde hafızlık eğitimi örgün din eğitimi faaliyeti olmaktan çıkarılmış, yaygın din eğitimi faaliyeti haline gelmiştir.

Ancak 1 Kasım 1928'de gerçekleşen harf inkılabından sonra eğitimde Arapça okuyup yazmak yasaklanmış ve bunun neticesinde mevcut Kur'an Kursları da kapatılmıştır. Bu tarihten sonra Kur'an okumak ve okutmak sıkı bir takibe alınmıştır. Fakat her şeye rağmen vatandaşlar, şehirde, köyde, kasabada gizli gizli de olsa Kur'an öğretimini sürdürmüştür.

Bunun yanında 10.12.1930 yılında İstanbul müftülüğünün yayınladığı bir tamim ile 12 yaşından küçüklere hiçbir şey öğretilmemek, 12 yaşından büyüklere ise sadece Kur'an-ı Kerim ile namaz sûre ve dualarını -sıkı kontroller altında- öğretebilmeleri için bazı hocaefendilere izin verilmiştir. Daha sonra devrin Diyanet İşleri Reisi, Rıfat Börekçi(ö.1941)'nin şahsî gayretleri ile 1932 yılında bu eğitim Kur'an Kursu şeklinde yeniden ortaya çıkmış ve sayıları dokuza yükselmiştir.⁴¹ Ancak ilk dönemlerde bu kurslara -alınan politik bazı tedbirler sonucu- fazla ilgi gösterilmemiş, 1950'li yıllara kadar bazı cami hocalarının kendi gayret ve girişimleri ile çok az sayıda hafız yetiştirilebilmiştir.⁴² Nitekim Ali Rıza Sağman (ö. 1965)'in hafızlık mesleğinin nerede ise ölmek üzere olduğundan yakınlıkla bu işin bir nizama bağlanması gerektiğini söylediği⁴³ bu dönemin dinî portresini 1950'li yılların sonuna gelindiğinde Ahmet Hamdi Akseki (ö. 1951) şu şekilde dile getirmiştir: “Aradan uzun zaman geçmiş olmasına rağmen, Milli Eğitim Bakanlığı 430 numaralı Kanunla taahhüt eylediği vazifeyi yapmamış, yapamamış ve Diyanet İşleri Başkanlığına yakinen ilgilendiren dinî vazifelerde istihdam edilecek hiçbir eleman vermemiş olması ve başkanlığın da bugüne kadar din adamları yetiştirecek meslekî bir müesseseye sahip bulunmaması

⁴¹ Cahit Baltacı, “Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri”, *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 16.

⁴² Suat Cebeci, “Hafızlık Eğitimi ve Sorunları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı: 4, s. 30.

⁴³ Ali Rıza Sağman, *Din Adamları Nasıl Yetiştirilmeli*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1950, s. 50.

yüzünden bugün memleketin birçok yerlerinde hakikî ve münevver bir din adamı bulmak şöyle dursun, camilerde mihraba geçerek halka namaz kıldırarak, minbere çıkıp hutbe okuyacak bir imam ve hatip bile bulunamamaktadır. Hatta bazı köylerimizde ölenlerin teçhiz ve tekfini ile ebedî istirahatlarına tevdi gibi en basit dinî bir vazifeyi ifa edecek kimseler dahi bulunamamakta ve cenazelerin kaldırılmadan günlerce ortada kalmakta olduğu senelerden beri bilinmekte ve görülmektedir.”⁴⁴

Görüldüğü gibi köklü bir dinî geleneğe sahip olan memleketimizde din hizmetinde bulunacak din görevlilerinin bile yetiştirilemediği sıkıntılı ve yasaklı dönemler yaşanmıştır. Ancak buna rağmen, hafızlık ve bunun yanında Kur’an-ı Kerim’in Hz. Peygamber’e kadar dayanan sahih okuyuş vecihlerinin nakli olan kıraat eğitiminin devam etmesinde geçiş dönemi âlimlerimizin bireysel çabaları ve çok büyük fedakârlıkları olmuştur. Bunlardan bir tanesini o zamanki durumu ve şartları net bir şekilde ortaya koyması bakımından hafız Vehbi Vakkasoğlu’nun dilinden aynen aktaralım: “Kur’an-ı Kerim’in suç unsuru sayıldığı, ani baskınlarla toplanıp götürüldüğü, okuyucularına ağır cezaların verildiği felaket devrini yaşayan rahmetli babam anlatmıştı: “O zor zamanların birinde daha tan yeri ağarıken, Maraş’ın Kanlıdere Köprüsünde Güllü Hoca’yı gördüm. Güllü Hoca, gizli saklı Kur’an öğretene, hafız yetiştiren, bu uğurda ezadan, cezadan yılmayan bir fedakâr insandı. Üstü başı perişan, yüzü gözü karmakarışık. Yılgınlık ve yorgunluk bütün varlığına sinmişti. Ama daha da ilginç bir eliyle yüzünün sağ yanını kapatmaya çalışıyordu. Hocam bu ne hal diye ısrarlı sorularım üzerine rahmetli hoca açıklamak zorunda kalmıştı: ‘Biliyorsun, suçumuz büyük. Dün baskına uğradık. Ders sırasındayken, yani suçüstü yakalandık. Talebelerimizi dağıttılar. Kitaplarımızı toplayıp, paraladılar. Saçıp savurdular. Beni de nezarete attılar. Olmadık hakaretler ettiler. Bu bir gece bin gecelik azap çektiler. Sonunda da ‘Bir daha Kur’an öğretme! Sana mı kaldı din, iman, hafız yetiştirmek... Bir daha yakalarsak Kur’an öğretirken böyle salıvermeyiz.’ dediler. Hızlarını alamayıp, görenlere ibret olsun diye de sakalının sağ yarısını kestiler.’ Meğer hoca efendi sağ eliyle bu acayip görüntüsünü gizlemeye çalışıyormuş.”⁴⁵ Bahsi geçen bu dönemde hafızlık eğitimi kurumsal olarak değil, bireysel çaba ve

⁴⁴ Adem Korukcu, “İmam-Hatip Liseleri”, *Din Eğitimi* El Kitabı İçinde, Editörler: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 186.

⁴⁵ Vehbi Vakkasoğlu, “Bu Ülkede Hafız Olmak”, *Yenidünya Dergisi*, Yıl: 2008, Sayı: 181, s. 8-9.

fedakârlıklarla devam ettirilmeye çalışılmıştır. O tarihlere ait Kur'an Kurslarının sayısal istatistiği bize kurumsal olarak bu eğitim faaliyetinin yetersizliği hakkında fikir verecektir.⁴⁶

Öğretim Yılı	Kurs Sayısı	Öğretim Yılı	Kurs Sayısı
1932-1933	9	1943-1944	38
1934-1935	19	1944-1945	46
1935-1936	15	1945-1946	61
1936-1937	16	1947-1948	99
1940-1941	56	1949-1950	127
1941-1942	65		

Görüldüğü gibi cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar değişik sebeplerden dolayı Kur'an Kurslarının sayısı yok denecek kadar azdır. 1923-1933 yılları arasında ülkedeki Kur'an Kursu sayısı sadece 9'dur. 1950'de bu sayı 130'a yükselbilmiştir.⁴⁷ Dolayısıyla gerek örgün din eğitim alanında, gerekse yaygın eğitim alanında, neredeyse hemen her mekânda Kur'an öğretiminin gerçekleştirildiği Osmanlı döneminden sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında sınırlı sayıda kurs ve öğretici ile bu faaliyetin gerçekleştirilmesi ancak sembolik bir anlam ifade edebilir.⁴⁸ Nitekim bu durumu Mustafa Öcal da ilgili makalesinde her seviyedeki okulun programları arasında Kur'an-ı Kerim dersleri bulunan, ayrıca müstakil olarak Kur'an eğitim-öğretimi yapılan çok sayıda Dârul-Kurrâ'sı olan ve bunları en ücra köy ve kasabalara varıncaya kadar yaygınlaştırmış bir ülkeden (Osmanlı Devleti'nden) sonra, bütün bunların kapatılıp, yerine sembolik olarak açıldığı iddia edilen sadece 9 Kur'an Kursu bulunmasının gerçekten ne anlam ifade edebileceğini sorgulayarak dile getirmiştir. Devamında ise bu şekildeki öğretimin ilk ve asıl hedefinin Kur'an-ı Kerim'in okunmasının tamamen unutulmasını önlemek, diğer hedefinin ise; köylerde,

⁴⁶ Mustafa Öcal, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2004, s. 88.

⁴⁷ Yaşar Kurt, "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2012, Sayı: 22, s. 245.

⁴⁸ Mehmet Korkmaz, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", *Din Eğitimi* El Kitabı İçinde, Editörler: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 343.

kasabalarda gayr-ı resmî de olsa imamlık yapabilecek elemanların yetişmesini sağlamak olabileceğini belirtmiştir. İşte bütün bu olumsuz şartlar içinde şahsî gayretler sonucu Kur'an-ı Kerim'in okunması ve okutulması 1950'li yıllara kadar devam etmiştir.⁴⁹

b) Yakın Geçmiş Tarih

Geçiş döneminden günümüze kadar olan dönemi hafızlık eğitimi tarihi açısından hususî bazı durumların damga vurduğu üç dönem halinde gözden geçirelim.

b1) 1950-1997

Çok partili yönetim dönemine geçildiği bu dönemde (1946) din eğitiminin devlet eliyle resmî olarak verilmesi kanaatlerinin yoğun bir şekilde dile getirilmesi ve halkın bu konulardaki tepkisi sonucu din eğitimi alanındaki kurumsallaşma süreci hızlanmış, Kur'an Kurslarının sayısı artmaya başlamıştır.⁵⁰ Bununla birlikte hafızlık eğitimi Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an Kurslarında ve bazı cemaatlerin kurslarında artık bir ihtisaslaşma düşüncesiyle (dinî ihtisasın bir parçası olarak) değil, tamamen dinî bir gelenek haline dönüşerek devam etmiştir. Bu dönemde hafızlık eğitimi, müstakil ve sadece bu amaca hizmet eden yapılarda değil, toplumun dinî konularda aydınlatıldığı, her yaş grubundan insanın Kur'an okumayı ve dinî bilgilerini öğrendiği Kur'an Kurslarının içinde diğerlerinden ayrılmış bir grup veya bir bölüm olarak yer alabilmiştir. Yaygın din eğitimi sınıfına giren bu kurslarda genel uygulama ilkokulu bitiren 11-12 yaş grubu öğrencilerin kurslara gelerek hafızlıklarını yapmaları, sonra imkân ve istidâdı olanların tahsiline devam etmesi şeklinde olmuştur ve 28 Şubat süreci olarak bilinen 1997 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir.

Bu dönemde ayrı bir program şeklinde veya kurum olarak düzenlenmeyip Kur'an Kursları ile ilgili mevzuata göre, Kur'an Kurslarının içerisinde bir bölüm olarak değerlendirilen hafızlık eğitimi uygulaması şu esaslara göre yapılmıştır: Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğrenmek için bir yıl Kur'an Kursuna devam edenlerden hafız olmak isteyenler, eğitim-öğretim yılı sonunda yapılacak bir sınavla

⁴⁹ Mustafa Öcal, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2004, s. 89, 91.

⁵⁰ Suat Cebeci, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı: 4, s. 30.

seçilirler. Bu sınavda yüzünden doğru ve akıcı okuyabilme ve ezber yapmaya kabiliyetli olma şartları aranır. İki yıl olarak belirlenen hafızlık süresi, öğrenci hafızlığını tamamlayamadığı takdirde, en fazla bir yıl daha uzatılabilir. Hafızlık çalışması yapılan kurslarda haftalık ders programları 24 saat üzerinden düzenlenir. Bu sürenin 20 saati Kur'an-ı Kerim, 1 saati itikat, 1 saati ibadet, 1 saati siyer ve 1 saati de ahlak dersi için ayrılır. Bu eğitim imkânlar ölçüsünde Kur'an Kursları bünyesinde bulunan pansiyonlarda yatılı olabildiği gibi, sadece gündüzlü de olabilmektedir.⁵¹

Yine bu dönemde olmak üzere 01.03.1975 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 36. maddesinde yapılan bir değişiklikle Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluşunda görevli olan hafızlara mükteseplerinin üstünde bir derece (3 yıllık kıdem) verilmesi hükme bağlanmış ve bunun neticesinde hafızlık belgesi uygulaması başlamıştır. Kur'an Kurslarında hafız olanların yanında kendi imkânlarıyla hafızlığını tamamlayanların da girebildiği hafızlık tespit sınavları Diyanet İşleri Başkanlığı'na tespit edilen bölgelerde yılda toplam beş defa yapılır. Bu sınavlarda başarılı olanlara hafızlık belgesi verilir.⁵² Uygulamanın başladığı 1975 yılından 2015 yılı sonuna kadar Türkiye'de Kur'an kurslarında yetişen ve belge alan hafız sayısı 120.000'i geçmiştir.⁵³

b2) 1997-2012 Dönemi

Bu tarihler, ülkemizde dinî anlamda her türlü sivil ve resmî faaliyetin en çok baskı altına alındığı zaman dilimlerinden birine tekabül eder. Dolayısıyla bu alanın bir parçası olan din eğitimi de yaşanan olumsuzluklardan önemli ölçüde etkilenmiştir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, 1997 yılına kadar ilkökul sonrası yani 11-12 yaş düzeylerinde yaygın olarak Kur'an Kurslarında ve örgün öğretime ara verilerek yapılan hafızlık eğitimi bu tarihlerden sonra kesintisiz zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasıyla birlikte ciddi bir durgunluk dönemine girmiştir. Kamuoyunda *8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yasası* olarak bilinen 18 ağustos 1997 tarih ve 4306 sayılı kanunla Kur'an kurslarına giriş için en az 8 yıllık ilköğretim okulu mezunu olmak şartı

⁵¹ Ulvi Ata, "Hafızlık ve Eğitimi", *Diyanet Aylık Dergi*, Yıl: 2009, Sayı: 222 s. 11.

⁵² Ulvi Ata, "Hafızlık ve Eğitimi", *Diyanet Aylık Dergi*, Yıl: 2009, Sayı: 222 s. 11.

⁵³ Bünyamin Albayrak, "Hafızlık Eğitiminin Dünü ve Bugünü", *İhya Vakfı Dergisi*, Yıl: 2015, Sayı:4, s. 56.

getirilmesi sonucu 5 yıllık ilkokul diploması ile son defa 1997 yılında Kur'an Kurslarına kayıt yaptırılmıştır. 1998'de ise hiçbir Kur'an kursuna 5 yıllık diploma ile yeni kayıt gerçekleşmemiştir.⁵⁴ Bu şekilde hafızlık yaşının 3-4 yıl daha ileri gitmesi beraberinde başka sorunları da getirmiş ve bu durum hafızlığa olan ilginin azalmasında ve birçok kursun kapanmasında önemli rol oynamıştır. Zira hafızlık yapmak isteyenler en erken 15 yaşında buna imkân bulabilir hale gelmişlerdir.⁵⁵ Bu durum hem hafızlığa olan ilginin azalmasında, hem de hafızlık eğitimi sürecinin sonuçları üzerinde etkili olmuştur ki bu dönemde hem kursların sayısında, hem de hafızlık belgesi alanların sayısında önemli oranda bir düşüş yaşanmıştır.

Bu tarihlere ait istatistiksel bilgilere baktığımızda 1997 yılında ülke genelinde öğretime açık olan Kur'an Kursu sayısı 5241 iken, 1998 yılında bu sayı 4890'a, 2000 yılında ise 3119'a düşmüştür.⁵⁶ Aynı şekilde hafızlık eğitimi yaklaşık üç yıl sürdüğü için, bu gruptaki öğrenci sayısında yaşanan düşüş iki-üç yıl sonra ortaya çıkmış ve 1997 yılında 1027'si kız, 3549'u erkek olmak üzere toplam 4576 kişi hafızlık belgesi alırken, 2001 yılında bu rakam 1409'u kız, 2391'i erkek olmak üzere 3800'e, 2004 yılında ise, 539 kız, 779 erkek olmak üzere 1318'e düşmüştür.⁵⁷

Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an Kurslarında yürütülen ve yönetmelikte bu kursların amaçları arasında belirlenen hafızlık eğitiminin, ayrı bir program şeklinde veya kurum olarak düzenlenmediğini daha önce belirtmiştik. Bu yöndeki eksikliğin fark edilerek giderilmesini sağlamaya yönelik girişimler bu dönemde gerçekleşmiş ve hafızlık eğitim hizmetinde etkinlik ve verimliliğin artırılması, beklentilerin karşılanması ve yaşanan sorunların giderilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Neticede *hafızlık eğitim programı* adı altında yapılan yeni düzenleme, başkanlık tarafından uzun süren bir çalışma sonucu hazırlanarak 2010 yılında uygulamaya konmuştur.⁵⁸ Söz konusu program Kur'an-ı Kerim, dinî bilgiler,

⁵⁴ Mustafa Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1998, Sayı: 7, s. 266.

⁵⁵ Suat Cebeci, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı: 4, s. 30.

⁵⁶ Mehmet Korkmaz, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", *Din Eğitimi* El Kitabı İçinde, Editörler: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 345.

⁵⁷ Mustafa Öcal, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2004, s. 100

⁵⁸ Ulvi Ata, "Hafızlık ve Eğitimi", *Diyanet Aylık Dergi*, Yıl: 2009, Sayı: 222 s. 9.

sosyal etkinlik ve rehberlik alanlarından oluşmaktadır ve hafızlık eğitimi hazırlık (4 ay), ezberleme (4x4=16 ay) ve pekiştirmeden (4 ay) oluşan üç dönem şeklinde yapılandırılmıştır. Bu programla hafızlık geleneğinin eğitim biliminin verilerinden de yararlanılarak geliştirilmesi, hafızlık eğitiminin belli bir sisteme oturtulması amaçlanmıştır ve bu eğitimin azamî 24 ayda tamamlanması hedeflenmiştir. Ancak ihtiyaç halinde hafızlığa çalışan öğrencilerin hızını tamamlayabilmesi için ezberleme ve pekiştirme dönemlerine süre ilave edilebilmektedir.

Sosyal etkinlik ve rehberlik alanı ile düzenlenen etkinliklerle hafızlığın kuru ve sıkıcı bir ezber yapma sürecinden ibaret kalmaması, hafızlığın hayatın içinde, anlamlı bir öğrenme süreci haline gelmesi, öğrencinin bu süreçte mutlu ve huzurlu olması, öğrenmekten zevk alması öngörülmüştür.

Dini bilgiler alanı ise temel dini bilgilerin özel müstakil ders kitapları ile işlendiği müfredattır.

2010 yılında uygulanmaya başlayan bu programın getirdiği yeniliklerden birisi hafızlık tespit komisyonudur. Bu komisyonun başkanlığın belirlediği bir takım kriterlere göre, müftülüklerce kurulması zorunludur. Komisyon, hafızlığa öğrenci seçimi, dönem sonlarındaki değerlendirme işlemleri, hafızlık sürecini izleme vb. görevleri yerine getirmektedir.

Ayrıca bu program çerçevesinde sağlanan en önemli gelişme, her kursta hafızlık yaptırılmaması, bir takım kriterleri (öğretici, fiziki ve teknik alt yapının yeterliliği vb.) taşıyan ve müftülükler ile başkanlık merkezinin onayladığı mekânlarda ancak bu kursların açılabilmesinin karara bağlanması olmuştur.⁵⁹ Hafızlık eğitiminin niteliğini artırmaya yönelik bu sınırlandırmayı son derece gerekli ve önemli bir adım olarak kabul edebiliriz.

⁵⁹ Mehmet Korkmaz, “Kur’an Kurslarında Din Eğitimi”, *Din Eğitimi* El Kitabı İçinde, Editörler: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 355.

b3) 2012 Sonrası (Eğitimde 4+4+4 Modeli)

2012 yılı ve sonraki tarihler ülkedeki siyasî gelişmelerin geldiği nokta itibariyle din eğitimi ile birlikte hafızlık eğitiminin de önündeki engellerin ortadan tamamen kalktığı yıllar olmuştur. Kapatılan Kur'an Kursları büyük ölçüde yeniden eğitime başladığı gibi, hafızlık eğitimi için yeni imkânlar hayata geçmiş ve halk nezdinde hafızlık tekrar tercih edilmeye başlamıştır. Bu imkânlardan biri ve en önemlisi örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimi projesi kapsamında imam-hatip okullarında okuyan yetenekli öğrencilere Diyanet İşleri Başkanlığının da verdiği destek ile hafızlık yaptırılması olmuştur.

2012-2013 eğitim-öğretim yılında 4+4+4 sisteminin uygulanmaya başlamasıyla öğrencilerin örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimi almalarına imkân sağlanmış, buna ilişkin yasal mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. Buna göre, Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 32. Maddesinin 4. Fıkrasında "Ortaokul/İmam-Hatip Ortaokulu 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerine velisinin yazılı başvurusu üzerine bir eğitim-öğretim yılı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açmış olduğu hafızlık eğitimine devam etmelerine izin verilir. Hafızlık eğitimine devam ettiğini belgelendirenlerden o eğitim ve öğretim yılı için devam zorunluluğu aranmaz. Bu sürenin bitiminde öğrencilerin okula devamları sağlanır. Öğrenciler okula döndüklerinde devam edemedikleri eğitim-öğretim yılına ait derslerden okul müdürünün sorumluluğu ve koordinesinde, alan öğretmenlerinden oluşturulacak komisyonca sınava alınır. Başarılı olanlar bir üst sınıfa devam ettirilir." hükmü ile hafızlık eğitimi için örgün eğitime 1 yıl ara verilebileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda, imam-hatip okulları 5. sınıflarda dokuz (9) saate kadar Kur'an-ı Kerim dersi alınabilmekte ve okula devam ederken hafızlığın hazırlık aşaması gerçekleştirilmektedir. 6. sınıfa geçince de ilgili öğrenciler hemen hafızlık eğitimine başlayarak bir yıl içerisinde hafızlıklarını tamamlayabilmektedirler. Böylece öğrencilerin, akademik eğitimden, okul ortamından ve sosyal çevreden uzak

kalmadan, üstelik sene kaybına da uğramadan eğitim ve öğretimlerine devam etmeleri sağlanmış olmaktadır.⁶⁰

Görüldüğü gibi Osmanlı'dan günümüze hafızlık eğitiminin gelişimi inişli-çıkışlı bir seyir göstermiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinde bu eğitim ile ilgili olumlu gelişmeler de yaşanırken, en sıkıntılı zamanlarda bütün gayretler bu geleneğin kayba uğramaması için gösterilmiştir. Günümüzde ise eldeki bu kıymet takdir edilmeli, en ideal şekil ve şartlarda hafızlık eğitimi veya Kur'an ezberi yapılmalı ve gereğince taltif edilmelidir. Bu eğitimin ve yetişen hafızların kalitesi esas alınarak adım atılmalıdır. Zira hafızların sayı olarak artmasının da yine nitelik olarak artmasına bağlı olduğu ve bu şekilde ancak niceliğin bir anlam ifade edeceği unutulmamalıdır.

⁶⁰ M. E. B. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Anadolu İmam Hatip Liseleri İmam Hatip Ortaokulları ve Proje Okulları Vizyon Belgeleri, Ankara, Ekim-2016 s. 38-40

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN HAFIZLIĞI HAKKINDA BULGULAR, ANALİZLER VE YORUMLAR

1. Hafızlık Eğitiminin Gerekliliği Hakkında Görüşler

Hafızlık, geleneksel literatürde Kur'an-ı Kerim'in baştan sona kadar eksiksiz ve düzgün bir şekilde ezberlenmesi, hafızlık eğitimi ise bu amaçla alanında uzman, ehil bir hoca tarafından belirli bir zaman ve emek harcanarak disiplinli bir şekilde sevk ve idare edilen süreçtir. Bu süreç, orta seviyede bir zekâyâ sahip olan kimseler için - ezberlemeye başlamadan önce, yeterli bir kıraat eğitimi alınan hazırlık süresiyle birlikte- yaklaşık 1,5 - 2 senedir. Ancak çeşitli hafıza kabiliyetlerine göre ve farklı ezber teknikleri kullanılarak bu sürenin biraz daha kısalması mümkün olabilmektedir.

Hafızlık eğitiminin gerekliği üzerine görüşleri değerlendirmeden önce toplumumuzun Kur'an-ı Kerim ezberine olan bakış açısını gözden geçirmekte fayda görmekteyiz. Aslında Türk toplumunun geçmişten getirdiği kültür, birikim, gelenek Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesi gerektiğine kodlanmıştır. Ancak burada iki gerçekten söz etmemiz gerekiyor. Birincisi hafızlık, eğitim olarak üst düzey bir disiplin gerektiren, içinde azim, istikrar, özveri gibi çok önemli unsurları barındıran zahmetli, uzun ve son derece hususiyetli bir süreçtir. İkinci husus ise Kur'an-ı Kerim'in fertler tarafından sûre veya cüz olarak ezberlenmesi tamamının ezberlenmesinden çok daha kolay ve elzemdir. Kur'an-ı Kerim ezberinin gerekliğini tartışırken bu iki ayrı mülahazadan yola çıkmak gerekir diye düşünüyoruz.

Kur'an-ı Kerim'in tamamının ezberlenmesi, belli bir zaman ve emek, belirli bir yaş ve zekâ seviyesi, iyi bir ortam, ehil bir hoca gibi birçok unsuru iltizam ederken, Kur'an'dan bölümler ezberlemek için, her ferdin kendi çabaları ile yapacağı bir çalışma yeterli olabilir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in bütünü ezberlemeye olan ihtiyaç ile Kur'an kültürüyle bütünleşmede ezber vesilesini kullanmaya olan ihtiyacı ayrı değerlendirmek yerinde olur kanaatindeyiz. Buradan hareketle kutsal kitabı bütünüyle ezberlemek için gerekli şartları taşıyan adaylar ile gerçekleştirilecek bir hafızlık eğitiminin gerekliği konusunu ele almadan önce, ferdî ezberin niçin ve nasıl

olması gerektiği konusu üzerinde biraz duralım.

Burada ferdî ezber ile kastedilen, kişinin iyi bir kıraat eğitimi aldıktan sonra kendi çabası, çalışması ve dinletme imkânları ile amme cüzünü, ilk veya son cüzleri, sık okunan Yasin, Mülk, Fetih, Rahman gibi sûreleri ezberlemesidir. Kur'an-ı Kerim'e muhabbeti bol olan bir mü'minin -tamamını ezberlemeye muvaffak olamasa bile- hafızasında mutlaka Kur'an'dan bölümler olmalıdır. Nitekim sahabe dönemindeki uygulamalara, Hz. Peygamber'in tavsiyelerine ve diğer islam ülkelerindeki örneklere baktığımız zaman İslam dini müntesiplerinin vahy-i ilahîden olan ayet ve sûreleri mümkün olduğu kadar hafızalarına nakşetmeye çalıştıklarını görürüz. Zira ezberlenen sıradan bir kelam değil, hayatımıza yön veren ilahî öğretilerin ta kendisidir. Bundan dolayı bu âyetlerle olan bütünlüğümüz maddî ve manevî dünyamızı güzel şekillendirip olumlu tesirler bırakacaktır. Nitekim Hz. Peygamber de göğsünde Kur'an'dan bir şey olmayan kimseyi harap bir eve benzeterek Kur'an'ın bir harfine on sevap verileceği, namazda okumanın ise daha faziletli olduğu, Kur'an okumak için bir araya gelen topluluğu meleklerin kuşatacağı, rahmetin ve huzurun onların üzerine ineceği müjdeleriyle Kur'an okumaya ve ezberlemeye teşvik etmiştir.⁶¹

Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek aynı zamanda iyi bir kıraat eğitiminin hem yardımcı unsuru, hem de sebebidir. Çünkü ezber yapabilmek için öncelikle kuvvetli ve iyi yerleşmiş bir okuyuşa sahip olmak gerekir. Bu okuyuşun yerleşmesi için de bolca tekrar etmek gerekliliğinden dolayı ezber önemli bir unsurdur.

Ancak ne var ki tarihî, siyasî, sosyal, psikolojik olarak içinde bulunduğumuz bazı şartların toplumumuzu Kur'an ezberinden alıkoyduğunu gözlemlemekteyiz. Bunların doğru bir şekilde tespit ve tahlil edilmesi ve çözüm için çareler aranması gerekir. Bunlardan biri Kur'an'ın ezberlendikten sonra unutulması, onun hiç ezberlenmemesinden daha büyük bir kusurmuş gibi yanlış bir algının oluşmasıdır. 'Unutursam günahkâr olurum' endişesiyle birçok kimse, Kur'an-ı Kerim'den ve onu ezberlemekten uzak durmak gibi başka bir hataya düşmektedirler. Oysa diğer İslam ülkelerinde hafız -ne kadar ezberlediğine bakılmaksızın- Kur'an ezberleme işiyle

⁶¹ Yaşar Kurt, "Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2012, Sayı: 22, s. 236.

meşgul olan kişiye denmektedir. O kişi unutturum korkusuyla ezberlememeyi değil, unutmamak için sürekli tekrar etmeyi tercih etmiştir.

Bir diğer husus, bazı kimselerin, Kur'an dilinin Arapça olması sebebiyle ezberin zor olduğunu ve bunun aslında çok gerekli bir vec'be olmadığını düşünmesi ve bunu dillendirmesidir. Ancak işin garip olan tarafı, hafızlara verilen değeri büyük ölçüde takdir edip, nail olacakları ecir ve mükâfatlardan dolayı onlara gıpta ile bakan toplumumuzu, Kur'an'dan gücü yettiği kadar ezber yapması gerekliliğine ikna etmeye çalışmak en azından büyük bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Kendisinin veya evlatlarının hafız olmasını arzulayan ve fırsat buldukça bunu dile getirebilecek kimselerin Kur'an ezberini çok da gerekli görmediklerini kabul etmek anlamsız olur.

Osmanlı'dan bize intikal ettiğini bildiğimiz ezber sistemi, kendi bütünlüğü içinde Kur'an-ı Kerim'i baştan sona ezberlemek isteyen, fakat ana dili Arapça olmayan bizler için avantajlı bir sistematik gibi görünse de, kısmî olarak ezber yapmanın önünde bir engel teşkil etmektedir. Arap dilini anlamayışımıza -kutsal kitabımızın dili olması hasebiyle- her hâlükârda bir çözüm bulmamız gerekliliğini kabul etmekle beraber, böyle bir çözümün bizi alternatif ezber sistemlerini de benimsemiye cihetine götürebileceğini söyleyebiliriz. Zira diğer islam ülkelerinde sûre veya cüz takibi ile ezber yaptıkları için ezber ve tekrar hayatlarının bir parçası olabilmektedir. Ezber tamamen bitmese de diledikleri zaman bir cüz veya sûreyi ele alıp pişirip, başka bir bölüme geçip o bölüm üzerinde çalışma yapmaları, bıraktıkları yerde kalmaları veya uygun bir vakitte kaldıkları yerden devam etmeleri mümkün olmaktadır. Bizim ülkemizde kullanılan ezber sistemi ise, parçaların birleştirilmesi mantığına dayandığı için, süreç tamamen bitmeden o parçalar bir anlam ifade etmemektedir. Bütün bunların sonucu olarak ise Kur'an-ı Kerim'i ezberleme hususunda 'ya hep ya hiç' mantığına sürüklenmek kaçınılmaz olmaktadır. Bir taraftan bu eğitim sistemi ile hafızlar yetişirken, diğer yanda halkın çoğunluğu tarafından son cüzün son yarısını oluşturan kısa sûrelerin bile ezberlen(e)mediği görülmektedir.

Hülâsa olarak, bizim coğrafyamızın halkının Kur'an-ı Kerim ezberinin gerekliliği noktasında zihni karışıklıktır. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak için gerekli tedbirler alınmalı, örgün ve yaygın eğitim vasıtaları ile fertlerin ezber yapması

sağlanmalı, gençler-yaşlılar bir şekilde Kur'an ezberlemeye teşvik edilmeli ve buradan hâsıl olacak maddî-manevî kazanımlar arttırılmalı ve toplumsal faydalar halkın istifadesine sunulmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in bütün olarak ezberlenmesi anlamına gelen hafızlık eğitiminin gerekliliği hakkındaki değerlendirmelere gelince şunları söyleyebiliriz: Allah'ın insanlığa iletmiş son evrensel mesajı olan Kur'an-ı Kerim'in mucizevî hususiyetlerinden olarak, onun okunmasının, anlaşılmasının, ezberlenmesinin kolaylaştırıldığı yine vahyin kaynağı olan Allah tarafından beyan edilmiş, Rasûlü tarafından da tasdik edilmiş ve müminler Kur'an'ın zikri, tilaveti, hıfzı, fehmi hususlarında çokça teşvik ve taltif edilmişlerdir. Hz. Peygamber birçok hadislerinde Kur'an-ı Kerim'i okuyanları, öğretenleri, öğrenenleri, ezberleyenleri, bu şekilde lafzını ve ahkâmını hifzedeni övmüş, onların ne tür mükâfata nail olacaklarını bildirmiş, bizzat kendisi de ashabından Kur'an'a olan vukûfiyetleri fazla kimseleri ödüllendirmiş, dünyevî işlerde dahi onlara öncelik vermiştir. Buna örnek olarak Hz. Peygamberin birkaç hadis-i şerifini ve uygulamalarından birkaçını zikrederim.

Hz. Peygamber, ashabından Kur'an'ı ezberleyenleri diğerlerine göre daha üstün tutmuştur. Bir topluluğu bir yere gönderdiğinde, içlerinde Kur'an'ı en iyi okuyanı, onlara namaz kıldırarak üzere imam tayin etmiştir. İrşad, imamet ve yöneticilik görevi vereceği kimselerde, Kur'an'ı en çok bilenleri tercih etmiştir. Namazda imamlık yapmaktan, savaşta ordu yönetmeye kadar pek çok görevlendirmede Kur'an'ı bilmeye ve okumaya önem veren Rasulullah'ın, üstündeki elbiseden başka geline verecek bir yüzük bile bulamayan fakir bir kişinin nikahını 'ezberlediği sureler karşılığında' kıydığı da bilinmektedir. Yine Allah Rasûlü, Uhud savaşından sonra ordu yorgun düştüğünden her şehit için tek tek kabir kazdırmak yerine, kabirlerin geniş kazılması ve şehitlerin ikişer üçer birlikte defnedilmesi talimatını vermiş ve öncelikle Kur'an'ı iyi bilenlerin defnedilmesini istemişti.⁶²

Bütün bu teşvik ve takdirlere mazhariyetin en önemli vesilesi olan Kur'an-ı Kerim hafızlığının Müslüman toplum nezdinde önemi ve ne kadar gerekli olduğu

⁶² Mehmet Görmez, Mehmet Emin Özağar, İsmail Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul, *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-2014, c. 1, s. 828.

âşikârdır. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi baştan sona kâmilten ezberlenmesi anlamındaki Kur'an hafızlığı uzun ve meşakkatli bir sürecin sonucudur. Bu süreç yaşanacaksa, sonucunda hem maddî, hem manevî karşılığı olmalı ki, yapılan iş anlamlı olsun, amacına ulaşsın ve emekler zayî olmasın. Yani Kur'an'ı ezberlemesi karşılığında kazanacağı sevabın yanında kişi, manasına da vâkıf iyi bir meslek erbabı olmalı, elde ettiği bu kazanımın bütün avantajlarını kullanabilmelidir. İyi bir netice elde edebilmek için en elverişli koşulların bir araya getirilmesi şarttır. Bunların neler olduğunu açıklamaya geçmeden önce teknolojik gelişmelerin hızla ilerlediği, teknik yeterliliklerin hayallerin çok ötesine geçtiği bu imkân çağında hafızlık niçin yapılır, yapılmalıdır? sorularına cevap arayalım.

Yazı vasıtalarının gelişmediği nüzul ortamında ayetlerin iyi muhafaza edilmesi ve kaybolmaması gerekliliği ile ortaya çıkan Kur'an hafızlığı ilk asırlardan günümüze süregelen bir uygulamadır. Kıraat vecihlerinin de naklinde önemli bir rolü olan hafızlık hem gelenek, hem de bir disiplin olarak ümmetten bir topluluk tarafından devam ettirilmelidir. Bu aynı zamanda farz-ı kifayedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in lafzının nesilden nesile aktarılması şifahî-semaî olarak gerçekleşir ve mesele sadece elimizdeki mushaf-ı şerifin yazısının kaybolması değildir. Kur'an kıraatının günümüze intikal eden bütün okuyuş şekillerinin ve özelliklerinin muhafazası bu ilmin korunması ile mümkündür. Bu da Hz. Peygamber, Cibril-i Eminden, ashab da Hz. Peygamber'den nasıl öğrendiyse, fem-i muhsin tabir edilen Kur'an tilavetinde mahir bir hocadan talim usûlü ile ağızdan ağıza öğrenilerek bu ilmin okunması demektir ki, ümmetten bir topluluğun mutlaka bu vazifeyi yerine getirmesi gereklidir. Bu geniş anlamıyla hafızlık, farz-ı kifayedir.

İslamî kültür ve geleneğin vazgeçilmez bir parçası olan hafızlık din âlimlerinin en önemli vasfı, din hizmetlerinin en büyük yardımcısıdır. Muhatabını ikna etmede pratik bir şekilde Kur'anî deliller sunma, birbiriyle lafız ve mana bağlantısı olan âyetleri birarada değerlendirme gerekliliği olan durumlarda bir din adamının Kur'an'a olan vukûfiyet ihtiyacı, cihazlarla takviye edilebilecek mekanik bir hafızlıktan çok ötedir. Yine dinî ilimlerle uğraşan kimselerin araştırma yaparken müracaat edecekleri yazma eserlerde geçen ayetleri, tereddüt etmeden tefrik edip onların bulunduğu yeri, sırasını veya farklı benzer geliş şekillerini pratik bir şekilde tespit etmeleri işlerini

kolaylaştıran, onlara vakit kazandıran bulunmaz bir kıymettir. Nitekim Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, Prof. Dr. İbrahim Canan gibi hocaların meslek hayatlarında hafız olmamalarından kaynaklı yaşadıkları eksikliği dile getirdikleri çok defa nakledilmiştir. Birçok durumda teknolojik cihazlardan bile istifade noktasında hafız her zaman daha avantajlıdır. Öğretim müfredatı ilk devirlerden itibaren İslamî ilimler ağırlıklı olan Osmanlı döneminde hafızlığa küçük yaşlarda başlama uygulamasının yaygın olması boşuna değildir. Günümüzde de, Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün ve diğer bazı Arap ülkelerinde İslamî ilimlerin yüksek ihtisas fakültelerinden mezun olmak için hafız olmayanlar için de Kur'an'ın yaklaşık 1/3 veya 1/4 oranında ezberi zorunlu tutulmaktadır.

Din hizmetlerinde ise başta cami görevlileri olmak üzere, Kur'an öğreticileri, vaaz ve irşat ekibi için hafızlık şart koşulmayı iktiza edecek kadar önemlidir. Mihrapta namaz kıldıran bir imamın sade bir halk insanı gibi son on sûreyle namaz kıldırması hoş olmayan bir durumdur. Bunun için belki amme cüzünün üst taraflarına doğru çıkıp, birkaç tane de Yasin sûresi gibi sık okunan sûrelerden ezberlemiş olması bile bu işin asgarî düzeyi ve yetinilmemesi gereken miktardır. Aynı şekilde ramazan aylarında okunan mukabeleleri bir hafızın dilinden dinlemenin çok daha farklı olduğunu bu işe az miktarda yakınlığı olanlar dahi çok iyi takdir edeceklerdir. Tilavet esnasında sadece ezberindeki âyetler diline dökülen hafızın okuyuşu rahat ve tesirlidir. Vaaz ve irşad vazifesiyle de mükellef olan din görevlisinin hafız olmasına gelince; çevresinde yaşanan olaylar, sorunlar, sıkıntılar ile Kur'an'ın çözüme yönelik âyetlerini pratik bir şekilde irtibatlandırarak yol gösterici misyonunu ifâ eder. Hemen her konuda Kur'an'dan deliller getirmek noktasında rahattır. Aynı zamanda toplumu dinî konularda aydınlatma vazifesi olan bu meslek sahipleri için Kur'an'ın lafzına ve manasına hâkim olmak her zaman ve zeminde onlara hazır vaaz konusu potansiyeli sağlayacaktır. Hiçbir hazırlığı olmasa bile hafız bir vaiz veya din görevlisi Kur'an'ın yoğun mesaj içerikli bir bölümünü okuyup, mealini verip, konuyu güncel örnekler ve çıkarılacak derslerle zenginleştirerek etkili bir vaaz verebilir.

Kur'an-ı Kerim'i öğretmekle memur kimseler için manaya olmasa bile lafza hâkimiyet son derece önemlidir. Öncelikle hafızlık için iyi bir eğitim almış olan kimsenin talim, tecvid ve tashih-i huruf bilgi ve donanımı, hatta tecrübesi hazırdır.

Bunu öğrencilerine aynen uygular. Ayrıca talebenin okuduğu Kur'an-ı Kerim'i sadece kulağı ile takip edebilmenin ne büyük bir kolaylık ve ne kadar gerekli olduğu bu vazifeyi yapanlar tarafından bilinen bir husustur. Hafız yetiştiren hocaların mutlaka hafız olması gerektiği gibi, yüzünden okuyan öğrencilere hocalık yapacak kişilerin de daha sağlıklı bir öğrenmenin gerçekleşmesi açısından okuyuş hatalarına anında ve yerinde müdahale etme ve metnin doğru okunmasını sağlama amacıyla hafız olmaları aslında şarttır. Bunun yanında Kur'an öğreticiliği yapan bazı kimselerin Kur'an'da geçen bir kelimeyi ilk defa duyduğu veya telaffuzu zor bir kelimeyi ve birtakım okuyuş özelliklerini öğrenci ile birlikte çözmeye çalıştığı örneklere şahit olmuşuzdur. Ancak bir hafız için böyle bir şey sözkonusu değildir. Kelamullahın her satır ve kelimesi diline ve hafızasına defalarca yapılan tekrar sonucu adeta nakış gibi işlenen hafız bu vazifede de çok avantajlıdır.

Burada şu hususu önemle vurgulamak gerekir: Bizim ülkemiz gibi anadili Arapça olmayan ülkelerde hafızlık mana içeriğine de vâkıf olmak, yani Arapça bilmekle daha anlamlı hale gelir ve amacına ulaşır. Dinî sahada hizmet edecek, görev alacak kişilerin Arapçayı öğrenmesi, hafızlık nimetini ikiye katlayacaktır. Bundan dolayı hafızlıkla birlikte Arapça dil çalışmaları yapılacak projeler süratle geliştirilmeli ve bu alanın istifadesine sunulmalı, buradaki boşluğu kapatacak hal çareleri acilen düşünülmelidir.

Yapmış olduğumuz anket çalışmasında yaklaşık 150 kişiye yönelttiğimiz “Çağın değişen şartlarına göre hafızlığın taşıdığı anlamın değiştiğini söyleyebilir miyiz?” sorusu karşısında 63 kişi “Evet, teknolojinin gelişmesi hafızlığın önemini azaltmıştır.” seçeneğini, 72 kişi ise “Hayır, hafızlık ilk devirlerden itibaren öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir.” seçeneğini işaretlemiştir. Tamamen hafızlara uygulanan anket verilerinden hareketle, Kur'an'ı kâmilten ezberleyen her iki kişiden birinin hafızlığın öneminin azaldığını düşündüğü görülmektedir. Bununla birlikte, bu sonucun ortaya çıkmasında ankete katılanların yarısının teknik cihazların ve çağın erişim kolaylığının, hafızların bir âyeti zihinlerinden bulup okumalarıyla eşdeğer olduğunu, diğer yarısının ise yukarıda zikrettiğimiz meslekî saiklerin önemine atfen hafızlığın değerinin hiçbir zaman kaybolmayacağını düşünmeleri etkili olabilir. Diğer iki soruda ayrı ayrı çocuğunun hafız olmasını ve dünyaya bir daha gelse hafız olmak isteyip istemeyeceği

sorulan katılımcılardan 135 kişinin “EVET” cevabı vermesi, aslında hafızlığın değeri konusunun başka bir faktörle irtibatlandırılmış olabileceğini düşündürmektedir. Zira hafızlara toplumumuzda yeteri kadar değer verildiğini düşünmeyenlerin sayısının hayli yüksek (85 kişi) olması, değer sorusuna “Evet” cevabı verenlerin başka türlü kaygılar taşıdığı şeklinde yorumlanabilir.

Günümüzde meslekî olarak büyük bir öneme sahip ve bu anlamda gerekliliği tartışılmayacak kadar açık olan tam hafızlık eğitiminin toplumsal ve işlevsel değerinin ne şekilde arttırılabileceği konusunda yapılan araştırmalardan ortaya çıkan sonuç, hafızlıkta nicel olarak bir sınırlamaya gidilmesi, bununla birlikte bu eğitimin niteliğinin arttırılması gerekliliğidir.

Buna göre, her kursta hafızlık yaptırılmamalı, herkese hafızlık yaptırılmamalı ve hafızlık, örgün eğitimle birlikte okul çağında iyi bir sistem kurularak yapılmalı, yaptırılmalıdır kanaati hâkim olmuştur. Yine ortak kanaate göre, hafızlık sürecine tâbi tutulacak adayların bu süreci başarıyla tamamlayıp iyi birer meslek sahibi olabilmeleri için, bazı özellik ve şartları bulundurmaları gerekmektedir. Gerekirse adaylar bir takım test ve mülakatlardan geçirilmek suretiyle istek, istikrar, yatkınlık, zekâ gibi faktörlerin elverişli olduğuna karar verilenler seçildikten sonra bu eğitime dâhil edilmelidir. Hafızlık eğitimine aday seçiminde göz önünde bulundurulması gereken hususlar şunlar olabilir:

Öncelikle hafızlık yapacak olan aday iyi bir ezber yapabilme kabiliyetine ve buna uygun bir zekâ tipine, tashih-i huruf açısından sağlıklı bir okuyuşa ve buna yatkın bir ağız yapısına, sahip olmalıdır. Cami ve mihrap hizmetlerinde yer alacaklar için düzgün bir telaffuz yeteneği mutlaka gereklidir. Zaten mesleğe devam etmeye niyetli olanlar tercih edilmeli, yönlendirme buna göre yapılmalıdır. Hafızlığın din hizmetlerinde aranan bir özellik ve tercih sebebi olması hasebiyle ileride cemaatin huzurunda cüz-mukabele okuma, hatimle teravîh kıldırabilme gibi hedeflere ulaşabilecek olanlar hafızlığa başlatılmalıdır. Zira bir ilahiyatçının, imam-hatibin, müezzin-kayyımın hafız olması lüks değil, meslekî bir donanım olarak ihtiyaçtır.

Öğrenci hafızlığı kendi isteyerek yapmalı veya aile yönlendiriyorsa bu konuda çok bilinçli olmalıdır. Ailenin bu sürecin ciddiyetinin farkında olarak yoğun destek

sağlaması çocuğun motivasyonu açısından da çok önemlidir. Bunun için öğrenci ve velisi hafızlık hakkında bilgilendirilmeli, bu eğitimin önemi ve özellikleri anlatılmalı ve neticede bu süreç, öğretici, öğrenci ve veli işbirliğinde yürütülmelidir.

Hafızlık eğitiminde kişinin sadece istekli olması yeterli değildir. Bu sürecin en önemli faktörlerinden biri adayın kendi iç disiplindir. Hafızlık yapacak olan kişi sabırlı, eğitimin sonuna kadar bıkmadan gitmesini sağlayacak bir azme ve istikrara sahip olmalıdır. Bunun test edilmesi için de mutlaka bir deneme sürecinden geçirilmelidir. Yüzünden yanlışsız ve seri bir okuyuşa sahip olan öğrenciye günde bir sayfayı ezbere, yanlışsız ve düzgün okuyup okuyamayacağının tespiti amacıyla Kur'an'ın muhtelif yerlerinden sayfalar verilmelidir. Bu sayfaları ezberlemesi istenilerek ezberleme kabiliyeti ölçülmelidir. Deneme sonucunda bu eğitimi başarı ile tamamlayabileceği kanaati uyandıran öğrenciler tercih edilmelidir.⁶³

Hafızlık için gerekli zihni özellikleri taşımayan, istek, gayret ve ezber kabiliyeti olmadığı halde ailesi tarafından özentisi neticesinde veya başka saiklerle hafızlığa zorlanan öğrenciler istenen başarıyı gösterememekte, bu durum öğrencinin ruh ve beden sağlığının bozulmasına sebep olduğu gibi ezberlenen âyet ve sûrelerin çabuk unutulmasına da sebep olmaktadır.⁶⁴ Asıl hedef, Kur'an'ı okumak, anlamak ve üzerinde düşünmeyi sağlamak olmalıdır. Ebeveyn, işte bu konuda kendisini sorumlu tutmalıdır. Ancak çocuğunu zorla hafızlığa yönlendirmesi ve bu konuda ısrar etmesi doğru değildir. Bütün kapasitesini kullandığı halde zorlanan öğrencinin Kur'an'dan belirli sûreleri ezberlemesi yeterli görülmesi, bununla birlikte kolay ezberleyen ve bundan zevk alan öğrenciyi de Kur'an'ı ezberlemeye ve hafız olmaya teşvik etmelidir. Ayrıca Kur'an'ın severek ve isteyerek okunup ezberlenmesi prensibi de öğrencilere kazandırılmalıdır. Bu şekilde gerçekleştirilen Kur'an ve hafızlık öğretimi ileriki yıllarda öğrencinin Kur'an'dan ve dinî prensiplerden kaçan biri olmasına değil, Kur'an'ı seven ve severek okuyan, onu anlamaya ve yaşamaya çalışan bir kişi

⁶³ Bünyamin Albayrak, "Kur'an Kursu ve Hafızlık Eğitimi", *Diyanet Aylık Dergi*, Yıl: 2009 Sayı: 222 s. 13.

⁶⁴ M. Faruk Bayraktar, "Beklentileri Doğrultusunda Öğrencilerin Yönlendirilmesi", *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s.158.

durumuna gelmesine vesile olacaktır.⁶⁵

Hafızlık eğitiminde iyi bir sonuç almak ve kaliteli hafızlar yetiştirmek için bütün bu faktörlerin yanında, fizikî mekânın ve bu süreci yönetecek öğreticinin de seçimin de bazı şartların aranması gerekiyor. Hafızlık yapılacak mekân her türlü sosyal ve sportif etkinliklerin devam ettiği, bazı sanatsal faaliyetlerin bulunduğu bir yapıya sahip olmalı, öğrencinin beslenme ihtiyaçları titizlikle karşılanmalı ve her türlü sağlık koşullarına uygun olmalıdır. Bunun yanında ne kadar lüks ve elverişli bir yapı olursa olsun, oradaki imkânları iyi kullanacak, bu avantajı değerlendirecek ve etkin bir rol oynayacak öğreticinin marifetidir. Bu anlamda bu eğitimin verileceği kurslarda görev alacak öğrencilerin belirlenmesinde de çok seçici davranılmalıdır. Günümüzde hafızlık eğitimi yapılması için çok modern yatılı kurs binaları ve her türlü imkân ile donatılmış yapılar bu alana kazandırılmaktadır. Bu da bu eğitime çok ciddi bir yatırım anlamına gelmektedir. Bu imkânların iyi değerlendirilmesi ve kaliteli bir eğitim sürecine dönüştürülmesi ancak yetkin ve tecrübeli öğrencilerin istihdamı ile mümkündür. Zira bu kursların amacı olan donanımlı hafız yetiştirmek ancak bu donanıma sahip vasıflı hocalar tarafından gerçekleştirilebilir.

Kaliteli bir hafızlık eğitimi için öğrenciler Kur'an'ı doğru okuyan, eskilerin tabiriyle fem-i muhsin kalıplarında bir ağız ve okuyuşa, iyi bir öğretme kabiliyetine ve hafızlığın en büyük kazanımlarından olan kuvvetli bir Arapça bilgisine sahip olmalıdır. Bunun yanında eğitimde yardımcı ve kolaylaştırıcı yöntemleri iyi bilmeli, teknolojik eğitim materyallerini takip etmeli ve kullanabilmelidir. Ayrıca hoca, meslekî becerisinin yanında, öğrencinin psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını da değerlendirebilecek donanımda olmalıdır. Bunun için yükseköğrenimli ve pedagojik formasyona sahip olanlar tercih edilmelidir. Çocuğun ve gencin gelişim özellikleri ve onun gelişim evrelerindeki ilgi ve ihtiyaçları konusunda bilgili olan öğrencilerin verimli ve yararlı bir hafızlık eğitimi yürütme konusunda daha başarılı olacakları muhakkaktır.⁶⁶ Bunlarla birlikte örnek bir kişilik ve yaşantı sahibi olan hocanın işini

⁶⁵ M. Emin Ay, “Kur'an Öğretiminde Mükâfat ve Ceza”, *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 120.

⁶⁶ Yaşar Kurt, “Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2012, Sayı: 22, s. 236.

severek yapması ve mesai anlayışıyla değil, özverili bir şekilde çalışması da önemlidir.

Sonuç olarak, iyi bir hafızlık eğitimi, kabiliyet ve kapasitesi bu eğitime uygun olan öğrenciler için, uygun bir ortamda ve alanında uzman hocalarla tamamen meslekî bir eğilim olarak, başta Arapça bilgisi olmak üzere her türlü tamamlayıcı unsurla birlikte, az sayıda ama kaliteli bir şekilde devam etmelidir. Ancak Kur'an'ın bütünü ezberleme imkânı olmayan kimseler arasında da ezber kültürünün yaygınlaşmasının sağlanması intaç edeceği ecirler ve toplumsal faydalardan dolayı en az hafızlık eğitimi kadar gereklidir ve teşvik edilmelidir.

2. Türkiye’de Uygulanan Hafızlık Eğitim Sistemi Hakkında Genel Görüşler

Tarihi kadîm bir geçmişe uzanan ve bu tarihî yolculuğunda dünya sahnesinde etkili bir varlık gösteren ülkemizin hafızlık alanında da köklü bir geleneği var şüphesiz. Ecdadımız kurumlarıyla, geliştirdikleri sistemlerle, kendi çağlarının en parlak başarılarına imza atmışlardır. Bizler de bu geleneğe sahip çıkmakla birlikte, bu başarıların değişen ve gelişen dünya şartlarında da devamını sağlayabilmek, bu amaçla da değişime yönelik bazı adımlar atmak zorunda olduğumuzu kabul etmeliyiz. Zira zamanın değişmesiyle hükümler de değişebilmektedir. Bu bağlamda öncelikle konu ile ilgili mevcut uygulamalarımızı tekrar gözden geçirip sonuçlarını tartışacağız, sonrasında tekrar bir Osmanlı modeline yakın olabilecek dinî ilimlerin tahsiliyle birlikte hafızlık yapmaya imkân veren örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitim modelini inceleyecek, daha sonra ise Kur’an-ı Kerim’in kısımlar halinde de bazı özel maksatlara yönelik olarak ezberlenebileceği hakkındaki görüşleri sunacağız.

2.1. Hafızlık Uygulamalarının Yeterliliği ve Sonuçları Açısından Verimliliği

Hiz. Ebu Bekir’in halifeliği döneminde iki kapak arasına toplanarak kitap haline getirilen Kur’an-ı Kerim, geçirdiği tüm tarihî aşamalardan sonra günümüze her biri 20 sayfadan oluşan 30 cüze ayrılmış 600 sayfalık bir kitap olarak intikal etmiştir. Buna Mushaf-ı Şerif de denilmektedir. Böyle bir kitabın mü’minler tarafından ezberlenebilmesi mucizevî bir durum olmakla beraber, bunun sağlanması için bir takım usûller geliştirilmiştir. Osmanlı döneminden bize ulaşan ancak hangi devirden itibaren uygulandığını tam olarak bilemediğimiz, cüz sonlarından başlayarak, her cüzün sırayla son sayfasından başa doğru ezberleme sistematığına dayalı usûl bunlardan biri ve Türklere özgü olanıdır. Bu usûlün günümüzde, bir zamanlar Osmanlı nüfuzunun hâkim olduğu ve Balkanlar gibi Arap olmayan unsurların yaşadığı bazı Müslüman coğrafyada da halen uygulandığı bilinmektedir. Bunun yanında anadili Arapça olan bölgelerde cüz cüz veya sûre sûre çeşitli usûllerle Kur’an-ı Kerim ezberlenmektedir.

Hangi usûlle olursa olsun Kur’an’ın tamamını ezberlemek, bir eğitim disiplini içinde ve kurumsal bir faaliyet olarak gerçekleştirilir. Ancak hafızlığın sorunları üzerine 2007 yılında bir araştırma yapan Suat Cebeci’nin konu ile ilgili makalesinde

belirttiği üzere, “Kur’an’ın ezberlenmesi hadislerde teşvik edilmiş, sevaplı ve feyizli bir iş olmakla birlikte, bunun kurumsal bir eğitim faaliyeti olarak düşünülmesi halinde, yapılan işin sevaplı olmanın ötesinde Kur’an öğretisinin yaygınlaşması bakımından da anlamlı olması gerekir. Zira kurumsal bir eğitim sadece sevaplılık gerekçesi üzerine bina edilemez.”⁶⁷ Bu iş için harcanan zaman, verilen emek, maddî-manevî fedakârlıklar hafızlıktan farklı bir takım kazanımların (lafız-mana bütünlüğü ile hâkimiyet, Arapça bilgisi, mesleki kazanımlar...) ortaya çıkmasını zarurî kılmaktadır. Bu sayede hafızlıklar unutulmasın, emekler zayi olmasın, her yönden anlamlı, nitelikli ve işlevselliği olan bir çalışma olsun.

Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı hafızlık eğitimi veren kurslarda yeni program çerçevesinde uygulanan hafızlık eğitimi usûllerini aktardıktan sonra değerlendirmelere geçelim. Hazırlık, ezber ve pekiştirme dönemlerinden oluşan ve 24 ayda hafızlığın bitirilmesini öngören programa göre ilk 4 aylık süre hazırlık dönemidir. Bir yıllık temel eğitimlerini tamamlayarak yüzünden takılmadan, düzgün ve seri okuyabilecek seviyeye gelen öğrencilerden hafızlık yapmak isteyenler hafızlık hazırlık sınıfına alınırlar. Bu dönemde programda belirlenen Fetih, Rahman, Hucurat, İsrâ, Enfâl sûreleri ezberlenir ve dönemin sonunda hafızlık takip komisyonu tarafından öğrencinin hafızlığa devam edip etmeyeceğine karar verilir. Bu aynı zamanda bir deneme sürecidir. Hafızlığa devam edip edemeyecek öğrenci bu dönemde büyük ölçüde belli olmaktadır. Ezberleme süresi ise 4 aylık 4 dönem halinde belirlenmiştir. Her dönemde 5 dönüş ezberlenmesi planlanır. İhtiyaç duyulması halinde bu süreye ilave edilebilir. Ezber yapmaya cüz sonlarından başlanır. Ezber ve pekiştirme süresini tamamlayan öğrenciler yine hafızlık takip komisyonunun vereceği karar sonucu yeterli ve hazır görülürlerse hafızlık tespit sınavına girerler. Yeterli görülmeyenler pekiştirmeye devam ederken, sınavı giren öğrencilerden başarılı olanlar hafızlık belgelerini alırlar.

Memleketimizin her köşesinde yüzyıllardır uygulanagelen cüz sonlarından başlayarak hafızlık yapma sisteminin olumlu-olumsuz yönlerine daha önce temas etmiştik. Hafızlıkla ilgili birçok eksikliklerimiz ve uluslararası standartlara ayak

⁶⁷ Suat Cebeci, “Hafızlık Eğitimi ve Sorunları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı: 4, s. 31.

uyduramayışımız büyük ölçüde Kur'an dili Arapçanın öğretilimi noktasındaki yetersizliklerimize, bir ölçüde de hafızlık yapma usûlündeki esnek olmayan tutumumuza bağlanabilir. Öyle ki bu sahada yeni bir takım usûl denemeleri yapmak neredeyse kebar kabilinden sayılmaktadır. Ancak hafızlığın Arapçadan bu derece koştığı bir zaman diliminde bu meseleye de çözüm odaklı yeni yaklaşımlar getirilmelidir. Zira günümüzde hafızlık yapan öğrenciler, Arapçayı bilmenin avantajlı yönünden hiçbir şekilde yararlanamamaktadırlar.

Ezber yaparken muhakkak son sayfalardan başlayarak yapılan usûl takip edilecekse alternatif bir metot, dönüşler 1. cüzden 30. cüze kadar uzun tutulmadan 1-10. cüzler arası bir dönüş kabul edilerek önce mushafın ilk 10 cüzlük bölümü bu şekilde ezberlenir. Mushaf 3 kısma bölünerek aşama aşama ezber tamamlanır. Ya da 1-15. cüzler arası bir dönüş yapılarak önce ilk 15 cüzün ezberi bitirilip, ikinci aşamada ikinci 15 cüz ezberlenip hafızlık aşamalı olarak bitirilmiş olur. Bu usûlün olumlu tarafları dönüşlerin bir aylık bir zaman diliminde değil, 15 günlük bir zamanda gerçekleşmesi hasebiyle veri kaybı daha az bir şekilde ezber periyodunun gelmesi ve günlük toplama yapılırken daha kolay ve çabuk bir şekilde çalışmanın tamamlanmasıdır. Ayrıca bu usûlde kişi iradî olarak veya istenmeyen sebeplerle süreci yarım bıraktığı takdirde, Kur'an-ı Kerim'in yarısını ezberlemiş gerçek bir yarım hafız olarak hayatına devam edebilir veya ilerleyen zaman içerisinde tamamlayarak kâmil bir hafız da olabilir. Ancak böyle yapıldığı takdirde dikkat edilmesi gereken husus, bitirilen ezber bölümlerinin korunması için iyi bir tekrar planı yapılması, yeni yapılan ezberler ile bitirilen bölümlerin tekrarının dengeli bir şekilde yürütülmesidir.

Türk usûlü ezber yaparken ezberlenen bir sayfanın en az bir ay sonra tekrar periyodu gelmekte ve bu durum tekrararlarda çok daha fazla bir vakit ve emek gerektirmektedir. Ayrıca hafızlık yapmak isteyip de süreci başarı ile sona erdiremeyen kimseler mevcut birikimlerini değerlendirmede ve dağınık yerlerde bulunan ezberlerini sistemli bir şekilde tekrar etmede zorluk yaşamaktadırlar. Bu olumsuzlukları bertaraf etmiş olma açısından başta Arap ülkeleri olmak üzere, Kur'an eğitim ve öğretiminin yapıldığı hemen her yerde uygulanan Kur'an'ın sondan başa veya baştan sona ezberletilmesi şeklinde alternatif bir usûlden bahsedelim.

Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye karar veren ve hazır olan kişi, ezbere hazırlık olarak amme cüzü, Yasin, Fetih, Mülk gibi sûreleri ezberleyip iyice pişirdikten sonra, Kur'an'ın ilk sayfasını açar ve ezberler, ertesi gün o sayfayı tekrar eder -ki bu tekrar, bir ay önce ezberlenen bir sayfanın tekrarından kıyas kabul etmeyecek derecede kolaydır- ikinci sayfayı ezberler. Üçüncü gün ilk iki sayfayı tekrar ettikten sonra üçüncü sayfayı ezberler. Bu şekilde yirminci sayfaya gelindiğinde cüzün ilk sayfası tam yirmi gün arka arkaya tekrar edilmiş olur. Yirmibirinci gün artık ilk sayfa bırakılır, yeni cüzün ilk sayfasıyla beraber yine yirmi sayfa -biri yeni ezber, diğerleri tekrar olmak üzere- çalışılır. İkinci cüzün sonuna gelindiğinde ilk cüz her sayfası yirmi gün arka arkaya okunmuş ve iyice pişmiş olarak bırakılmış olur. Bunun gibi dördüncü cüze başlarken ikinci cüz biter, Ali İmran sûresinin ilk sayfası alındığında Bakara sûresinin son ondokuz sayfası pişirilir. Bir yandan ezberi bitirilen cüzler günün belirli bir saatinde hocanın yardımcısı tarafından 1 veya 2 cüz şeklinde dinlenir. Bu şekilde cüzü toplu olarak evvela yirmi gün arka arkaya, daha sonrasında seyrelen periyotlarla hocaya dinletecek bir plan takip edilir. Ezberlenen cüzler artınca ise örneğin beşinci cüz biterken ilk dört cüz sırayla bir gün 1 ve 2, diğer gün 3 ve 4 cüzler olmak üzere dönüştürerek okumaya devam edilir. Böylece birinci cüz yirmi gün sayfa artırarak, yirmi gün cüz şeklinde, sonrasında ise seyrelen periyotlarla tekrarı halinde ciddi bir sağlamlık düzeyiyle yerleşmiş olacaktır. Diğer cüzler de sürecin ilerleyen aşamalarında aynı şekilde kolay kolay kaybolmayacak şekilde hafızaya alınacaktır. Klasik usûl ile yapılan ezberde her cüzün sadece son sayfası ezber sürecinde 20 defa tekrar edilmektedir. İlk sayfalar ise son dönüşte olmak üzere bir defa ezberlenip, toplu haslama haricinde pekiştirme imkânı bile olmamaktadır. Oysa bir sayfanın arka arkaya 40-50 gün tekrarına dayalı bu yöntem ilk etapta zihinlere yatmayabilir ancak ufak bir deneme sonucu kesinlikle daha iyi fikir verecektir. O da bir sayfayı en az 50 gün arka arkaya ezbere okumak veya ezberleyen bir kimseden dinleyerek sonuca bakmaktır.

Hafızlık sürecinin en önemli unsuru sürekliliktir. Hafızanın edindiği bilgiyi kaybetmeden pekiştirmesi çok önemlidir. Bunun için bu süreçte öğrenciye ezberlerini mutlaka namazlarında okuması tavsiye ve telkin edilir. Nitekim sahabenin uygulamalarına baktığımızda her gün kıldıkları beş vakit namazlarında ezberledikleri ayetleri tekrar ettiklerini, Hz. Peygamber'in de günlük namazlarda okunabilmesi için

Kur'an metninin ezberlenmesine ayrıca önem verdiğini görüyoruz.⁶⁸ Biz de kişisel tecrübemizden yola çıkarak namazda Kur'an-ı Kerim'in her tarafından okuyabilmenin ve hatta hatim yapmanın hiç zor olmadığını söyleyebiliriz. Hafızlık gibi zor ve meşakkatli bir sürecin disiplin ve sistematüğinden geçmiş, buna alışmış bir kimse rahatlıkla bir plan dâhilinde bunu başarabilir. İlk etapta zorlanacak olanlar günde 2 sayfa ile başlayarak günlük 5 vakit namazda tekrar ederek okurlar ve böylece o 2 sayfa bir günde sadece namazlarda 5 kez tekrar edilerek pekişmiş olur. Bu hatim uzun sürede biter, ancak sonuçta namazda bir hatim okuma deneyimi yaşanır ve bunun mümkün olduğu görülmüş olur. Akabinde yeni bir hatim başlanır. Bu hatim günde 5 sayfayı 5 vakit namazda -her vakitte bir sayfa- okuma hedefiyle daha kısa sürede biter ve Allah'ın huzurunda arz edilmiş olan ezber kuvvetlice pekişir. Bir sonraki hatimde sayfa sayısı arttırılır ve iki günde bir cüz okuyacak seviyeye gelinir ki bu seviye bugün hafız olan birçok kişinin ezber kuvvetinin çok çok üstündedir. Neticede günde bir cüz ile ayda bir hatim okuyabilecek duruma gelinen ve günlük meşguliyet içerisinde hiç tekrar yapılmasa da unutma riskinin bertaraf edilmesinin mümkün olacağı bu usûl tarafımızca uygulanmış ve bu şekilde her 2 ayda sadece namazlarda bir hatim okuyacak kuvvete ulaşarak verimli bir sonuç alınmıştır. Ayrıca bunun dışında belirli vakitlerde, belirli sûrelerin okunmasına yönelik bir plan dâhilinde de ezberlenen Kur'an-ı Kerim bölümlerinin namazlara alınması çok verimli sonuçlar doğuracaktır.

Hafızlık yaparken takip edilebilecek yukarıda bahsetmiş olduğumuz alternatif ezberleme sistemi, Kur'an-ı Kerim'in son on cüzüne veya herhangi bir sûreye de uygulanabilir. Böylece Kur'an-ı Kerim'in bir bölümünü ezberleyen kimse de uluslararası yapılan yarışmalarda ezber dalında deneyim kazanabilir. Çünkü o yarışmaları düzenleyen ülkelerde kısmî hafızlık yaygın olmakla birlikte, ezberde 10 cüz, 15 cüz kategorilerinde de yarışmaya katılmak mümkündür. Ayrıca bu metot ile hafızlık yapıldığı takdirde daha önce de bahsettiğimiz gibi günlük cüz toplamaya ayrılan vakit azalacağı için artan vakitler, hafızlar için büyük bir eksiklik olan manayı anlama ve Arapça dil bilgisi dersleri için kullanılabilir.

Günümüzde hafızlık eğitimi uygulamalarında bu eğitimin mesleğe eleman

⁶⁸ Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev. Abdulaziz Hatip, Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, Kasım-2013, İstanbul, s. 44.

yetiştirme düşüncesiyle profesyonel bir şekilde yapılmamasından kaynaklandığı düşünülen başka eksiklikler de görülmektedir. Esasen uygulanan usûleri topyekün gözden geçirip, Kur'an dilinin gerçeklerine uygun ve bu dilin gereklerini Kur'anî ölçüt ve usûllerle buluşturan örnekleri göz ardı etmeden değerlendirmeli ve düzeltme cihetine gitmeliyiz. Bu usûllerden bir kısmının hafızlığın Arapçadan kopuş sürecinde kaybolduğu, Osmanlı döneminde yapılan hafızlığın Arapça ağırlıklı bir eğitim verildiğinden dolayı mana ve muhtevayı daha fazla kuşattığı değerlendirilmesi yapılabilir. Bugün baktığımız zaman ise hafızlıkta eski usûllerin kaybolduğunu, çok alelacele hafızlık yapıldığını, hafızların süre tertiplerini bilmediğini, hafızlık geleneğinin günümüze intikalinde önemli bir faktör olan kıraat ilmi konusunda -bir hafızın mutlaka bilmesi gerektiği miktarda- malumatı olmadığını, âyet ve durak sonlarında bulunan hareketleri -Arapça bilgisindeki noksanlığın da etkisiyle- bilemedikleri ve bu yüzden vaslederek okumakta sıkıntı yaşadıklarını görmekteyiz.

Ayrıca Kur'an ezberinin çok hızlı yapılması ve hocaya ezber dinletirken neredeyse hezrame diye ifade edilen ve caiz olmayan bir kıraat şekli ile okunması hafızlıkta en sık rastlanan sorundur.⁶⁹ Hafızlık eğitiminde tertil, tecvit kaidelerine riayet edilmelidir. Tilavette hadr, tedvir ve tahkik ile okuyuşlarda mutlaka kendi usûlü ve ölçüsü içinde tecvit hükümlerine uymak şarttır. Hafızlık eğitiminde ezber verme usûlü hafızın sonradan bu kıraat mertebelerinin hepsiyle ezbere şaşırmadan doğru bir şekilde okumasını destekleyecek tarzda olmalıdır. Namaz kılarken veya kıldırırken tedvir ile okuyabilmeli, gerekirse tahkik usûlü ile namaz dışında okuyabilmeli, yavaş okuyunca unutma ve karıştırma durumu olmamalıdır. Bu usûlün güzel örneklerini Müslüman Arap ülkelerinde hafızlık yapan bir çocuğun hocasına ders verdiği görsellere⁷⁰ vakıf olduğumuz zaman gözlemleyebiliyoruz. Bütün bu hususlarda özellikle uluslararası platformda, yarışmalarda yüzleştığımız bu eksiklikler giderildiği, hafızlık anlayışındaki noksanlıklar ikmal edildiği takdirde, dışarıda dünya standartlarına uygun, kendi içimizde ise mesleğe dair bütün donanım ve kültürüyle mücehhez iyi hafızlar yetiştirmek mümkün olacaktır.

⁶⁹ M. Kemal Önder, "Hafızlık Eğitiminde Nitelik Sorunu", *Diyanet Aylık Dergi*, Yıl: 2009 Sayı: 222 s. 20

⁷⁰ <https://youtu.be/dIYkBnT4xv8>, <https://youtu.be/1l8RHdGHxzk> (01.05.2017)

2.2. Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi Modeli

Kur'an okuma ve tecvid öğretimi için daha ziyade tatil dönemleri değerlendirilen ülkemizde uzun bir eğitim dönemi gerektiren hafızlık ise zorunlu eğitime ara verilerek yapıyordu. Bu durum hafızlık sonrası eğitim öğretime devam etmek isteyen öğrenci için sene kaybına yol açıyor ve onu dışarıdan okumaya yönlendiriyordu. Ayrıca eğitim öğretime uzun süre ara veren öğrenci tahsil hayatından soğuyabildiği için verimde azalma olabiliyordu. Eğitim sisteminin 4+4+4 şeklinde düzenlendiği 2012 yılından sonra ise eğitimde yeni bir anlayışla hafızlığın örgün eğitimle birlikte, kapasiteli çocukların seçimiyle, meslekî bir kazanım olarak profesyonel şekilde yürütülmesi düşünülmüş ve bununla ilgili pilot okullar seçilerek deneme çalışmaları başlamıştır. Şu anda Türkiye'de bu uygulama ile eğitim veren proje okullarının listesi verilmiş olup, bunlardan Ankara-Pursaklar Medine İmam-Hatip Ortaokulundaki uygulamayı model olarak sunacağız.

ANKARA	Pursaklar	Medine İHO
ANKARA	Yenimahalle	Ömer Halisdemir AİHL - İHO
BOLU	Merkez	Akşemseddin İmam Hatip Ortaokulu
BURSA	Nilüfer	Ali Kuşçu İHO
DÜZCE	Merkez	Mehmet Akif İnan İHO
HATAY	Kırıkhan	Hurşit Uzel İmam Hatip Ortaokulu
İSTANBUL	Eyüp	Asımın Nesli İmam Hatip Ortaokulu
İSTANBUL	Sancaktepe	Sancaktepe İmam Hatip Ortaokulu
İSTANBUL	Üsküdar	İTO Şehit Ragıp Ali Bilgen AİHL-İHO
KAYSERİ	Kocasinan	Mustafa Germirli İHO
KAYSERİ	Melikgazi	Medine İHO
KOCAELİ	Gölcük	Eyüp Sultan İmam Hatip Ortaokulu
KONYA	Selçuklu	Mustafa Büyükkaplan İHO
RİZE	Güneysu	Kaptan Ahmet Erdoğan AİHL-İHO
SAKARYA	Erenler	Şehit Bülent Yurtseven İHO
SİVAS	Merkez	Zeki Hayran İmam Hatip Ortaokulu

MEDİNE İMAM-HATİP ORTAOKULU ÖRNEĞİ

Ankara'nın Pursaklar ilçesindeki proje okulu, paydaşı bulunan Ehli Beyt Kur'an Kursu ile koordineli olarak hafızlık eğitim sürecini yürütmektedir. Okula öğrenci seçimi sınavla yapılmaktadır. Okul başarısına dayanan bu sınava çok yüksek sayıda müracaat olup içlerinden en başarılı 100 kişi seçilmektedir. Ancak okul başarısı yüksek olan her öğrencinin hafızlık yapma istidadı olmayabileceğini belirten yönetim bu hususta da ideal öğrenci seçimi için gerekli tedbirleri almaktadır. 4. sınıfın yaz tatilinde alınan öğrenciler 5. Sınıfı okurken temel eğitim dersleri ile hafızlık hazırlık aşamasını da tamamlamaktadırlar. Mart ayına gelindiğinde hazır olan öğrenciler ezbere başlamaktadırlar. Bu aynı zamanda deneme sürecidir. Bu süreçte başarılı olanlar yaz tatilinde ezbere devam ederler ve 6. sınıfa geçtikleri zaman kayıtları dondurularak Kur'an-ı Kerim ezberini kış döneminde de sürdürürler. Bir eğitim-öğretim yılı ve iki yaz tatili ile toplam 18 ayda hafızlığını bitirmesi öngörülen öğrenci hafızlık dönemini Kur'an Kursunda, kurs hocaları ile ve yatılı olarak geçirir. Eğitime devam etmedikleri 6. sınıfın derslerini yılsonunda bir komisyon tarafından okulda yapılan sınav neticesinde vererek bir sonraki yıl 7. sınıfa devam ederler. Bu süre zarfında da hafızlığını tekrar eden öğrenciler hafızlık sınavına girerek belgelerini alırlar. Bunun yanında buradaki öğrenimini tamamlayıp mezun olan öğrenciler için okul ve kurs yönetiminin marifetiyle bu projenin devamı niteliğinde yakın bir bölgede Arapça müfredat ağırlıklı lise programı açılmıştır. Mezun olan öğrencilerden isteyenler ve başarılı olanlar oraya yönlendirilmektedir. Böylece hem hafız olan öğrenci takip edilmiş, hem de hafızlığını kullanabileceği alanda tahsiline devam etmesi sağlanmış olmaktadır.

İlahiyat ilimleriyle ve araştırmalarıyla ilgili meslek sahasının hafızlarla buluşması noktasında çok büyük eksiklikler yaşanan, hafızların iyi yönlendirilemediği, ilahiyat fakültelerini çok az sayıda hafızın tercih ettiği bir dönemde, bu ve buna benzer projelerin çok isabetli olduğu kanaatindeyiz.

2.3. Kısmî Hafızlık

Toplumumuzda Kur'an-ı Kerim ezberi yapma yönünde çok büyük eksiklik yaşanmaktadır. Bu eksikliğin ve ezber kültürünün dindar çevrede yaygınlaşmamasının sebebinin bize intikal eden hafızlık yapma sistemi olduğunu düşünüyoruz. Her ne kadar birçok kimse tarafından manasını anlamadığımız için Kur'an ezberinde bu sistemin en ideal sistem olduğu kabul edilse de, halkı Arap olmayan diğer İslam ülkelerinde de hafızlık geleneği olduğunu ve onların cüzler veya sûreler halinde Kur'an'ı ezberlediklerini bilmekteyiz. Ayrıca manasını anlamadığımız gerekçesiyle ezber usûlüne çare aramaktan ziyade, Kur'an'ın dilini ve mana içeriğini anlamaya yönelik çareler aranması gerektiği kanaatindeyiz.

Her cüzün son sayfasından başlayarak hafızlık yapma metodunun bize göre olumsuz yönleri, Kur'an-ı Kerim'in tamamının ezberleneceği ön kabulünden yola çıkılmasıdır. Ancak uygulamada durum her zaman böyle olmamaktadır. Çeşitli sebeplerle süreç kesintiye uğradığı zaman, hafızada birbiriyle bağlantısı olmayan ezberlenmiş bölümler kalmaktadır. Örneğin, 5 sayfa ile giden bir kimse devam edemediği takdirde, ezberinde 7-8 cüze tekabül eden bir bölüm olacaktır. Bu, az bir şey olmamakla birlikte, bu ezber bir bütünlük arz etmeyip parça parça olduğu için, o kişinin dünyasında daima tamamlanmamış bir işin ezikliği yaşanacaktır.

Bir başka husus, Kur'an ezberlemek deyince bizim insanımızın aklına sadece hafızlık gelmektedir. Hafızlık ise birçok insana göre ulaşılamaz bir mertebedir, zordur. Bir başka deyişle kadîm metot Kur'an ezberine bütüncül bir bakış açısıyla bakmayı gerektirmektedir. Bu da 'ya hep ya hiç' mantığına dayalı, 'ya hafız olunur, ya da Kur'an ezberlenmez' anlayışının hâkim olması sonucunu getirmektedir. Oysa Kur'an hafızlığı kendi içinde anlam bütünlüğü olan parçaların ezberlenmesi şeklinde uygulanmış olsa, Kur'an ezberlemek isteyen ancak buna bir türlü cesaret edemeyen genç-yaşlı birçok insanın da bu meseleye yönelmesi sağlanacaktır.

Ayrıca yine bu kadîm metot, Kur'an'ı anlama gereksinimine değil de, Kur'an'ın anlamadan nasıl ezberleneceğinin çözümüne odaklı bir yaklaşımdır. Günümüz dünyasında artık hafızlığın anlam bilgisi ile anlamlandırılması gerekliliğinin kuvvetle hissedilmesi konuya başka açılımlar getirme düşüncesine yönelmelidir. Mesela

hafızlık süreci, öncesinde veya sonrasında ya da süreç esnasında mealini verebilecek kadar Arapça dil çalışmaları ile desteklenmelidir. Buna yönelik çalışmalar geliştirilmelidir.

Kur'an hafızlığına çok üstün bir değer atfedilen, mütedeyyin kesimde hemen herkesin bir şekilde hafız olmak veya çocuğunu hafız yetiştirmek istediğini söyleyebileceği ülkemizde, hâlihazırda ilahiyat fakültelerinde dahi ezber müfredatının Duha sûresini takip eden sûreler olması, öğrencilerin bu sûreleri bile ezberlemekte isteksiz ve sorunlu olmalarının sebeplerinin çok iyi araştırılıp, acil tedbirler alınması gerekir kanaatimizce.

Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'in lafız ve mana içeriğiyle yakın ilişki kurabilmenin en güzel vesilelerinden biri onu ezberlemek ve çokça tekrar etmektir. Bunun önemini kavramamız ve kavratmamız gerekiyor. Kur'an-ı Kerim ezberimizin miktarı, kelimullahın ne kadarına hâkim olduğumuzun önemli bir göstergesidir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber "Kur'an'ı okuyup ona sahip çıkan kimseye (ahirette) şöyle denecektir. "Oku ve yüksel! Dünyada tertil ile okuduğun gibi, burada da tertil ile oku! Senin merteben okuduğun ayetin son noktasındadır." ⁷¹ mealindeki hadis-i şerifleriyle Kur'an-ı Kerim'den herkesin gücü yettiği kadar, ancak mutlaka belli miktarlarda, mümkün olduğu kadar çok bölümü anlayarak ezberlemesi gerektiğine işaret etmektedir. Ancak günümüzde Müslüman toplumuna baktığımızda özellikle ülkemizde Kur'an kültürüne çok uzak olduğumuz, Kur'an'la olan bağımızın çok zayıf olduğu⁷² gözlemlenir. Bunun önüne geçmenin en güzel ve etkili yollarından biri halkı ezbere teşvik etmek suretiyle Kur'an-ı Kerim'le bütünleştirmektir. Bunun için hafızlık tasavvuru tam hafızlık ile sınırlandırılmamalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in son on sûresi ile namaz kılan tek Müslüman toplum olan ülkemizde ya çocuklar erken yaşlarda hafız olması için kurslara gönderilir veya o çocukların berrak zihinlerine Kur'an ezberinden yana hiçbir nasip düşmez. Okul öncesi çağında hafızanın kuvveti ve alıcılığında dolayı çocuğunun hafız olmasını arzulayan ve çaba gösteren anne - baba çoktur, aynı yaşlarda yine hafızanın

⁷¹ Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân, 19 (no.2914).

⁷² Mehmet Ünal, *Hafızlık ve Unutulma Nedenleri*, Ahenk Yayınları, Van-2008, s. 104

berraklığını ve alıcılığını değerlendirerek kısa sûreleri, amme cüzünü, Yasin sûresi gibi ezberleri çocuğuna ezberletme çabasında ve bilincinde olan anne - baba neredeyse yok denecek kadar azdır. Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafı İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanı Hafız Osman Şahin de bu durumu dile getirdiği konu ile ilgili görüşmemizde, “Bizim memleketimizde diğer İslam ülkelerinden farklı olarak bir gelenek yerleşmemiş, mesela, ashâb-ı kiramda hafızların sayısı vardır ve bunlar muhtelifdir. Bütün Kur’an’ı ezberleyenler olduğu gibi, Kur’an’dan bölümler ezberleyenler de vardır. Yani tam hafız da vardır, yarım hafız da vardır, çeyrek hafız da vardır. Bunu İslam dünyasında muhtelif yerlerde görürsünüz. Ama bizde hafız denilince tamamlamadın mı sen kusurlu sayılırsın, öyle bir telakkî vardır. Tabi bu da ‘ya hep ya hiç’ mantığıyla hareket ettiriyor insanları. Hafız olabilecekler ezberlemeye başlıyor, hafızlığa niyet etmeyen insan da bir şey ezberlemiyor, Kur’an’dan uzak kalıyor. Dolayısıyla insanları Kur’an’la hemhâl edeceksek bu engeli kaldırmamız lazım diye düşünüyorum.” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.⁷³

Daha önce de belirtildiği gibi diğer İslam ülkelerinde yapılan yarışmalarda 5, 10, 15 cüzün hafızlığı kategorileri olması, toplumlarında çeşitli düzeylerde ezber yapıldığını, ezber kültürünün yaygın olduğunu ve teşvik edildiğini gösteriyor. Bizde ise ne örgün, ne yaygın eğitimde, ne de toplumsal olarak Kur’an ezberi gereken yeri ve takdiri bulamamıştır. Buna bir çözüm ve teşvik edici bir sebep olarak Diyanet İşleri Başkanlığının, Kur’an-ı Kerim’in tamamını ezberleyenlere hafızlık belgesi tanzim ettiği gibi, gerek personelinden gerek halktan olsun, Kur’an’ın üçte birini, dörtte birini, yarısını ezberleyenlere de sertifika vererek belgeleyeceği bazı düzenlemeler yapması çok olumlu ve özendirici bir sebep olur.

Netice olarak herkes hafızlığa yönlendirilmemelidir, ancak bu konudaki en büyük sıkıntı hafızlığa yönlendirilmeyecek kesime sistematik olarak ezber alışkanlığı kazandırılmamasıdır. Bu konuyla ilgili olarak gerek Diyanet İşleri Başkanlığı, gerek sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumsal seferberlik başlatılması isabetli olur diye düşünüyoruz.

⁷³ 08.12.2015 tarihli görüşme notları

3. Meslekî Zaruret Olarak Hafızlık

Hafızlığın meslekî bir donanımı tamamlamak için yapılması ile hafızlık eğitiminin işlevselleştirilmesi bizi aynı doğru sonuca götürecektir birlikte değerlendirilmesi gereken iki zarurettir. Daha önce meslek sahipleri açısından hafızlığın ne denli önemli olduğunu ortaya koymaya çalışarak hafızlığın bu anlamda teşvik ve terviç edilmesi gerekliliğine işaret etmiştik. Burada da yoğun bir emek sarfedilerek, büyük özveri ve fedakârlıkla elde edilen hafızlığın işlevsellik kazanması gerektiğine atf yaparak, hafızların islamî ilimlerde ve din hizmetleri sınıfında istihdamının gerekliliğini vurgulamak isteriz. Böylece -tabî ki Allah'ın kelamını sahih bir niyetle ezberleyen ameli asla zayî olmaz,- ancak kullanılmayan bir potansiyelin hebâ olması noktasındaki endişeleri dile getirmeliyiz.

Hafızlıkla ilgili hemen her araştırmada, makalede veya farklı çalışmalarda dile getirilen bir gerçek var ki, Türkiye'de hafızlığını tamamlayarak belgesini alanların %85'i meslek dışında kalmış, yani belge alan her 7 hafızdan 6'sı camî ve din hizmetleri alanında resmi bir görev al(a)mamışlardır.⁷⁴ Hâlihazırda rakamlara bakacak olursak, hafız personel sayısı 30.000'e yaklaşmıştır. 2015 yılı itibarıyla hafızlık belgesi alan kişi sayısının 120.000'e ulaştığı, bunlardan bir kısmının da vefat veya emeklilik gibi sebeplerle aktif görevde olmadığı gözönünde bulundurulursa günümüzde daha iyimser bir tablonun ortaya çıktığı görülür. Ancak bu yine de yeterli değildir. Yetişen hafızların mutlaka bu alan ile bağlantılı hizmetlerde, diyanette ve ilim çevrelerinde istihdamına yönelik tedbirler alınmalı ve yönlendirmeler bu doğrultuda yapılmalıdır.

Toplumda din hizmetlerinin ulaştırılmasında en önemli ve etkili misyonu üstlenen kimseler için, Kur'an'ı öğrenme, onun mesajını anlayıp özümseme ve insanlara ulaştırma bağlamında hafızlığın çok önemli bir işlevi vardır. Bunun yanında hafızlığın, ancak bu şekilde değerlendirilerek ve işlevselliği artırılarak kalıcı olması sağlanabilir. Yani meslekî kaygı ve gerekçelerle hafızlığın devamlı canlı tutulması ve pekiştirilmesi mümkün olur. Meslek dışında kalanlar ise, Kur'an'ı Kerim'i ezberlemiş, sonra farklı meşguliyetlerle daldıkları hayatın içinde bu özellikleri kaybolup gitmiş, emekler hebâ olmuştur. Nitekim hafızlığın unutulma nedenleri üzerine istatistiksel bir çalışma yapan

⁷⁴ Suat Cebeci, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı: 4, s. 36.

Prof. Dr. Mehmet Ünal'ın, nicel araştırmasında, hafızlara, “hızımı koruyamamamın en büyük nedeni hafızlık sonrası hafızlığa uygun bir mesleğe girmememdir.” şeklinde bir soru sorulmuş, verilen cevaplar % 46 oranında hafızlığın kaybedilmesinin buna bağlandığını göstermiştir. “Belli bir süre hafızlıktan uzak kaldığında hızın unutulmaya yüz tuttuğu ve küllendiği konunun uzmanlarının paylaştıkları bir görüşür. Dolayısıyla hafızlığa verilen emeğin ve zamanın boşa gitmemesi için hafızlık sonrası istihdam durumunun ve planlamanın buna göre yapılması daha faydalı olacaktır.”⁷⁵

Hafızlığın meslekî bir donanım olarak misyon kazanmasının dinî yüksek ihtisas ile bütünleşmesi halinde daha anlamlı olacağına vurgu yapan Prof. Dr. M. Şevki Aydın da 2009 yılında kaleme aldığı bir makalesinde Diyanet İşleri Başkanlığı hafız personelinin dinî ihtisasıyla ilgili istatistiksel bilgiler ışığında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu mülahazaları aynen aktarmadan önce daha sağlıklı fikir verebilmesi açısından güncel istatistikleri verelim.

Yıl	Hafız Personel Sayısı	İlahiyat-Hafız	İlahiyat Ön Lisans - Hafız
2005	13.246	1.396	1.101
2006	14.021	1.631	1.271
2007	14.615	1.607	1.392
2008	14.443	1.754	3.367
2009	15.813	1.992	5.053
2010	17.687	2.108	6.832
2011	23.475	2.452	9.383
2012	24.089	2.226	9.090
2013	29.243	3.347	13.208
2014	28.864	3.949	13.849
2015	28.863	4.429	14.095

Görüldüğü gibi Diyanet İşleri Başkanlığında çalışan hafız personelin 2012 yılına kadar yarısı bile önlisans programları dâhil olmak üzere, dinî yüksek ihtisasa sahip değildiler. Son 3 yılda ise yaklaşık 7-8 hafızdan 1'i ilahiyat fakültesi mezunu, hafız

⁷⁵ Mehmet Ünal, *Hafızlık ve Unutulma Nedenleri*, Ahenk Yayınları, Van-2008, s. 116

personelin sadece yarısı ise ilahiyat önlisans programı mezunudur. Oysa hafızlık dinî ihtisas ile bütünleşmesi gereken ve bu şekilde işlevselliği ve verimi artabilecek bir özelliktir. Bütün bu verilere göre,

“Hafızlığa devam ediyoruz, ancak hafızlığın, Kur’an öğrenme çerçevesinde her şey olmasa da çok şey olduğu kanaatimizi sürdürüyoruz.

Bu eksik hafızlık algımızın da etkisiyle, hafızlarımızın aynı zamanda Kur’an’ın mesajını kavramış, islam dinini çok iyi bilen insanlar olmalarını sağlayacak önlemleri al(a)mamışız.

Din görevlisinin yeterlikleri konusunda da hatalı bir anlayışa sahibiz. Hafız olmayı, din görevlisi olmak için adeta yeter sebep olarak görüyoruz. Bu yüzden yeterli dinî bilgiye sahip olmasa da her hafızın din görevlisi olmasını uygun buluyoruz. Artık hafız olacak bireylerin, hafızlık kararlarıyla birlikte mutlaka en az ilahiyat fakültesi mezunu olma kararını da almaları gerekir. Bunun için gerekli önlemleri almak, bütün imkânları hazırlamak için çalışmalıyız. Bu yapıldığı takdirde,

- Hafızlık için harcanan emekler boşa gitmeyecek. (Hafızlık unutulmayacak, hafızlık kullanılacak/işlevsel hale gelecek)
- Herkes değil de ilgililer hafızlık yapacağından hafızlık eğitiminin kalitesi yükselecek.
- Hafızlar dinî bilgi bakımından yeterlilikleriyle toplumda daha itibarlı konuma gelecekler.
- Hafızlar sayesinde ilahiyat eğitiminin de kalitesi, dolayısıyla Kur’an’ı öğrenme ve öğretme işinin niteliği yükselecek.
- Bilgi ve beceri donanımı bakımından daha yeterli din görevlilerine sahip olacağız. Böylece toplumda din görevlisinin saygınlık düzeyi ve buna bağlı olarak da hizmette verimliliği daha da yükselecektir.”⁷⁶

⁷⁶ M. Şevki Aydın, “Kur’an’ı Öğrenme Bağlamında Hafızlık” *Diyanet Aylık Dergi*, Yıl: 2009, Sayı: 222 s. 29

Hafızlığın dinî ihtisas ile buluşması ve bu şekilde işlevsellik kazanmasını sağlamak adına son yılların en büyük kazanımı eğitimde 4+4+4 sistemine geçişle beraber örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimi modelinin uygulanmaya başlamasıdır. Böylece daha önce de ifade edildiği gibi imam-hatip okullarında okuyan kapasiteli çocuklar hafızlık eğitimlerini de alarak mezun olacaklardır. Daha sonra bu çocukların ilahiyat fakültelerine yönlendirilmesi ile bu eğitim taçlanacak ve ülkemizde önümüzdeki yıllarda hafızlık formasyonu ile de muttasıf etkili ve yetkili kadroların yetişerek bu alanda hizmet vermesi mümkün olacaktır. Kanaatimizce bu projenin başarılı olması halinde yaygınlaştırılarak toplumda hafız eleman ihtiyacının bu şekilde karşılanması, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı diğer kursların da yeniden yapılandırılarak, öncelikli olarak, toplumun Kur'an kültür ve muhabbetini artırmaya yönelik çalışmalara yoğunlaşması, aşamalı olarak Kur'an-ı Kerim'i ezberletmesi, bunu sevdirmesi ve yaygınlaştırması uygun olacaktır. Böylece hem kurslarda yapılan faaliyetlerin, hem de hafızlığın taşıdığı misyonun daha anlamlı olması sağlanacaktır.

Burada konuyla ilgisi ve ilginç oluşu bakımından 1997 yılında yapılan "Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik" başlıklı sempozyumda tebliğ sunan Prof. Dr. Faruk Bayraktar'ın bir tespit ve teklifine yer vermek istiyoruz. Hafızlık yapan öğrencilere, hafızların toplumda büyük bir yeri ve saygınlığı olduğunun söylenmesine rağmen, gerçek hayata atıldıklarında durumun böyle olmadığını düşündüklerini belirten Bayraktar, zenginlerin, fabrikalarında bir mescit yaptırarak hafız olan istekli gençleri burada yüksek bir maaşla (mühendis gibi) istihdam edebileceklerini söylüyor. Böylece hiç değilse daha fazla okuma imkânı bulamayan veya resmî kadrolarda yerini alamayan bazı hafız gençlerin de toplumda hafızlıkla bağdaşmayan işler yapmak zorunda kalmasının, hafızlığın kendilerine toplumda bir şey kazandırmadığını düşünmelerinin önüne geçilebileceğini ifade ederek, hafızların genelde dinî eğitim alanında ve hizmetlerinde görev almaları gerekliliğini vurguluyor.⁷⁷

Hafızlığın işlevselleştirilmesine yönelik bu etüdün mümkün olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olup, hafızlık eğitiminde Osmanlı modeline dönüp, ihtisas okulu

⁷⁷ M. Faruk Bayraktar, "Beklentileri Doğrultusunda Öğrencilerin Yönlendirilmesi", *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik* Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s.159.

tarzında bir yapılanma oluşturulduğu takdirde, hafızlık yapanların nicel olarak değil, nitelik olarak artması hedefleneceği için, istihdam koşulları zaten daha uygun hale gelecek ve hafızlık yapanlar daha büyük oranda bu alanla ilgili saygın bir meslek sahibi olabilecektir diye düşünüyöruz.

Netice olarak, Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberleyen bir hafız kolay yetişmemektedir. Harcanan emek, vakit ve maddî fedakârlıklar göz önünde bulundurulduğunda, bu eğitimin sonrası mutlaka takip edilmeli, hafızın hafızlığını kullanabileceği bir alana yönlendirilmesi noktasında gereken yapılmalıdır. Tabi ki bunun yanında kurumsal anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı kadrolarında ağırlıklı olarak hafızların istihdamını sağlamak amacıyla memur alımlarında daha titiz düzenlemeler yapılmalı, gerekirse yeni istihdam alanları oluşturulmalıdır.

4. Hafızlık Yapmak İçin İdeal Yaş ve Makul Olan Süre

Kur'an-ı Kerim asr-ı saadet döneminden beri her yaşta insan tarafından ezberlenebilmiştir. Bunun Kur'an'ın mucizevî bir yönü olduğunu daha önce belirtmiştik. Nitekim vahyin inzal sürecinin başlamasıyla birlikte Hz. Peygamber'in iman halkasına katılan genç-yaşlı herkes tarafından ayetler ezberlenmeye başlamıştı. Sahabenin her birinin Hz. Peygamber'in irthalinden önce ve sonra Kur'an'ın ne kadarını ezberlediğini tam olarak bilemiyoruz. Ancak kaynaklardaki bilgilere bakarak özellikle Kur'an'ı okumak, okutmak ve öğretmekle meşhur sahabîlerin kâmil hafız olduklarını ve bu sahabîlerin gençlik çağlarını geçtikten sonra islam ile şereflendiklerini biliyoruz.

İslam kültür geleneğindeki uygulamalara bakacak olursak Kur'an-ı Kerim'i ezberleme yaşı, zihinlerin zinde ve berrak olduğu, hafızaya kaydedilen bilgilerin çok daha kalıcı olarak pekiştiği çocukluk çağıdır. İslam âlimlerinin çoğu hafızlıklarını daha ilim yolculuğunun başında yani çocukluk döneminde tamamlamış, daha sonra diğer alanlarda derinleşmişlerdir. Abdullah İbn Abbas küçük yaşta hafız olmuş, Suyutî ise yedi yaşında hafızlığını tamamlamıştır. Osmanlı'da Kur'an öğretimi, çocuklar için 4 yaş, 4 ay, 4 gün şeklinde formüle edilen vakitte başlar⁷⁸, sıbyan mekteplerinde hafızlığa çalışanlar olsa da, genel olarak sıbyan mektebini tamamladıktan sonra 9-10 yaşlarında çocuklar hafızlığa başlatılmışlardır.⁷⁹ Günümüzde ise yaygın kanaate göre çocukların dil ve konuşma gelişimlerini tamamladıktan sonra Kur'an eğitimine ve ezberine başlaması uygun görülmektedir.

Hülasa çocuklukta yapılan ezber, deyimde de geçtiği üzere taşa işlemek gibi kolay silinmeyecek, zayî olmayacak bir sonuç verdiği için elbette hafızlık için tercih edilecektir. Ancak burada meseleyi çok yönlü ele alma zarureti içinde şu hususları değerlendirmeliyiz. Bunlardan biri çocuğa küçük yaşta böyle bir sorumluluğu yüklemeli miyiz? Yoksa çocukları bu yaşlarda daha ziyade Kur'an kültürüyle tanıştırmak için toplumsal bir seferberlik mi başlatmalıyız? Zira bizim toplumumuzda

⁷⁸ Emin Işık, "Tarihi Gelişimi İçinde Kur'an Öğretimi", *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik* Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 69.

⁷⁹ M. Faruk Bayraktar, "Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları", *X. Kur'an Sempozyumu* Kur'an ve Eğitim, Fecr Yayınları, Ankara, Ekim, 2008, s. 121.

bu noktada çok büyük eksiklikler bulunmaktadır. İlahiyat fakültelerine düz lise ve Anadolu liselerinden mezun olup gelen henüz Kur'an'la tanışmamış veya Kur'an okuma seviyesi oldukça düşük öğrencilerin varlığına şahit olmaktayız. Belli ki üniversite çağında bir şekilde ilahiyat tercihiyle buraya gelen öğrenci mütedeyyin bir çevreden olumlu ve ılımlı düşüncelerle gelmiş, ama Kur'an-ı Kerim'e bu kadar uzak kalmış olması çözülmesi gereken toplumsal bir sorun olarak ortada durmaktadır.

Çocuklara küçük yaşta dinimizin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i tanıtmak, öğretmek, okutmak ve sevdirmek başta gelen gayemiz olmalıdır. Böylece çocuklarda bilerek, inanarak, ikna edilerek oluşacak güven duygusu onları zaten ezberleme arzusuna da sevk edecektir. Bizim bugün toplumumuzda hafızların sayısının az olmasından daha büyük eksiklik, Kur'an kültürünün oldukça zayıf olmasıdır. Bu bağlamda Emin Işık'ın "Bir ülkede dindarlığın ölçüsü, o ülkede düzgün Kur'an okuyanların sayısıyla doğru orantılıdır." görüşü çocuklara küçük yaşta Kur'an öğretmenin önemini vurgulamaya yönelik bir tespit olarak değerlendirilebilir.⁸⁰ Zira çocuk yaşta dindarlığın başlaması, dinî bir atmosfere girilmesinde Kur'an eğitimi almanın önemi büyüktür. Elbette bütün bunlardan 'küçük yaşta çocuklara Kur'an'ı ezberletmemeliyiz' sonucuna gitmeyeceğiz. Çocuğunda bu arzu ve istidadı gören ve ona bu süreçte doğru yönlendirmeleri yaparak her türlü desteği sağlayabilecek olan bilinçli aileler bu yaşın avantajını değerlendirebilirler. Fakat bunun için çocuğun zorlanması da doğru bulunmamıştır. Çocuğunun hafız olmasını isteyen aileler, iyi bir Kur'an öğretiminden sonra -ki bu, sadece hafızlık için değil, her hâlukârda çocuğun erken yaşta alması gereken bir eğitimidir- onu hafızlığa özendirecek icazet töreni, hafızlık merasimi gibi ortamlara götürerek, teşvik ederek, gerekli alt yapıyı hazırlayarak, çocuğu sıkmadan, sevdirecek, belki bu bilinci ona evvelden aşılıyarak onları yönlendirmeleri daha olumlu sonuçlar verecektir. Aksi takdirde "sevgi üzerine kurulması gereken bir Kur'an eğitiminin, çocukların yaşlarının gereği olan etkinliklerden uzak tutularak, baskıcı ve şiddete dayalı bir şekilde uygulanması, mezuniyet sonrasında hıfzın unutulması, Kur'an'dan ve hatta dini yaşamdan

⁸⁰ Emin Işık, "Tarihi Gelişimi İçinde Kur'an Öğretimi", *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 69.

uzaklaşmaya neden olma tehlikesini içinde barındırır.”⁸¹

Yaş dönemi olarak ortaokul çağı ile lise çağında yapılan hafızlığın bile sağlamlık, akıcılık, kalıcılık bakımından farkı ortaya çıkarken, ilkokul ve öncesi yaş grubu ile liseden de sonra hatta bizim gibi üniversite sonrası yapılan hafızlığın da aynı kolaylık ve sağlamlıkta olduğunu söyleyemeyiz. Ancak burada şu var; erken yaşta yapılan hafızlık hafızanın berraklığından dolayı, çocuk ileride bu alanda tahsilini devam ettirmeyecek, kıymetini bilemeyecek bile olsa, daha kalıcı olur. İleri yaşta ise daha çok emek vererek, daha zor ezberlenir, ama şuur düzeyi çok yüksek olduğu, verilen emek iyi takdir edildiği için kıymeti bilinir ve muhafaza edilmeye çalışılır. Dolayısıyla her yaşın kendine göre bir takım hususiyetleri olup, bu sürecin sorumluluğunu taşıyıp, kaldırabilecek olanlar bu yükü hamletmelidir.

Hafızlık her yaşta yapılabilmeyle beraber, her yaşın kendine has zorlukları vardır. Bununla birlikte, bu konuda saha tecrübesi olan hocalarımızın ve alanın uzmanlarının ulaştığı kanaatler, hafızlık için en ideal yaş aralığının 9-12 yaşlar arası olduğunu göstermektedir. Bunun sebeplerine gelince, öncelikle daha küçük yaşlarda hafızlık eğitimi verilmesinin ne gibi sonuçlar ortaya koyacağına bakmalıyız. 9 yaş öncesi yani ilkokul ve okul öncesi yaş grubu -hafızanın alıcılığında en elverişli dönem olsa da- çocuğun neyi, niçin yaptığını anlamadığı, oyun çağı ihtiyaçlarını çok kuvvetli bir şekilde hissetmeye devam ettiği ve en önemlisi ideallerinin, eğilimlerinin ve kabiliyetlerinin tam olarak şekillenmediği bir yaş dönemidir. Bu dönemde çocuk hafızlık yapma isteğini kendi kararı ile ortaya koyamaz ve bu, gelecekte doğuracağı sonuçlar açısından çok önemlidir. Sonuçları açısından önemli bir başka husus ise çocuğun bu çağda oyun ortamlarından, imkânlarından ciddi derecede koparılması ve bunun çocuğun ruhu ve psikolojisi üzerinde ileride ortaya çıkacak etkileridir.

Bütün yönleri ile bu uygulamayı Ankara İli Mamak İlçesinde okul öncesi çocuklara hafızlık yaptıran bir eğitim müessesesinden örnek vererek incelemek gerekirse, kurum okul öncesi çocuklara önce Kur'an'ı Kerim eğitimi veriyor. Bu sürede çocuklar Kur'an okumayı ve temel dini bilgilerin birçoğunu öğreniyorlar. Tam gün eğitim veren kursta temel eğitimini tamamlayan çocuklardan ailelerin talebi

⁸¹ Mehmet Ünal, *Hafızlık ve Unutulma Nedenleri*, Ahenk Yayınları, Van-2008, s. 119

üzerine bir kısmı hafızlığa ayrılıyor ve bu çocuklar hafızlık yapmaya başlıyorlar. 1 - 1,5 yıl gibi bir sürede biten hafızlık sürecinde okul çağı gelen çocuk, okula kayıt yaptırıyor. Ancak bu kursa devam ediyor. Bu çocukların okul dersleri belirli vakitlerde kursa gelen bir öğretmen tarafından kurs içerisinde takviye ediliyor.

Hafızlığı biten öğrenciler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açtığı hafızlık tespit sınavına giriyor ve başarılı olanlar hafızlık belgesi alıyor. Bu alanla ilgili birçok kimse tarafından iyi bilinen bu kurstan mezun olan öğrencilerin durumları daha sonraları gözlemlendiğinde ise ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır. Öncelikle ders verme usûlü olarak son derece hızlı, o yaş grubunun ağız yapısı özellikleri dikkate alındığında adeta yuvarlama şeklinde, çocuk bir harf eksik veya fazla okuduğunda dinleyen kişinin bile fark etmesinin zor olduğu bir ölçü ve okuyuş ile ezberler verilmektedir. Bu şekilde yapılan bir ezber okuyuşunun ileride kullanılması zor olduğu gibi, bir hafızın okuması gereken okuyuş usûllerini de sonradan çocuk icra edememektedir. Bunun yanında hızlı okuyuştan dolayı gözden kaçırılan okuyuş hataları galat olarak kalmaktadır. Ayrıca kursun hafız olan öğrencileri sonradan takip etmesi mümkün olmadığı için, aile de bu konuda çok bilinçli değilse, yapılan hafızlık kaybolabilmektedir. Nitekim bu kursta hafızlık yapan bazı öğrencileri sonradan gittikleri imam-hatip okullarında gözlemleme imkânı doğmuştur. Şöyle ki; hafızlardan oluşturulan sınıflardaki öğrencilerin ezberlerini dinlemek için ilgili müftülüklerce görevlendirilen hocalar, küçük yaşta hafız olan bu çocukların hem okuyuşlarını, hem de ezberlerini büyük ölçüde kayb ettiklerini aktarmışlardır. Ayrıca çocukluğun en hareketli dönemlerinde bu ağır yük omuzlarına yüklenen küçükler açısından bu sürecin manevi ve psikolojik getirisi ve götürüsü de çok iyi hesaplanmalıdır.

12-13 yaş sonrası ise artık ergenlik döneminin getirdiği zorluklar ön plana çıkmaktadır. Çocuğun dış alıcılara karşı daha duyarlı hale geldiği ve zihnin çok farklı meşguliyetlerin odağı olduğu bu dönemde ezberin kalite ve kalıcılık açısından da daha zayıf olması söz konusudur. Nitekim değişen şartların etkisiyle hafızlık yaşının tekrar ortaokul seviyesine inmesiyle birlikte, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı öğrenciler arasındaki hafızlık yarışmalarında son yılların en güçlü hafızlarının yarıştığı gözlenmektedir. Daha ileri yaşlar ise ezber yapmanın ve bunun kalıcılığını sağlamanın daha zor olduğu dönemdir. Bu dönemde hafızlık yapan yetişkin, verdiği emeklerin

boşa gitmemesi için çok daha fazla tekrar yapması gerektiğini, kalıcı bir ezberin ancak şahsî çaba ve gayretleri ile mümkün olacağını ve bu işin kıymetini iyi biliyor olmanın bilinci ile ezberini muhafaza edebileceğini bilmektedir.

Netice olarak hafızlık her yaşta zordur. Ancak bütün bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda en ideal çağın ortaokul dönemi olan 9-12 yaş aralığı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu sorumluluk, taşıyabilecek olanlara verilmeli, bu sürecin ve sonucun sağlıklı olabilmesi için her anlamda ideal ortam ve koşullar sağlanmalıdır.

Kur'an'ı Kerim'i ezberleme süresi yaklaşık 1,5 - 2 yıldır. Bu süreye hazırlık ve pekiştirme süresi de dâhil edilerek en fazla 2 yılda bu eğitimin tamamlanması en ideal olanıdır. Zaten bu eğitim için belirli bir yetenek düzeyinde olanların seçilmesi bunu kolaylaştıran veya mümkün kılan bir unsur olacaktır. Ayrıca günümüzde zekâ konusundaki yeni bulguların ve teknolojinin de desteğiyle geliştirilecek ezber veya hafıza teknikleri bu alanın istifadesine sunulmalıdır. Ezberlemeye ve tekrar etmeye yönelik metotların geliştirilmesi ve denenmesi hafızlık süresinin uzamasıyla ilgili olumsuzlukların ortadan kaldırılmasına da yardımcı olur.

5. Hafızlık ve Kur'an Arapçası

Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim ilk olarak Arapların yaşadığı topluma tebliğ edilmek üzere Arapça konuşan bir peygambere vahyedilmiştir. Bunun için, mesajı evrensel olmakla beraber dili Arapçadır. Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın insanlığa hitabını anlayabilmek için bizim gibi anadili Arapça olmayanların ya bu dili öğrenmesi ya da mealinden okuması gerekir. Bu gereklilik aslında her Müslüman için geçerlidir. Ancak büyük gayretler sonucu Kur'an'ı baştan sona ezberleyen bir hafızın, hafızasında taşıdığı metnin anlamı ile bağ kurabilmesi çok daha elzemdir. Bu hususa daha önce vurgu yapmıştık ama önemine binaen konuyu ayrı bir başlık altında ele alma zarureti hissettik. Esasen Kur'an-ı Kerim'in manasını orta seviyede anlayacak kadar Arapça dil öğrenimi, hafızlık yapmak kadar zor olmamasına rağmen, hâlihazırda hafızlık eğitim sistemi olarak sadece metin ezberi yapılmaya devam edilmektedir. Oysa mana içeriğinden habersiz olarak yüzeysel bir şekilde hafız yetiştirmekten vazgeçilip, bu eğitimin hedefi olarak, ezbere okunan ayetlerin meallerini verebilmek merkeze alınmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından böyle bir ihtiyacın fark edilmesi yakın zamanda olmalı ki, hafızlık müfredatına belirlenen bazı âyetlerin meallerinin ezberlenmesinin dâhil edilmesi üzerinde çalışmalar yapıldığını yetkililerden öğreniyoruz. Bu çalışma hiç olmamasından iyi olmakla birlikte yetersizdir. Hafız yetiştiren kurumlar hem yetişen hafızları Kur'an'ın anlamını da öğrenme ve bilme gerekliliği yönünde güdülemeli ve bilinçlendirmeli, hem de pratik öğrenim projeleri üzerinde çalışmalıdırlar. Meslek sahibi olsun veya olmasın hafız, Kur'an-ı Kerim'in metnini kitaba müracaat etmeden ezbere okuyabildiği gibi, âyetlerin içerdiği ilahî mesajları da genel manada bile olsa, yine kitaba müracaat etmeden anlamalı, bilmeli ve gerekirse anlatmalıdır. Böylece Kur'an'ın lafzî güzelliği ile manası biraraya gelebilir. Hafızasında taşıdığı binlerce âyetin bir kısmını bile anlamayan hafız ise, büyük bir eksiklik içindedir. Buna çözüm olarak hafızlık eğitim sürecinin yeterli bir müfredat ile tamamlanması ve hafızlığın Kur'an'ın anlam içeriğiyle anlamlandırılması gerekir.

Hafızlar üzerinde yaptığımız anket çalışmasından elde edilen verilere göre,

yaklaşık 150 hafızdan 83 kişi ezberinde olan ayetlerin sadece üzerinde meal çalışması yaptığı bölümleri anlayabildiğini, 22 kişi ise hiçbir şekilde anlamadığını işaretlemiştir. Kur'an-ı Kerim'i anlamaya yönelik herhangi bir çalışma yapıp yapılmadığı ile ilgili soruya ise 48 hafız olumsuz cevap vermiştir. Kur'an'ın yarısını veya tamamına yakınına anlayabildiğini ifade eden 36 kişiyi hariç tutmak üzere, Kur'an'ı hiçbir şekilde anlamadığını, anlamaya yönelik çalışma yapmadığını veya ancak üzerinde çalıştığı takdirde (bu çalışmanın mahiyeti belli değil) Kur'an'ı anlayabildiğini belirtenlerin sayısının yüksek olması, hafızlık için verilen emekler göz önünde bulundurulursa gerçekten düşündürücüdür.

Aslında bu çalışmamızda nitelikli hafızlık ile ilgili ele almış olduğumuz sorunların büyük bir çoğunluğu Arapça dilbilgisi ve manaya vukûfiyet noktasındaki eksikliklerden kaynaklanıyor. Bu durum, tarihî süreç içerisinde farklı bir takım amaçlara yardımcı bir araç olarak yapılan ve böyle yapılması gereken Kur'an hafızlığının günümüzde tamamen amaç haline gelmiş olmasına bağlanabilir. Yani Türkiye'de hafızlık müessesesi işlevsel bir yapı olarak değil, Allah'a kurbiyet sadedinde önemli bir meşguliyet, salt kadîm bir geleneğin parçası, toplumun belli bir kesiminde dindarlığın ölçüsü, tahsiline çeşitli gerekçelerle devam etmeyen gençlerin yönelimlerinde sağlam ve güvenilir bir hedef olma gibi düşüncelerle gündemde tutulmaktadır. Oysa gerek asr-ı saadet ve sonraki dönemlere, gerek yakın tarihimizde Osmanlı dönemi uygulamalarına bakıldığında durumun daha farklı olduğu görülmektedir. Ayrıca verilen bütün emeklerin sonucunda ortaya donanımlı bir keyfiyet konmadığı için, İslam dünyasında Kur'an'ı ezberlemeye harcanan zihni enerji ile, ezber yapmak yerine, batı düşüncesine meydan okuyabilmelerinin mümkün olduğunu düşünen bazı müsteşrikleri haklı çıkaracak bir tablo ortaya çıkmaktadır.⁸²

İlk devirlerde Kur'an anlaşılıp yaşanmaya çalışılırken günümüzde olduğu gibi manası bilinmeden ve de uygulanmadan, sadece sevap elde etmek için yüzünden okunmak veya ezberlenmekle iktifa edilmiyordu. Kur'an hafızı olmak, Kur'an'ı Kerim'i

⁸² J.J.G. Jansen, *Kur'an'a Bilimsel, Filolojik, Pratik Yaklaşımlar*, trc. Halilrahman Acar, Fecr Yayınevi, Ankara, 1993, s. 18; aktaran, Hayri Kırbaoğlu, "Kur'an'da Mahalli ve Evrensel Değerler", *Kur'an'ı Nasıl Anlamalıyız?* (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri) Kitabı içinde, Editör: Abdulhamit Bırışık, Kurav yayımları, Bursa, 2005, s. 71.

baştan sona hatasız ve eksiksiz olarak ezbere okumaktan ibaret değildi."⁸³ Kur'an'ın ezberlenerek muhafaza altına alınmasından kastedilen onu hayatın merkezine koymaktı. Hz. Peygamber ve sahabeye baktığımızda, Kur'an'ı ezberlemekten anladıklarının bu olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an'la ilişkisi bakımından Hz. Peygamber'in (sav), müstesna bir yeri vardır. O, tabiri caizse konuşan, yürüyen ve yaşayan bir Kur'an'dır. Sahabeye baktığımızda; onlar da günlük hayatlarında herhangi bir problemle karşılaştıklarında, onu Kur'an'a ve ikinci kaynak olarak da sünnete götürerek çözüme ulaştırıyorlardı. Bu aynı zamanda Kur'an'ın da kendilerinden istediği bir yükümlülüktü.⁸⁴

Hz. Peygamber ve sonrasında sahabe, tabiün dönemlerinde Kur'an âyetlerinin ezberlenmesinde en mühim gaye Kur'an'ın anlaşılması ve yaşanması çabasıydı. Nitekim Abdullah b. Amr da Kur'an hafızında şu niteliklerin bulunmasının şart olduğunu bildirmiştir: “(Kur'an hafızının), Kur'an'ın hükümlerini (ahkâmını) öğrenmesi, Allah'ın murâdını ve üzerine farz olanı anlaması, okuduğundan yararlanması, okuduğuyla amel etmesi gerekmektedir. (Onun), Kur'an'ın farzlarını ve hükümlerini ezberden okuyup da okuduğunu anlamaması ne kötü bir şeydir.”⁸⁵ demiştir. Burada kastedilen taakkül seviyesinde, tefekkür seviyesinde Kur'an'ın anlaşılmasıdır. Zira sahabe döneminde dil engeli olmadığı için Kur'an zaten lafzen anlaşılıyordu. Ancak bizim gibi, anadili Arapça olmadan Kur'an'ı ezberleyenlerin Arapçayı da öğrenmeleri, zihinden meal verme ve bahsedilen seviyede Kur'an'ı anlama noktasında hem çok gerekli, hem de son derece avantajlı bir durumdur. Çünkü hafız Kur'an'ın manasına intikal etme hazırlığını önemli ölçüde yapmış kişidir.

Osmanlı Devleti döneminde medrese eğitiminin merkezinde Arapça, hafızlık ve islamî ilimler tedrisinin bir bütün olarak ele alındığını, özellikle son zamanlarında ise hafız yetiştiren veya hafızların üst düzeyde dinî ilim tahsiline devam ettikleri eğitim

⁸³ Abdullah Emin Çimen, “Hafızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hafızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler Ve Hafızlığın Sağlamlaştırılmasında Bir Metot Denemesi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2007, Sayı: 18, İstanbul, s. 218.

⁸⁴ Yaşar Kurt, “Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2012, Sayı: 22, s. 235.

⁸⁵ Bahattin Dartma, “Günümüzdeki Hafızlık ve Asr-ı Saadetdeki Hafızlığın Karşılaştırılması”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2013, Sayı: 29, s. 182.

kurumlarının aynı zamanda imam-hatip, müezzin, vaiz gibi din görevlileri yetiştirme misyonunu üstlendiğini görüyoruz.⁸⁶

“Günümüzdeki hafızlık uygulaması bir bakıma Kur’an’ın, aktivitesini ve işlevselliğini kaybetmesine sebep olmakta, böylece onun hayatla bağlantısını kesmektedir. Çünkü anlaşılıp gereği yapılmadığı takdirde Kur’an’dan hakıyla yararlanmak mümkün değildir. O halde bugünkü şekliyle hafızlığın önemli bir faydasının olduğunu söylemek çok zor görünmektedir.”⁸⁷

İşte daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi hafızlığın Arapçadan kopuş sürecinin başlamasıyla birlikte, ezberlediği metni anlayamayan hafızlar yetiştirmeye başladık. Bir dönem belki bunun için mazur görülecek sebepler vardı. Ancak geldiğimiz noktada ve günümüz şartlarında Arapça eğitimi ile birlikte yapılan hafızlık belirli bir anlama kavuşabilecektir. Bu sayede hafız olan kişi, hem okuduğu ayetlerin nelerden bahsettiğini, genel olarak çıkan manayı ve hükümleri orta seviyede de olsa bilecek kadar Arapça bilgisine sahip olacak, hem de sahip olduğu irap bilgisi, onun ezberindeki Kur’an-ı Kerim’in bütün hareketlerini doğru olarak bilmesini ve vasl-vakf-ibtidayı usûlünce yapmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda bazen okuyuşunu temsili kıraat⁸⁸ ile de tezyin edebilecektir.

Bütün bunların sağlanması açısından zamanın gelişen şartlarına uygun bir dil öğretimi için, ilgili merciler harekete geçmeli, gerekli kurumsal tedbirler alınmalıdır. Bu belki kişilerin kendi bireysel çaba ve çalışmalarıyla da mümkün olabilir. Ancak üst düzey politikalarla devlet bu alana da önem vermeli, sistemler geliştirilmeli, teşvik edilmelidir. Bugün bakış açısı Hz. Ömer gibi olan, onun ferasetli politikasını takip edecek bir irade gerekmektedir. Nitekim o, halifelliği sırasında hafızların sayısının artmasını önce takdir ve taltif etmiş, sonra onların manasını anlamayı bırakıp, sadece

⁸⁶ Zeki S. Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, 2002, s. 64.

⁸⁷ Bahattin Dartma, “Günümüzdeki Hafızlık ve Asr-ı Saadetteki Hafızlığın Karşılaştırılması”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2013, Sayı: 29, s. 190.

⁸⁸ Kur’an-ı Kerim’i okunan yerin ifade ettiği öz ve manaya uygun bir şekilde vurgu, raf-i savt (ses yükseltme) ve hafd-ı savt (sesi alçaltma) kaidelerine riayet ederek okumaya temsili okuma denir. Söz ve manayı, okuyana ve dinleyene kavratacak şekilde okumak da denilebilir. (Abdurrahman Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, Bursa, 2015 s.337)

lafzını ezberlemelerinin uygun olmayacağını belirterek ona göre tedbirler almıştır.⁸⁹

Bu çalışmalar sivil toplum kuruluşları marifetiyle de yaygınlaştırılabilir. Zira dil konusunda ülkemizde verimli metot ve yöntemler kullanılarak yeterli bir öğretim seviyesine ulaşamamaktayız. İlahiyat Fakültelerinde Arapça tedrisat olmasına rağmen dil öğretimi sorunları çözülemediği için öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'in büyük bölümünü anlayamadıkları gerçeği ile karşı karşıyayız. Mezun olacak duruma gelen öğrencilerin manaya vakıf olamadıkları için, Kur'an tilavetinde vakıf yaparken ve durdukları takdirde geriden alırken uygun olan yerlerin seçiminde zorlandıkları görülmektedir. Ayrıca hem ilahiyat fakültesinde okuyup, hem de hafızlık yapan öğrencilerin ezber dersi verirken Arapça bilmemelerinden kaynaklanan bazı hatalar yaptıkları gözlenmektedir. Arapça bilgisi ezbere yardımcı bir unsur olarak ilahiyat fakültesi öğrencileri tarafından bile kullanılmamaktadır. Aynı bizim ülkemizde olduğu gibi, halkı Müslüman olup konuştuğu dil Arapça olmayan diğer İslam ülkelerinde de Kur'an-ı Kerim'in manasını anlamak için Arapçayı öğrenme gerekliliği bulunmaktadır. Bu ülkelerde hafızlığın nasıl yapıldığına bakıldığı zaman, hafızlık okullarında Arapça öğrenimi üzerine bazı çalışmalar yapıldığını görebiliyoruz. Çünkü içerdiği mana anlaşılmadan bir metni ezberlemek zor olmakla birlikte, sözkonusu metin hayatımıza yön veren kutsal kitabımız olunca, anlamanın ne derece önem ifade ettiği herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

Çalışmamız sırasında karşılaştığımız Malezya'da yapılmış bir tez, konuştuğu dil Arapça olmayan diğer İslam ülkelerinde de Kur'an'ı anlama sorunu üzerinde araştırmalar yapıldığını ve çözüme yönelik bazı öneriler sunulduğunu bize göstermesi bakımından güzel bir örnek olmuştur. Malezya'da yapılan bu tezde araştırmacı, Endonezya'da bulunan ve Pondok Pesantren Tahfiz adı verilen hafızlık eğitimi okulları üzerinde araştırma yapmış ve bu okulların büyük bölümünde müfredatın sadece metnin ezberlenmesi üzerinde yoğunlaşmakta olduğunu görmüştür. Ancak Kur'an öğretilerinin gerçek hayatta uygulanabilmesi için kavramanın ezberlemekten daha önemli olduğu, hatta anlam bilgisinin ezberlemekte etkili bir teknik olabileceği düşüncesinden hareketle hafızlık yaptırılan bu okullardan birinde bir yöntem

⁸⁹ Nebi Bozkurt, "Hafız", *DİA*, c: 15 s: 76.

araştırması yapmıştır.

Endonezya'nın Madura bölgesindeki Al-Amien Prenduan İslami yatılı okulunda gerçekleştirilen araştırmada, Arapça ve tefsir ile entegre Kur'an hıfzı eğitimi irdelenmiştir. Sözkonusu okulun müfredatında Arapça, tefsir ve diğer Kur'anî ilimler ile birlikte hafızlık eğitimi sistemi içeren yeni bir yaklaşım uygulanmaktadır. Zira ezberlemeye başlamadan önce Kur'an âyetlerinin anlamını kavramayan öğrenciler ezberlediklerini hızlı biçimde unutma sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Çünkü ezbere dayalı eğitim, öğrencileri, anlaşılmayan ve işlevsel değeri olmayan, depolanan bilginin kolaylıkla geri alınmadığı, çabucak unutulduğu bellek bilgisine bağlı kalmaya sevk etmektedir. Buna çözüm olarak ve anlamın kolayca kavranmasını sağlamak için, tefsirin müfredata eklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Arapça dili ve anlam bilgisi ile birleşik bir müfredatın ezberde zaman açısından daha verimli olacağı, etkin ve sistematik biçimde uygulandığında geriye gitmeyi önleyeceği, sık tekrarların yerini de öğrenim derinliğine bırakacağı belirtilmiştir.

Araştırmanın elde ettiği bulgular, Kur'an ayetlerini tefsir etme becerisi ve Kur'an'ı hifzetme becerisi arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik olup, Kur'an ezberi, Arapça ve tefsir içerikli müfredatın tasarlanmasında ve geliştirilmesinde bu ilişkinin etkisi olacaktır. Kur'an'ın mana olarak anlaşılmasının aynı zamanda kullanılan ezber tekniklerinden biri olarak kabul edilmesi anlayışına dayalı bu müfredatın uygulanmasının diğer bazı faydalarının da şunlar olduğu düşünülmektedir. Sadece Kur'an'ı ezberlemekle kalmayıp, Kur'an âyetlerinin manasını da anlayan hafızlar yetişir. Kur'an hâmil olarak anılan bu kimselerin Kur'an okumaktan çok daha fazlasını yaparak, Kur'an'da yer alan öğretileri uygulamaları ve bunları toplum içinde bu dinî öğretileri bilmedikleri için uygulayamayan insanlara ulaştırmaları sağlar.⁹⁰

Netice olarak dinî konularda topluma yön vermesi, insanları aydınlatması gereken hafızlar ve ilahiyat fakültesi mezunları için Arapça dil bilme zorunluluğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu sayede hayatını Kur'an merkezli yaşayan hafız zihnindeki

⁹⁰ Muhammad Ikhwannuddin, *The Relationships Between Memorization Techniques And Understanding Of The Qur'an*, The Degree Of Master Of Education, Institute Of Education International Islamic University Malaysia, December, 2013

âyetlere ihtiyaç halinde müracaat edecek, meseleleri delillendirecek ve hafızlığını aktif bir şekilde kullanacaktır.

6. Hafızlık ve Kıraat-ı Aşere

Kur'an-ı Kerim'in Müslümanlar tarafından ezberlenmesi ve bunun bir eğitim sistematığına dönüşmesinin önemli gerekçelerinden birinin de, Kur'an'ın metin olarak korunmasının yanında, o metnin seslendirilmesi sırasındaki hususiyetleri ve farklılıkları muhafaza etme ve nesilden nesile intikalini sağlama çabası olduğunu daha önce belirtmiştik. Vahiy sürecinin başlamasıyla birlikte, Hz. Peygamber, Cebrail'den, sahabe de Hz. Peygamber'den arz ve sema yoluyla inen ayetleri telakkî etmiş ve bu şekilde Kur'an, sonraki nesiller aracılığıyla yine aynı metotla şifahî olarak kesintisiz bir şekilde günümüze kadar gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'in böylece bize kadar tevatür ile ulaşmasında hem yazılarak, hem de yazılan metnin okunuş şekilleri ezberlenerek çift metotla korunması mümkün olmuştur. Zira ayetler vahyedildiği sırada Peygamberimiz tarafından derhal vahiy kâtiplerine yazdırılmış olsa da, yazılan bu metnin nasıl okunması gerektiğini öğrenenler, sadece yazıdan değil, Peygamberimizin ve daha sonra da sahabenin ağzından işitip öğreniyorlar ve ezberliyorlardı. Mesela altında veya üstünde nokta bulunmayan harflerin *yâ* ile mi *tâ* ile mi okunacağını, ya da iki türlü okumanın da caiz olup olmadığını biliyorlardı. Onlardan sonraki nesiller de kıraati bu şekilde işiterek ve okuyarak ezberlemiş, öğrenmiş ve öğretmişlerdir.⁹¹

Dolayısıyla bugün elimizde bulunan mushafın hem yazılarak, hem de ezberlenerek iki yönlü koruma altına alındığının vurgulanmasının sebebi, o günkü yazı vasıtalarının yetersiz oluşunun yanında, her yazılı metnin olduğu gibi, Kur'an vesikalarının da seslendirilmeye olan ihtiyacıdır. Gerek Hz. Peygamber döneminde, gerek sonrasında çeşitli beldelere Kur'an öğretimi için yazılı metinlerle birlikte kurrâdan Kur'an'ı iyi bilenlerin de gönderilmesi yine aynı ihtiyaçtandır.⁹² Bütün bunlar muvacehesinde dikkati yazıya ve metnin korunmasına verip, bu önemli hususu

⁹¹ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 100, 299.

⁹² Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 329.

gözlerden kaçırmamak gerekir. Nitekim İbnu'l-Cezerî (833/1429) ‘Kur’an’ın naklinde Mushafların ve kitapların korumasına değil, kalplerin ve zihinlerin korumasına (ezberlemeye) güvenilmiştir. (Bu durum yüce Allah’ın bu ümmete nasip ettiği en değerli özelliştir)’ diyerek bu hususa işaret etmiştir. Ebu Bekir İbnu'l-Arabî de ilk Mushafların esas itibarıyla Kur’an’ın tahrife uğramasını önleme maksadına yönelik olarak hazırlanmış olmasıyla birlikte, özellikle kıraat vecihlerinin Mushaflarda değil, rivayet yoluyla, yani ezberden aktararak yaşatıldığını, ancak kârifler arasında ihtilaf vukûunda Mushaflara başvurulduğunu kaydeder.⁹³

Kur’an-ı Kerim’in okuyuş vecihleri ile beraber hafızalarda korunarak yaşatıldığı kıraat ilminin doğuşu şu şekilde olmuştur: Hz. Peygamber’in ilahî vahye muhatap olduğu dönemin sosyal yapısına göz atınca bu süreci doğrudan etkileyen bazı gerçeklerle karşılaşırız. Okuma-yazma bilmediği için ümmî olarak tabir edilen insanlardan oluşan bir toplum olması, yazı imkânlarının gelişmemiş olması ve geniş bir alana yayılan Arap toplumunun çok farklı lehçelerle konuşuyor olması bunlardan bazılarıdır.⁹⁴ Bu tür etkenlerden dolayı, o dönem insanı kendilerine tebliğ edilen vahyi öğrenirken ve okurken farklı telaffuz şekilleri ortaya çıkmıştır. Hadislerle sabit olan *yedi harf ruhsatı* olarak bildiğimiz kolaylık ve genişlik, bu yapıdaki bir toplum içinde Kur’an’ın muhtelif kabile ve toplumlar arasında süratle yayılmasını temin etmek gayesinden neş’et etmiştir. Peygamberimiz değişik zamanlarda, farklı kabilelerden gelen ve Müslümanlığı kabul eden insanlara *yedi harf ruhsatı* uyarınca onların lehçelerine uygun bir şekilde, dillerini değiştirmeye zorlamadan Kur’an’ı öğretmiştir. Tek ve muayyen bir metnin seslendirilmesinden ortaya çıkan ve Hz. Peygamberin tatbik ve tasvipleri sonucu vücut bulan bu lafzî farklılıkların oluşturduğu kıraat ve vecihler, sahabe tarafından sonraki nesillere aktarılmış ve bunlar sonradan kıraat ilminin müfredatını oluşturmuştur.⁹⁵

Bu şekilde ortaya çıkan ve Kur’an’ın okuyuş şekilleri kastedilen kıraatlerin bir ilim olarak tekâmül etmesi ise şu şekilde olmuştur. Bilindiği gibi, Hz. Ebu Bekir zamanında yazılı ayetlerin bir araya getirilmesi ile cem edilen Mushaf, Hz. Osman

⁹³ Nebi Bozkurt, ‘Hafız’ *DİA*, c. 15, s. 76.

⁹⁴ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 162.

⁹⁵ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 156, 163, 354, 364.

zamanında dört kişilik bir komisyon tarafından yaklaşık 5 yıl süren bir çalışma neticesinde birkaç nüsha halinde çoğaltılmıştır. Bu istinsah çalışması, -yedi harf ruhsatınca Kur'an'ın bazı kelime ve harflerinin edâ ve söylenişinin değişik şekillerde yazıya geçirilmesi ve rivayet edilmesi sebebiyle- farklılaşan kıraat vecihlerinin yeni Müslüman olanlarda tereddüt ve şüphe uyandırmasını önlemek ve kıraat ihtilaflarını çözümlenmek amacıyla yapılmıştır.⁹⁶ Hz. Osman istinsah işi tamamlanıp ümmetin onayı alındıktan sonra ihtilafi tamamen ortadan kaldırmak amacıyla çoğaltılan kopyaların dışındaki bütün sayfa ve mushafın yakılması emretmiştir.⁹⁷ Böylece Mushaf birliği sağlanmış ve bu çoğaltılan nüshalar ihtiva ettiği kıraat vecihlerini bilen zevat ile Mekke'ye, Şam'a, Yemen'e, Bahreyn'e, Basra'ya, Kufe'ye gönderilmiş, bir tanesi de Zeyd b. Sabit tarafından öğretilmek üzere Medine'de kalmıştır.⁹⁸ Bu nüshaların en önemli özelliği Kureyş lehçesinin esas alınması, ayrıca nokta ve hareke bulunmadığı için, senedi Hz. Peygamber'e dayanan ve daha sonra mütevatir kıraatler bünyesinde yaşayacak olan okuyuş şekillerini de içerecek şekilde yazılmış olmasıdır.⁹⁹

Sahabenin Peygamberimizden kıraat alış şekil ve dereceleri farklı olduğu gibi, imam mushafın yazısına bağlı kalmak şartıyla, tabiünün da sahabeden alış ve kendilerinden sonra gelenlere kıraatleri aktarıları farklı olmuştur. İmam mushafın ihtiva ettiği ve senedi Hz. Peygamber'e dayanan bu değişik okuyuş şekillerinin büyük bir bölümü bahsedildiği gibi lehçe farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında çok az bir kısmı ise Kur'an'a anlam zenginliği kazandıran, aralarında hiçbir çelişki ve zıtlık bulunmayan, aksine yorumda genişlik ve esneklik sağlayan okuyuşlar olup sahabe kanalıyla peygamberimize dayanmaktadır.¹⁰⁰ Bu şekilde peygamberimizden gelen rivâyet ve nakil zinciri meşhur imamlara kadar sürmüştür. Buldukları beldelede kıraati, ilmi ve güvenilirliğiyle temayüz eden bu meşhur imamlar da kendilerine ulaşan kıraatler arasından tercihlerde bulunmuşlardır. Zamanla tercih ettikleri bu kıraatler okuttukları talebeler tarafından kendilerine nispet edilmiş ve Âsım

⁹⁶ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 292

⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. Subhi es-Salih, *Kur'an İlimleri*, Terc. M. Said Şimşek, Kitap Dünyası, Konya, 2008-Kasım, s. 80-82.

⁹⁸ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İfav Yayınları, İstanbul, 2005, s. 55-56.

⁹⁹ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 293.

¹⁰⁰ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 354.

kıraati, İbn Kesîr kıraati gibi birer kıraat ekolü olarak tarihe geçmiştir.¹⁰¹ Daha sonra kitaplarda tedvin edilerek kayıt altına alınmaya çalışılan bu ilim bünyesinde, rivayet senedi Hz. Peygamber'e tevatür ile ulaşan 10 mütevatir kıraat tespit edilmiştir. Takriben h. III. asırdan itibaren Hz. Peygamber'e dayandırılan sahih senetle rivayet edilerek günümüze ulaşan bu kıraatler şunlardır:

Nâfî; Medine kıraat imamıdır. Râvîleri: Kâlûn ve Verş

İbn Kesîr; Mekke kıraat imamıdır. Râvîleri: el-Bezzî ve Kunbül

Ebu Amr; Basra kıraat imamıdır. Râvîleri: ed-Dûri ve es-Sûsî

İbn Âmir; Şam kıraat imamıdır. Râvîleri: Hişam ve İbn Zekvan

Âsım; Kûfe kıraat imamıdır. Râvîleri: Ebu Bekr Şu'be ve Hafs

Hamze; Kûfe kıraat imamıdır. Râvîleri: Halef ve Hallad

Kisaî; Kûfe kıraat imamıdır. Râvîleri: Ebu'l-Haris ve ed-Dûrî

Ebu Cafer; Medine kıraat imamıdır. Râvîleri: İsa b. Verdan ve Süleyman b. Cemmaz

Yakub; Basra kıraat imamıdır. Râvîleri: Ruveys ve Ravh

Halefu'l-Âşir; Kûfe kıraat imamıdır. Râvîleri: İshak ve İdris¹⁰²

Tarihî gelişimi içinde Kur'an hafızlığının geleneğe dönüşmesinin gerekçelerinden biri olarak da tezahür eden "kıraat vecihleri ilmi ve bu ilimle ilgili bütün çalışmalar, şüphe yok ki hafızlık müessesesinin bir parçası olup, aynı zamanda bu müessesenin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. İbnu'l-Cezerî(833/1429)'nin "Kur'an-ı Kerim'e ait kelimelerin edâ (okunmuş ve söyleniş) tarzlarıyla bunların çeşitlerini, râvîlerine isnat ve atfederek bildiren bir ilim" olarak tarif ettiği kıraat ilminin teorisyenleri tarafından geliştirilmesiyle artık hafızlık, kısmen salt Kur'an'ın ezberlenmesi halinden çıkmış, yedi veya on kıraat imamının râvîlerine göre Kur'an'ın ezberlenmesi tarzında yeni bir yapıya dönüşmüştür. Bu çalışmaların bir neticesi olarak

¹⁰¹ Mehmet DAĞ, "Kıraat İliminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine-", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 17, Sayı: 56, (Yaz 2013) s. 313

¹⁰² Geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 216-234

zaman içerisinde Dâru'l-Kurrâ'ların ve Dâru'l-Huffâz'ların müfredatı meydana getirilmiştir. Buralarda ders veren hocalara "Şeyhu'l-Kurra" ve "Şeyhu'l-Kıraa", görevlerine de "Meşihatü'l-Kıraa, Meşihatü'l-İkra, Riâsetü'l-İkra" denilmiştir."¹⁰³

Bugün müslümanların Kur'an-ı Kerim'i muhafaza etme görevi, Kur'an yazısının seslendirilmesi demek olan bu mütevatir on kıraatin ezberlenmesi şeklinde devam etmekte ve Kıraat-ı Aşere adı altında Kur'an-ı Kerim metninin değişik okuyuş vecihlerinin öğrenilmesi bir kısım Müslümanlar tarafından ders olarak okutulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'i baştan sona kadar ezberleyenlere hafız denildiği gibi, on sahih kıraat ve onların râvîlerinden gelen vecihlerle ezberleyenlere ise kurrâ hafız denilmektedir.

Ülkemizde kıraat eğitimi genelde Diyanet İşleri Başkanlığı-Haseki Eğitim Merkezi bünyesinde din görevlilerinin hizmet içi eğitimlerini sağlamak, bilgi ve görgülerini artırmak amacıyla açılan "Aşere, Takrib ve Tayyibe"¹⁰⁴ Kurslarında verilmektedir. Bu bağlamda hafız kursiyerlere iki buçuk yıllık bir sürede Kur'an-ı Kerim'in değişik kıraatleri ve okuyuş şekilleri öğretilmektedir. Buna ilaveten bazı il müftülüklerine bağlı olarak ve yine bazı özel gayretlerle kıraat ilmi okutulmaktadır.¹⁰⁵

Günümüz İslam coğrafyasında Müslümanlar tarafından yaygın olarak okunan kıraatler şunlardır: *Âsım kıraati Hafs rivayeti*; Müslümanların büyük çoğunluğunun kıraatidir. Türkiye, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan vs. ülkelerin kıraatidir. *Nâfi kıraati Kâlûn rivayeti*; Libya ile Mısır ve Tunus'un büyük bir bölümünde okunmaktadır. *Ebu Amr kıraati*; Sudanlıların bir bölümü tarafından okunmaktadır.¹⁰⁶

¹⁰³ Abdullah Emin Çimen, "Hafızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hafızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler Ve Hafızlığın Sağlamaştırılmasında Bir Metot Denemesi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2007, Sayı: 18, İstanbul, s. 109-110

¹⁰⁴ **Aşere**: Mütevatir on kıraatin ders olarak tedrisi; **Takrib**: Kıraat-i Aşere imamlarının râvîleri arasındaki ihtilafları içine alan vücuhâtın tedrisi; **Tayyibe**: Aşere ve Takrip derslerinin içerdiği tarzları, usûl ve vücuhât yönünden ele alan İbnu'l-Cezerînin Tayyibetu'n-Neşr isimli eserinin ders olarak okutulmasıdır.

¹⁰⁵ Abdullah Emin Çimen, "Hafızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hafızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler Ve Hafızlığın Sağlamaştırılmasında Bir Metot Denemesi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2007, Sayı: 18, İstanbul, s. 116.

¹⁰⁶ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 204.

Günümüzdeki hafızlık uygulamalarının eksik olan yönlerinden birinin de kıraat ilmi olduğunu görüyoruz. Kıraat ilmini okuyacak olan kimselerde hafız olma şartı aranırken, hafızlık yapan kimseler için bu alanı yakından ilgilendiren kıraat ilmi hakkında teorik ve pratik bir müfredat bilgisinin şart görülmemesi, hafızlığın aslından uzaklaştığının en önemli göstergelerinden biridir. Hafızlık eğitimi daha önce de bahsedildiği gibi, ihtisas düşüncesiyle yapılmadığı için kıraat-ı aşere bilgisi gibi bu alanın mühim ve mütemmim unsurları ile takviye edilmesi şeklinde bir uygulama bulunmamaktadır. Bu yüzden hafızların önemli bir kısmı kıraat çeşitlerini tilavetiyle uygulamalı olarak göstermek bir yana, kıraat ilminden bilgi düzeyinde bile habersiz yetişmektedir. Oysa hafız bu konuda uzman olan hocalar tarafından çeşitli okuyuş vecihlerini ve bunların özelliklerini mutlaka duymalıdır. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığı hafızlık eğitim programı müfredatına kıraat bilgisi ve uygulamaları dersini ilave etmelidir. Böylece hafız kıraat-ı aşerenin tamamını okumasa da, bazı sûreleri çeşitli kıraat vecihleri ile okumayı öğrenir ve bu alandaki bilgi ve becerisine ciddi bir katkı sağlanmış olur.

Bunun yanında kıraatlerin tarihi, gelişimi ve uygulamaları gerek ilahiyat fakülteleri, gerek diğer İslamî eğitim veren kurumlarda da okutulmalı, en azından Kur'an'ın bir cüzünde ne tür farklı okuyuş özellikleri olduğu uygulanarak öğretilmelidir. Öğrenciye böyle bir bilgi verildiği takdirde, tecvit anlatımında da bizim kıraatimizde olmayan veya az olan imale, teshil, işmam, fer'i harfler (lâm-ı muğallaza, sâd-ı müşemmeme) gibi bazı konuları da geçiştirmek yerine daha anlaşılır bir şekilde örneklendirerek işlemek mümkün olacaktır. Ayrıca Kur'an talebelerine ülkemizde Kur'an-ı Kerim'in Âsım Kıraatinin Hafs rivayetine göre okunduğu anlatılırken başka hangi İslam coğrafyasında, hangi kıraat ve rivayetlerle okunduğunun bilgisi de asgarî düzeyde de olsa verilmelidir.

7. Günümüz Türkiye'sinin Değerler Dünyasında Hafızlık

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v) vasıtasıyla bütün insanlığa ulaştırdığı en son mesajı, evrensel hitabı ve kelimadır. Böyle kapsamlı bir mesajı külliye hafızada tutabilmek Allah'ın sadece islam toplumuna has kıldığı bir durumdur. Bu bakımdan hafızlık esasen Hak ve halk nezdinde başlı başına bir değerdir. Nitekim Ankebût sûresi 49. ayette geçen "Bilakis o Kur'an, kendilerine ilim verilen kimselerin sinelerinde (bulunan) apaçık âyetlerdir." ibaresi bazı İslam âlimlerine göre Kur'an-ı Kerim'i sadırlarında cemettiklerine işaretle hafızları konu etmektedir.

Ülkemizde Kur'an hafızlığı manevî bir motivasyonla ve sevap kazanma düşüncesiyle yapılmakta ve Kur'an-ı Kerim ezberinin bazı ayet ve hadisler konu olan kıymetinin toplum tarafından takdir edildiği anlaşılmaktadır. Şüphesiz ki Kur'an'ı ezberleyenler, çocuklarına ezberletenler, onlara küçük yaşta Kur'an kültürünü aşılayanlar ve bu kültürle yoğrulanlar bunun sonucu kendilerine vadedilen karşılıklara dünyada ve ahirette nail olacaklardır.

Ancak hafızlığın ilmî kıymetinin toplumumuzda gerektiği ve hakettiği kadar değerlendirilemediği kanaatindeyiz. Bunun için halkın, sivil toplum kuruluşlarının, bağımsız eğitim kurumlarının ve devleti idare eden siyasî iradenin topyekûn hafızlığın bu manadaki değeri ve önemi hakkında gündem oluşturmaları farkındalığı arttıracaktır. Hafızlığın manevî kazanımları, bu önemli işin maddî ve görsel plandaki karşılığının gözdârı edilmesine sebep olmamalıdır. Tabî ki hafızlık yapanların ecri Allah(c.c) tarafından verilecektir. Ancak bu konunun çeşitli vesilelerle gündemde tutulması ve özel bir önem verilmesi adına yetişen kaliteli tam hafızlar ciddi bir şekilde taltif edilip onurlandırılmalıdır. Bunun için yapılabilecek en önemli girişim, hafızlara meslekî kadrolara yerleştirmede öncelik verilmesidir. Hatta Diyanet İşleri Başkanlığına memur alımlarında geçerli kriterler tekrar gözden geçirilmeli, bu husustaki düzenleme yıllarını bu eğitime vermiş olan hafızların lehine olacak şekilde yapılandırılmalıdır. Bu önemli bir teşvik unsuru olur. Yani sağlam ve kaliteli bir hafızlık yapan kişinin işi hazır olmalıdır. Burada her yıl belge alan hafız sayısı kadar istihdam alanı olmayacağı düşünülebilir. Ancak içlerinden en azından en vasıflı ve

donanımlı olanlar için bu durumun geçerli olması, rekabetin ve dolayısıyla kalitenin artması yönünde de çok güzel bir tedbir olur. Bu rekabet sayesinde hafızların Arapça bilgisi başta olmak üzere başka bir takım özelliklerle de muttasıf olmak için gayret göstermeleri sağlanmış olur. Hafızlık belgesi ile Diyanet İşleri Başkanlığına atananların 1 derece (3 yıllık hak) kazanarak göreve başlamaları da bu anlamda çok güzel bir teşvik olmakta, bu kimseler kurum içinde de diyanetin kurmayları sıfatıyla taltif edilmektedirler.

Hafızlığın gündemde kalmasının vesilelerden biri de ulusal ve uluslararası yarışmalardır. Ülkemiz uluslararası yarışmalarda çok ön plana çıkamamaktadır. Her yıl düzenli olarak yapılamayan ancak iki senedir Ramazan aylarında yapıldığını gözlemlediğimiz yarışmaların daha aktif ve profesyonel hale getirilerek verilen ödüllerin de hafızlığın değerine layık olacak tarzda seçilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde gerek diyanet, gerek özel teşebbüsler aracılığıyla yapılan ulusal hafızlık yarışmalarında da katılımcıları daha fazla teşvik etmek, kamuoyunun dikkatini çekmek ve toplumun hafızlık hakkında daha bilinçli olmasını sağlamak amacıyla büyük ödüller ortaya konmalıdır. Ayrıca sözkonusu yarışmaların içeriğinin ruhuna ve şanına uygun, fêrah mekânlarda, geniş katılım sağlanarak yapılması ve bu alana daha fazla bütçe ayrılması bu konuya verilen önemi daha iyi yansıtır. Aynı zamanda bu yarışmaların televizyonlarda izlenebilmesi ve profesyonel bazı televizyon yarışmaları düzenlenerek de halkın ilgisinin bu alana çekilmesi sağlanabilir.

Çalışmamızın başında hafızlık ile ilgili ülkemizde yeterli miktarda yazılı çalışma olmadığından söz etmiştik. Diğer islam ülkelerinde hafızlığı konu edinen çok detaylı kitaplar olduğu halde, bizim yazılı külliyatımızda böyle kapsamlı bir literatüre henüz rastlamadık. Yapılan çalışmalar da genellikle halka hitap ederek onları bu konuda bilgilendirip bilinçlendirecek tarzda değil, bu alanın sorunları üzerine kaleme alınan daha ziyade makale ve akademik çalışmalardır. Bu alanda doldurulması gereken bir boşluk mevcut olup, yetkili veya ilgili kişiler tarafından gerekli teşebbüslerin yapılması gerekir.

Hafızlıkla ilgili gerçekleştirilebilecek daha birçok girişim ve etkinlik olduğunu düşünüyoruz. Bunlardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığının girişimiyle her yıl

belirlenen bir tarihte üniversite, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ve ilgili kurum ve kuruluşların katkısı ve katılımı ile hafızlığın her yönüyle ele alınıp değerlendirileceği toplantılar düzenlemektir. Hafızlık şûrası adı altında düzenlenebilecek bu toplantılar sempozyum formatında da olabilir. Bu şekilde hafızlığın güncel ve evrensel koşullara uygun olarak devamının sağlanması noktasında alınacak tedbirler gözden geçirilebilir. Bazen uluslararası çapta da yapılabilecek bu toplantılar hafızlığın gündem oluşturması için de vesile olur.

Bazı İslam ülkelerinde hapisanelerdeki mahkûmların suçlarının niteliğine göre Kur'an-ı Kerim'i ezberledikleri takdirde ıslah edici bir gerekçe olarak erken salıverme veya cezada hafifletme uygulaması olduğunu biliyoruz. Türkiye'de ise cezaevlerinde Diyanetin mahkûmlara yönelik vaaz uygulamasının yanında, buna benzer bir düzenleme olması, Kur'an'ın okunması ve ezberlenmesi yönünde teşvik edici olabilir. Bunun bir örneği yakın bir zamanda Ankara vaizelerinden hafız bir hoca hanımın şahsî çalışması ile yaşanmış ve ilk defa bayan bir mahkûm cezaevinde hafız olmuştur. Mahkûm, evvelden bir gazino sanatçısı olup, cinayet suçundan içeri girmiştir. Kur'an-ı Kerim'i sonradan öğrenmiş, 37 yaşında başladığı ezberi 2 yılda bitirmiş, 1 yılda da pekiştirmiştir. Bitirince cezaevinde görevlendirilen bir komisyon tarafından sınav yapıp, kendisine hafızlık belgesi düzenlenmiştir. Vaize hanım bu bayan için cezaevinde küçük bir hafızlık merasimi yapmış, bu törene katılan Diyanet İşleri Başkanlığında bu konu ile ilgili daire başkanı mahkûmun tahliyesinden sonra fahrî hoca olarak göreve başlayacağı sözünü vermiştir. Kendisinin dışarıdan okulları okuma yönünde desteklenmesi ve irtibatın kesilmemesi yönünde de vaize hanıma tembihle bulunmuştur. Bu bayan için düzenlenen törenden sonra cezaevinde bir başka mahkûm hafızlığa başlamıştır. Aynı zamanda hafız mahkûm nakledildiği başka bir cezaevinde tanıştığı bir bayanın hafızlık yapmak istediğini ama nasıl yapacağını bilemediğini belirterek ona yardımcı olduğunu sonradan söylemiştir.

Bu olay bize hafızlığın aslında ne kadar geniş bir alanı ilgilendirdiğini ve bunun çok iyi değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, hafızlık ya da Kur'an ezberinin toplumda birçok karşılığı olup hepsi yetkililerin ilgi ve alakasını beklemektedir.

SONUÇ

Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'in nazil olmaya başladığı günden itibaren asırlar boyunca çeşitli gerekçelerle baştan sona ezberlenmesini ifade eden hafızlığın, sebepleri, sonuçları ve yaşanan süreçler açısından çok yönlü olarak ele alındığı bu çalışmadan ortaya çıkan en önemli sonuç, hafızlığın çağımızın ihtiyaçları ve evrensel bazı gerçekler doğrultusunda kategorize edilmesi ve işlevselleştirilmesi gerekliliğidir.

İslam kültür geleneğinde çok önemli bir yeri olan hafızlığın İslam tarihi içindeki misyonuna baktığımız zaman genellikle Kur'an'ın sadırlarda korunması, mefhumunun anlaşılması ve yaşanması, din hizmetlerinde daha etkin bir şekilde kullanılması gibi sebeplere yardımcı bir unsur ve araç olduğunu görüyoruz. Buna mukabil günümüzün hafızlık anlayışında ise birey hafız olduğu zaman Kur'an-ı Kerim'in nüzulü ile ilgili bütün amaç hâsıl olmuş gibi bir algı oluşmaktadır. Oysa hafızlık ve Kur'an ezberi asıl maksada ulaşabilmek için yolun başı, önemli bir adım ve ancak bir araç olabilir. Her yıl Arapça bilgisi başta olmak üzere hafızlığı tamamlayan unsurlardan yoksun ve nitelik olarak zayıf binlerce hafız yetişmektedir. Bu süreçle alakalı mevcut eksiklikler acilen tamamlanarak hafızlık eğitimine işlevsel bir nitelik kazandırılmalıdır.

Ülkemizde hafızlık, tamamen bize özgü bir sistemle yapılmaktadır. Bu sistemin hafızlık müessesesine sağlamış olduğu katkılar ile getirdiği olumsuzluklar en azından artık yüksek sesle tartışılmalıdır. Kur'an-ı Kerim'den ezber yapmak isteyen insanlar, hafızlık gibi zor yutulur bir lokma ile karşı karşıya kalıp, baştan ümitsizliğe düşerek vazgeçmemelidirler. Kur'an'ı bütün olarak ezberleme imkânı olmayan kimseler arasında da ezber kültürünün yaygınlaşması açısından belki yeni yöntemler geliştirilmelidir. Bunun için özellikle kurslarda farklı kabiliyetlere uygun değişik ezberletme usûlleri denenmelidir.

Halkımızın manevî dünyasında çok önemli bir yeri olan Kur'an-ı Kerim ezberinden sevap ve feyz alma düşüncesi, sadece hafızlık eğitimi alanlara mahsus bir durum değildir. Hafızlık yapmayanlar bu sevaptan mahrum olacak diye bir şey yoktur. İsteyen herkes Kur'an'ı ezberleyebilir, ancak kurumsal bir faaliyet alanıyla yapılabilecek hafızlığın her yönden anlamlı, donanımlı ve işlevsel olması gerekir.

Bunun yanında her ferdin namazlarında kıraati yerine getirmek, hayatına yön vermesi gereken Kur'anî lafızların mana içeriğine daha yakın olabilmek, uhrevî âlemde Hz. Peygamber'in hadislerinde zikrettiği 'oku ve yüksel' müjdesinin sırrına mazhar olabilmek gibi gayelere yönelik olarak Kur'an'dan mümkün olduğu kadar fazla ezber yapması aslen bir zorunluluktur. Bireysel ezber ve kurumsal hafızlık olarak ifade edilebilecek bu iki alan amaçları ve sonuçları açısından birbirinden net olarak ayrılmalıdır.

Kurumsal olarak gerçekleştirilecek hafızlık eğitimi neticesinde ilahiyat meslek sahasına yönlendirilecek ve bu alanda aktif hizmet etmeleri sağlanacak, tam donanımlı profesyonel hafızlar yetişmelidir. Ülkemizde yaşanan son gelişmeler buna yeni imkânlar sağlamış, örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimi modeli çerçevesinde yüksek kapasiteli, seçilmiş öğrencilerden imam-hatip mezunu hafızlar yetişmeye başlamıştır. Bu eğitim lise ve üniversite düzeyinde de tamamlandığı takdirde, gerekli vasıfları haiz meslek sahipleri ülkeye kazandırılacaktır. Bu amacı gerçekleştirmeye çalışan bazı resmî eğitim kurumlarının hafızlık eğitimini 'din âlimi yetiştirme projesi' kapsamında değerlendirmeleri bu alandaki olumlu gelişmelere işaret olabilir.

Bireysel ezber ise yeni usûllerle, toplumsal seferberlikle, bazen sivil toplum kuruluşlarının, bazen Diyanet İşleri Başkanlığının desteğiyle hayat boyu süren bir faaliyet olarak toplum içinde devam etmelidir. Bu faaliyetin en büyük faydası toplumun Kur'an ile bütünleşmesi, Kur'an'ın hayatın odak noktasına yerleştirilmesi ve bunların ilk nüvesi olan Kur'an'a karşı sevgi, ilgi ve yakınlığın sağlanmasına bir vesile olmasıdır.

Tezimiz kapsamında tamamı hafız olan 150 katılımcıya uyguladığımız anket verilerinden elde edilen sonuçlara göre de hafızlık sistemimizde ve anlayışımızda bazı yenilik ve gelişmelere ihtiyaç olduğu yönünde kanaatler ortaya çıkmıştır. Hafızların yaklaşık % 70'i (102 kişi) görüş olarak mevcut hafızlık sisteminin yeterli ve verimli olmadığını, yaklaşık % 75'i (113 kişi) ise ezber sistemine alternatif olarak geliştirilebilecek daha verimli uygulamaların olabileceğini düşünmektedir. Yine katılımcıların yaklaşık % 40'ı (60 kişi) ülkemizde sağlıklı ve güçlü hafızlar yetişmediği, yaklaşık % 60'ı (85 kişi) ise hafızlara ülkemizde yeteri kadar değer

verilmediği kanaatindedir. Bununla birlikte hafızların yarısından fazlasının senede ancak birkaç hatim yapabilecek kadar Kur'an okudukları, yani fazla okumadıkları, yine yarısından fazlasının ezbere mukabele hatmi yap(a)madıkları ve namazlarda ezberlerini kullan(a)madıkları ve okuyamadıkları görölmektedir.

Bütün bu veriler ve bunlara bağlı değerlendirmelerden yola çıkarak, ölkemizde hafızlığa bakışaısının, hafızlık anlayışının ve mevcut uygulamaların kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

ÖNERİLER

1- Ölkemizde Kur'an-ı Kerim'in doğru ve düzgün bir şekilde okunması, hatta Hz. Peygamber'in uygulama ve tavsiyelerine bakınca çok önem verdiğini gördüğümüz Kur'an-ı Kerim'in tilavet edilmesine önem verilmesi noktasında çok büyük eksiklik ve zayıflıklar bulunmaktadır. Bunun için doğru bir İslamî yaşantının temel kaynağı olan kutsal kitabımızın yeterli düzeyde okunması için sivil veya resmî kurumlar aracılığıyla seferberlikler başlatılıp, halkı Kur'an'a giden her türlü yol ile buluşturmanın adımları atılmalı, toplumsal bilgi ve bilinç düzeyini artıracak yönlendirmeler böyle bir misyonu olan ilgili her türlü kurum tarafından yapılmalıdır.

2- İyi bir Kur'an eğitimi almış her ferдин Kur'an-ı Kerim ezberlemeye olan ihtiyacı noktasında da inandırılması ve bu ihtiyacın giderilmesi için gerekli yönlendirmelerin yapılması, her türlü imkânın hazırlanması gerekmektedir. Kanaatimizce Diyanet İşleri Başkanlığı, ya kuruma bağlı kurslarında yetişen hafızlara bütün yeterlilikleriyle donatılmış üst düzey bir eğitim vermeli, ya da bu hafızlık kurslarında harcanan enerji, toplumun daha geniş bir kesimine Kur'an kültür ve muhabbetinin ulaşmasını sağlamaya yönlendirilmeli, bunun için çeşitli imkânlar oluşturulmalıdır.

3- Türkiye'de yetişmiş kaliteli hafız ihtiyacının karşılanması için ise, Diyanet İşleri Başkanlığı ile M.E.B. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün bir protokol çerçevesinde uygulamakta oldukları ortak proje ile örgün eğitim ve özellikle imam-hatip müfredatıyla buluşan bir hafızlık eğitimi, geliştirilmesi ve desteklenmesi gereken bir girişim olarak görünmektedir. Henüz yeni sayılabilecek bu projenin eksik ve aksak

yönleri tespit edilip, gerekli ve yerinde müdahalelerle daha ideal sonuçların ortaya çıkması sağlanmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı hafızlık kursları imam-hatip okulları ile entegre edilmeli, her iki kurumun alanında yetkin elemanlarıyla bu eğitim sürecini amacına ulaştırarak en ideal model ortaya koyulmalıdır.

4- Hafız olan kimselerin aynı zamanda İslamî ilimlerin üst düzey bir formasyonu olan bu özelliklerini değerlendirebilecekleri mesleklere yönlendirilmeleri ve bu mesleğin icra merkezi olan Diyanet İşleri Başkanlığının verimli istihdam koşulları ile buna yönelik tedbirler alması gerekmektedir. Ancak ne yazık ki 2016 yılı sonu itibariyle yapılan son memur alımlarında yine hafızların lehine olacak bir uygulama yapılmadığı görülmüştür. Az sayıda alınan memur adayından hafız olanlara ayrılan kontenjanın sadece 1/7 oranında olmasını anlamak güçtür. Zira görünen tablo hafız yetiştiren bir kurumun, yetiştirdiği hafızların istihdamında aciz kaldığı yönünde yorumlanmakta ve hafızlık müessesesinin niçin desteklenmediği sorgulanmaktadır. Oysa hafızlık belgesi olanların gerek açılan kadro sayısı olarak, gerek puanlama avantajı olarak ayrıcalıklı bir statüsünün olması makul görünmektedir.

5- Hafızlığı özellikle yatılı kurslarda yapan kimseler sosyal hayattan aşırı derecede kopuk uzun bir zaman dilimi yaşadıklarını ve bunun sonucunda yeniden hayata adapte olmakta büyük sorunlarla karşılaştıklarını, zorlandıklarını her zaman dile getirmektedirler. Bu nedenle hafızlık sürecine tabi tutulacak kişilerin sonradan bu zorlukları yaşamamaları için hayattan soyutlanmadan günümüz şartlarına uyum sağlayacak şekilde yetiştirilmesi için de tedbirler alınmalıdır. Bunun için her kursta hafızlık yaptırılmamalı, hafızlık eğitimi verilen binaların fizikî şartları bu eğitim sürecini renklendirerek, öğrencileri motive edebilen her türlü sosyal ve kültürel aktiviteye imkân sağlayacak şekilde olmalıdır. Hafızlığın işlevsel hale gelmesinin en önemli vesilelerinden biri de yetişen hafızların sosyal başarılarının da yüksek olmasıdır. Diyanet İşleri Başkanlığının geliştirdiği hafızlık eğitim programında bu uygulamalar teorik olarak yer aldığı halde, fiiliyatta kurslarda halen tam olarak uygulanmadığı gözlemlenmektedir. Hafızların monoton bir ezber süreci ile canlılıklarını kaybetmeden, karakterleri silikleşmeden, dışa dönük yetişebilmeleri bu eğitimin anlamlı olabilmesi için şarttır.

6- Nitelikli hafızların yetişebilmesi verilen eğitimin kalitesine bağlıdır. Bu eğitimin kaliteli olmasında en büyük rol ise süreci yöneten öğretmenleridir. Bu nedenle hafızlık yaptıran hocalar kesinlikle ehliyet ve liyakat kurallarına göre seçilmeli, Arapça bilgisi, hıfzının kuvveti, formasyon bilgileri veya dinî bilgilerinin fazla olması gibi tercih sebebi olabilecek özellikleri bulunanlara öncelik verilmeli ve gerekirse onlar da bazı hizmet içi eğitimlere tabi tutulmalıdır.

7- Arapça dil eğitiminin bir hafız için önemi olmazsa olmaz denebilecek düzeydedir. Bu sebeple özellikle bu alanda program geliştirme çalışmaları yapılmalı, noksan kalan bu yönümüz acilen tamamlanmalıdır. İmam-hatip okullarında müfredat olarak Arapça dersi olmasına karşın içerik zayıf kalmaktadır. Aynı sorun ne yazık ki ilahiyat fakültelerinde de gözlenmektedir. Mezun duruma gelen öğrenciler Kur'an'ın mealini vermekte zorlanmaktadırlar. Özellikle Kur'an Arapçasına yönelik yapılacak müfredat ve içerik çalışmalarının bu alandaki büyük bir boşluğu kapatacağında şüphe yoktur. Bu sağlanırsa imam-hatip okulundan hafız olarak mezun olan bir öğrenci hem lafzen, hem de manen Kur'an'a vakıf olarak eğitimi tamamlayacaktır.

8- Hafızlara sahip oldukları değeri hissettirecek, bir yönden de hafızlığı terviç edecek uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır. Hafızlara lise ve üniversite girişlerinde özel kontenjandan yararlanma, eğitimleri sırasında çeşitli sivil ve resmî kurumlar aracılığıyla karşılıksız burs, ücretsiz yurt imkânları sağlama gibi ayrıcalıklar tanınabilir.

9- Hafızlığı gündemde tutmak, bu alana ait sorunları ortaya koymak ve çözüm önerileri getirebilmek amacıyla panel, çalıştay, sempozyum gibi etkinlikler daha sık ve hatta belirli periyotlarla yapılmalı, ortaya konan somut öneriler ciddi bir şekilde değerlendirilmeli ve bu konuda gözle görülür bir ilerleme sağlanmalıdır. Ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan yarışmalarda bu etkinlikler arasında sayılabilir.

KARAKAYA, Ayşe, *Türkiye’de Hifz Eğitimi, -Ankara Örneği-*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halis ALBAYRAK, IV+91 s.

ÖZET

Kur’an-ı Kerim’in müslümanlar tarafından tamamının ezberlenmesi 14 asırdan beri süren bir gelenektir. Ülkemizde de bu geleneğin devamı olarak her yıl binlerce kişi hafız olmaktadır. Ancak toplumun bir kısmı hafızlık yaparak Kur’an-ı Kerim’in tamamını ezberlerken, bunun dışında kalan kesim Kur’an’ın hepsini ezberleyemeyeceklerini düşündükleri için namazda okunabilecek on kısa sûreden başka ezber yapmamaktadır. Bunun yanında yetişen hafızlar da başta Kur’an’ın manasını anlamak olmak üzere, hafızlığın mütemmim unsurlarından ve gereksinimlerinden yoksun yetişmektedirler. Bu çalışmada özellikle islamî araştırmalar yapan ve dinî vazifelerde çalışan kimseler için büyük bir avantaj olan Kur’an hafızlığının daha işlevsel ve nitelikli hale gelmesi için neler yapılabileceği, bu konuda tespit edilen eksikliklerin nasıl giderilebileceği, hafızlığın günümüz şartlarında daha anlamlı olabilmesi için ne gibi önlemler alınması gerektiği konuları ele alınmıştır. Bunun için alan araştırması yapılmış ve alanında uzman ve tecrübeli kişiler ile görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında tespit edilen sorunlar incelenmiş, neticede bu alana katkı sağlayacağı düşünülen çözüm önerileri sunulmuştur.

KARAKAYA, Ayşe, *Training on Learning the Qur'an by Heart –On Example in Ankara-*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halis ALBAYRAK, IV+91 s.

ABSTRACT

Memorization of the entire Holy Quran by Muslims is a tradition that has been going on for 14 centuries. Thousands of people become hafiz in our country as a continuation of this tradition. However, while a part of the society memorize the entire Holy Quran and become hafiz, the other part does not memorize it except for ten short chapters that can be read in prayer as they think they cannot memorize all of the Quran. In addition, hafizs lack the complementary elements and requirements of their profession such as understanding the meaning of Quran. This paper covers issues such as what can be done to make the profession of Quran hafiz, a big advantage for those who do Islamic research and work in religious duties, more functional and quality; how to make up for the shortcomings detected in these issues; and what measures can be taken to make the profession more meaningful in today's conditions. A field study was conducted and interviews were held with experts and experienced people in their fields. Issues were examined in light of obtained findings and consequently solution proposals considered to make a contribution were offered.

BİBLİYOGRAFYA

Albayrak, Bünyamin. “Hafızlık Eğitiminin Dünü ve Bugünü”, *İhya Vakfı Dergisi*, Yıl: 2015, Sayı:4.

Albayrak, Bünyamin. “Kur’an Kursu ve Hafızlık Eğitimi”, *Diyanet Aylık Dergi*, Yıl: 2009 Sayı: 222.

Ata, Ulvi. “Hafızlık ve Eğitimi”. *Diyanet Aylık Dergi*, Yıl: 2009, Sayı: 222.

Ay, M. Emin. “Kur’an Öğretiminde Mükâfât ve Ceza”, *Kur’an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

Aydın, M. Şevki. “Kur’an’ı Öğrenme Bağlamında Hafızlık” *Diyanet Aylık Dergi*, Yıl: 2009 Sayı: 222.

Baltacı, Cahit. *Osmanlı Medreseleri XV-XVI. Asırlar*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976.

Baltacı, Cahit. “Türk Eğitim Sisteminde Kur’an Kurslarının Yeri”, *Kur’an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

Bayraktar, M. Faruk. “Beklentileri Doğrultusunda Öğrencilerin Yönlendirilmesi”, *Kur’an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

Bayraktar, M. Faruk. “Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur’an Kursları”, *X. Kur’an Sempozyumu Kur’an ve Eğitim*, Fecr Yayınları, Ankara, Ekim, 2008.

Bozkurt, Nebi. “Hafız”, *DİA*, İstanbul, 1993.

Bozkurt, Nebi. “Daru’l-Kurra”, *DİA*, İstanbul, 1997.

Cebeci, Suat. “Hafızlık Eğitimi ve Sorunları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı: 4.

Çaylı, Ahmet Fatih. *Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, S. D. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta-2005.

Çetin, Abdurrahman. *Kur’an Okuma Esasları*, Bursa, 2015.

Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

Çimen, Abdullah Emin. “Hafızlık Müessesesi, Ülkemizdeki Hafızlık Çalışmalarıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler Ve Hafızlığın Sağlamaştırılmasında Bir Metot Denemesi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2007, Sayı: 18, İstanbul.

Dağ, Mehmet. “Kıraat İlminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine-”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 17, Sayı: 56, (Yaz 2013).

Dağ, Ökkeş. *H. Peygamber Zamanında Kur’an’ın Ezberlenmesi ve Hafız Sahabiler*, Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri(Tefsir) Ana Bilim Dalı, Ankara, 2006.

Dartma, Bahattin. “Günümüzdeki Hafızlık ve Asr-ı Saadetteki Hafızlığın Karşılaştırılması”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2013, Sayı: 29.

Görmez, Mehmet; Özafşar, Mehmet Emin; Ünal, İsmail Hakkı; Ünal, Yavuz; Erul, Bünyamin, *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-2014, 1. cilt.

Hamidullah, Muhammed. *Kur’an-ı Kerim Tarihi*, çev. Abdulaziz Hatip, Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, Kasım-2013, İstanbul.

Ikhwanuddin, Muhammad, *The Relationships Between Memorization Techniques And Understanding Of The Qur’an*, The Degree Of Master Of Education, Institute Of Education International Islamic University Malaysia, December, 2013.

Işık, Emin. “Tarihi Gelişimi İçinde Kur’an Öğretimi”, *Kur’an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

İbnul-Cezeri, Muhammed, *en-Neşr fi Kıraati'l-Aşr*, Darus-Sahabe, 2002, 1. cilt.

İbrahim, Mustafâ, Ahmed Hasan ez-Zeyyad, Hamid Abdulkadir, Muhammed Ali, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Mısır, 1972

J.J.G., Jansen. *Kur'an'a Bilimsel, Filolojik, Pratik Yaklaşımlar*, trc. Halilrahman Acar, Fecr Yayınevi, Ankara, 1993, s. 18; aktaran, Hayri Kırbaçoğlu, “Kur’an’da Mahalli ve Evrensel Değerler”, *Kur’an’ı Nasıl Anlamalıyız?* (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri) Kitabı içinde, Editör: Abdulhamit Birışık, Kurav yayınları, Bursa, 2005.

Karaçam, İsmail. *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İfav Yayınları, İstanbul, 2005.

Kazıcı, Ziya. “Bir Eğitim Kurumu Olarak Darul-Kurra,” *Kur’an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

Keskioğlu, Osman. *Nüzûlünden Günümüze Kur’an-ı Kerim Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1987.

Korkmaz, Mehmet. “Kur’an Kurslarında Din Eğitimi”, *Din Eğitimi El Kitabı* içinde, Editörler: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Korukcu, Âdem. “İmam Hatip Liseleri”, *Din Eğitimi El Kitabı* içinde, Editörler: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Kurt, Yaşar. “Kur’an’ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2012, Sayı: 22.

M. E. B. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Anadolu İmam Hatip Liseleri İmam Hatip Ortaokulları ve Proje Okulları Vizyon Belgeleri, Ankara, Ekim-2016

Öcal, Mustafa. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1998, Sayı: 7.

Öcal, Mustafa. “Türkiye’de Kur’an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2004.

Önder, M. Kemal. “Hafızlık Eğitiminde Nitelik Sorunu”, *Diyanet Aylık Dergi*, Yıl: 2009 Sayı: 222.

Sağman, Ali Rıza. *Din Adamları Nasıl Yetiştirilmeli*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1950.

es-Salih, Subhi. *Kur’an İlimleri*, Terc. M. Said Şimşek, Kitap Dünyası, Konya, 2008-Kasım.

Salihoğlu, Ziya. *Başarılı Hafız Olma ve Yetişme Metotları*, Yasin Yayınevi, İstanbul-2009.

Salihoğlu, Ziya. *İdeal Hafızın El Kitabı*, Yasin Yayınevi, İstanbul-2010.

Sarı, M. Ali. *Kur’an-ı Kerim’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, İFAV Yayınları, İstanbul-2013.

Şahin, Hatice. *Kur’an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, DİB Yayınları, 2015.

et-Taberani, Ebu’l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutayr el-Lahmi eş-Şami. *El-Mu’cemu’l-Kebir*. 25 c. Tah. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1994.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997.

et-Tirmizi, Muhammed b. İsa. *Es-Sünen*, Tah. İzzuddin Zilli, İmad eţ-Tayyar, Yasir Hasan, Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 2013.

Tunç, Yasemin. *Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dinî Hayatındaki Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 2008.

Ünal, Mehmet. *Hafızlık ve Unutulma Nedenleri*, Ahenk Yayınları, Van-2008.

Vakkasoğlu, Vehbi. "Bu Ülkede Hafız Olmak", *Yenidünya Dergisi*, Yıl: 2008, Sayı: 181.

Zengin, Zeki S. *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, 2002.

EKLER

EK-1

Hafızlıkla ilgili olan ve **hafızlara** uygulanan bu anket, akademik bir çalışmaya katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Vereceğiniz bilgiler bilimsel bir araştırma kapsamında değerlendirileceği için lütfen anket formuna isminizi yazmayınız. Anket sonuçlarının sağlıklı olabilmesi için soruları samimi ve doğru olarak yanıtlamanız gerekmektedir. İlgi ve yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

1. Yaşınız
2. Cinsiyetiniz () E () K
3. Mesleğiniz
4. Hafızlığı kaç yaşınızda yaptınız?
5. Ne kadar sürede bitirdiniz?
6. Hafızlık yapmaya kendiniz mi karar verdiniz?
() Evet () Hayır
7. Hafızlık bittikten sonra sınava girmeden önce kaç hatim yaptınız?
() 1 - 5 () 6 - 10 () 11 - 15 () Daha fazla
8. Hafızlık belgesi aldınız mı? () Evet () Hayır
9. Girdiğiniz kaçınıcı sınavda başarılı oldunuz?
() 1 () 2 () 3 () 4 () Daha fazla
10. Ailenizde hafız var mı? Lütfen yazınız.
() Var () Yok
11. Hafızlığınızı ne zaman yaptınız?
() Okul öncesinde yaptım.
() Okul ile birlikte yaptım.
() Okula ara vererek yaptım.
() Eğitim hayatımı tamamladıktan sonra yaptım.
12. Hafızlık eğitim hayatınızı nasıl etkiledi? Lütfen yazınız.
() Olumlu
.....
.....
() Olumsuz.....
.....
.....
13. Hafızlığı tek hocada mı yaptınız?
() Evet () Hayır

14. Hafızlık yaptıran hocanız hafız mıydı?

() Evet () Hayır () Kısmen

15. Hafızlığı nerede yaptınız?

() Diyanet Kursunda Yatılı
() Cemaat Kursunda Yatılı
() Diyanet Kursunda Gündüzlü
() Özel hocada
() Diğer

16. Sizce kimler hafızlık yapmalıdır?

() Hafızlık için gerekli bazı şartları taşıyanlar
() Herhangi bir şart aranmaksızın dileyen herkes
() Deneme süreci olmalı, başaramayan **ezber** yapmamalı
() Herkesin hafız olması gerekmez, her Müslüman Kur'an-ı Kerim'den yapabildiği kadar ezber yapmalı

17. Sizce hafızlık yapmak için en ideal yaş nedir? Lütfen yazınız.

.....

18. Hafızlık yapılan yaşın sürecin zorluklarıyla doğrudan ilişkili olduğunu düşünüyor musunuz? () Evet () Hayır

19. Hafızlığınızın şu andaki kuvveti nedir?

() Çok Sağlam () İyi () Orta () Zayıf () Unuttum

20. Ezbere mukabele hatmi yapar mısınız?

() Bir defa yaptım. () Birkaç defa yaptım.
() Her yıl yaparım. () Hiç yapmadım. () Kısmen yaparım.

21. Namazlarda Kur'an-ı Kerim'in ne kadar bölümünü okursunuz?

() Namaz surelerini okurum.
() 30. cüzü okurum.
() En çok bilinen bölümlerini okurum. (Yasin, Fetih, Mülk... gibi)
() Çalıştığım bölümleri okurum.
() Her tarafından okuyabilirim.

22. Kendiniz hatim okuyarak teravih namazı kıldınız mı?

() Evet () Hayır

23. Kur'an-ı Kerim okurken manasını anlıyor musunuz?
- () Meal çalışması yaptığım bölümleri anlıyorum.
() Yaklaşık yarısını anlıyorum.
() Tamamına yakın bölümünü anlıyorum.
() Hiçbir şekilde anlamıyorum.
24. Kur'an-ı Kerim'i anlamaya yönelik herhangi bir çalışma yapıyor musunuz?
- () Evet () Hayır
25. Kıraat-i Aşere kavramı ile ilgili olarak
- () Böyle bir kavram duymadım.
() Yalnızca farklı kıraat usulleri olduğunu biliyorum ama uygulayamam.
() Farklı kıraat usullerinin Kur'an'ın bir bölümü üzerinde uygulamasını yapabilirim.
() Kur'an'ın tamamını farklı kıraatlerde okuyabilirim.
26. Kur'an-ı Kerim okuyuş usulleri (Tedvir, Tahkik, Hadr) ile ilgili olarak
- () Böyle bir kavram duymadım.
() Bu usulleri biliyorum ama ezberde uygulayamam.
() Kur'an'ı Kerim'in her tarafını her usulde ezbere okuyabilirim.
() Ezberden yavaş okuduğum zaman şaşırduğım için usulleri kısmen uygulayabilirim.
27. Günlük düzenli olarak Kur'an-ı Kerim'den ne kadar okuyorsunuz? (Ezber veya yüzüne)
- () Günlük düzenli bir cüz okurum.
() Miktarı değişmekle beraber her gün mutlaka okurum.
() Günlük düzenli okuyamam.
28. Ne kadar zamanda bir hatim yaparsınız? (Ezber veya yüzüne)
- () Her ay düzenli bir hatim yaparım.
() Ayda birden fazla hatim yaparım.
() Senede birkaç hatim ancak yaparım.
() Senede yalnızca bir hatim yaparım.
29. Hafızlık süreci sonunda karakter veya kabiliyetlerinizde somut bir değişim veya gelişim hissettiniz mi? () Evet () Hayır
30. Sizce mevcut durumu ile hafızlık sistemi yeterli mi, verimli mi?
- () Evet () Hayır

31. Geleneksel hafızlık ezber sistemimize alternatif olarak geliştirilebilecek / uygulanabilecek daha verimli bir ezber sistemi olmalı mı, olabilir mi?
() Evet () Hayır
32. Başarılı bir hafızlık için ezber döneminde günlük hayatın her türlü rutin meşguliyetlerinden ve sosyal etkinlikten uzak durmak gerekli midir?
() Evet () Hayır
33. Sizce hafızların günlük hayatta mutlaka (dini ilimlerle meşgul olma, din görevliliği gibi) aktif bir rol almaları gerekli midir?
() Evet () Hayır
34. Sizce hafızlık en çok hangisi için **yapılmalıdır**?
() Bir Müslüman olarak Kur'an'la olan gönül bağını daima canlı tutabilmek için
() Din görevlisi kadrolarında yer alabilmek için
() İslamî ilimler alanında Kur'an vukûfiyetinin avantajından yararlanabilmek için
() Farz-ı kifâye olarak kabul edildiği için
() Diğer
35. Çağın değişen şartlarına göre hafızlığın taşıdığı anlamın değiştiğini söyleyebilir miyiz?
() Evet, teknolojinin gelişmesi hafızlığın önemini azaltmıştır.
() Hayır, hafızlık ilk devirlerden itibaren öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir.
36. Hafızlara toplumumuzda yeteri kadar değer verildiğini düşünüyor musunuz?
() Evet () Hayır
37. Çocuğunuzun hafız olmasını ister misiniz? () Evet () Hayır
38. Dünyaya bir daha gelseniz hafız olmak ister misiniz? () Evet () Hayır
39. Ülkemizde genel anlamda sağlıklı ve güçlü hafızlar yetiştiğini düşünüyor musunuz?
() Evet () Hayır
40. Hafızlıkla ilgili olarak yapılan bir çalışma veya eser okudunuz mu?
() Evet () Hayır
41. Hafızlıkla ilgili herhangi bir etkinliğe (cemiyet, program, yarışma..vb..) katıldınız mı?
() Evet () Hayır